

ROMUALDAS GRIGAS

Portretiniai eskizai

ROMUALDAS GRIGAS

Portretiniai eskizai

ROMUALDAS GRIGAS

Portretiniai eskizai

Versmė

VILNIUS | 2016

UDK 821.172-4

Gr351

ISBN 978-609-8148-31-2

© Romualdas Grigas, 2016

© „Versmės“ leidykla, 2016

- 9 Monsinjoro priesakas gyviesiems
- 12 ...Tie kiti atgimimo ir pilietiškumo šaukliai
- 17 Apie Lietuvių folkloro teatrą, jo įkūrėją
ir skrydį „virš gegutės lizdo“
- 27 Sužibusi ir užgesinta žvaigždė...
- 33 Prasmingos būties ieškojimas
- 37 Dvasinio apaštalavimo fenomenas
- 42 Apie mūsų praeitį, dabartį ir „įžūlųjį“ Česlovą Gedgaudą
- 57 Jūratės Statkutės de Rosales žygdarbis ir mes
- 67 Pagarbos žodis mūsų iškiliajai tautietei
- 74 Dramatiški Poeto ir mūsų būties atspindžiai
- 81 Poetas Justinas Marcinkevičius ir mūsų būties atspindžiai
- 94 Spinduliuojanti asmenybė
- 98 Žodis apie maestro Aloyzą Stasiulevičių ir jo kūrybą
- 100 Tapytoja, suradusi švytėjimą skleidžiantį šaltinį
- 106 Prašaliečio išpūdžio kontūrai
- 108 Grožio pajautos kontūrai ir signalūros

Pratarmė

Kiekvieno mūsų gyvenimas esti prisodrintas pažintimis su kitais. Kupinas laiko neišpustomų susitikimų su asmenybėmis įspūdžių. Apie kai kurių iš jų portretinius, ypač kūrybos, bruožus esu rašęs įvairiose publikacijose. Dauguma tokių tekstų – tai trumpučiai, impulsyvūs eskizai, gimę spontaniškai, lyg būtų koks kūrybos atodūsis. Šiame rinkinyje rasite ir keletą platesnio, analitinio pobūdžio tekstų. Tačiau visi jie yra paženklinėti palankiu atsitiktinumu, o gal apvaizdos ženklų...

Šį mano plunksnai nebūdingą pluoštelį rašinių drįstu pateikti skaitytojui vien dėl to, kad taip galiu atiduoti pagarbą mūsų visuomenėje plačiai žinomoms, iškilioms asmenybėms. Tiems, kurie nuosekliai pureno mūsų kultūros dirvonus, pasišventę puoselėjo mus palaikančią, mus gaivinančią dvasią.

Kiekviena tauta būna gyvybinga ir tvari, jos tęstinumas įgauna kultūros tradiciją tik dėka asmenybių, kurias literatūroje priimta vadinti pasionarijais (gyvybingaisiais), dar kitaip – „kūrybine mažuma“. Tai ir yra tikrasis kiekvienos tautos aukso fondas, kuris turi būti atsakingai tausojamas. O ar pakanka tam mūsų tautos aukso fondui dėmesio? Klausimas atviras ir diskutuotinas. Nedvejodamas teigiu: mano plunksnos paliestieji priklauso minėtam fondui.

Šiuos kuklius savo rašinius, kuriuos publikavo „Naujoji romuva“, „Respublika“, „Tautotyros metraštis“, „Draugas“ (JAV), „Mokslas ir gyvenimas“ bei kiti leidiniai, kilo mintis dar kartą pagarsinti 2016 m. pradžioje pasitinkant savo jubiliejų...

2016 m. sausio 25 d.

Monsinjoro priesakas gyviesiems

*Kalba, pasakyta Lietuvos mokslų akademijoje,
vakare, skirtame Monsinjorui Kazimierui Vasiliauskui atminti*

Iškilių asmenybių lemtis yra gilūs ir skausmingi išgyvenimai. Dėl žmogaus, dėl tautos, dėl pasaulio...

Monsinjoro dvasinės kančios nesibaigė ir laisvėje. Po išorine sanguiniko kauke, po šmaikščia fraze. Jis slėpė tikruosius savo išgyvenimus. Tą mes galime tvirtinti tie, kurie artimiau ir atviriau esame su Monsinjoru bendravę.

Jis skaudžiai išgyveno tebesitęsiančią socialinę neteisybę. Jis matė žmonių dvasinį skurdimą. Monsinjoras ypač skaudžiai išgyveno, kad jaunimas praranda dvasios orientyrus, prisirišimą prie tėvų žemės, išsižada savo Tėvynės meilės. Jis kentėjo matydamas „išsivaikščiojančią“ tautą. Kentėjo matydamas plintantį žmonių susvetimėjimą. Monsinjoras yra sakęs: „Lageriuose gyvenau, jie buvo aptverti aukštomis spygliuotomis tvoromis... Bet užtai tvorų tarp mūsų – kalinių nebuvo. O laisvėje bendraudamas su laisvais žmonėmis ir juos stebėdamas viską jaučiu atvirkščiai“...

Monsinjoras išgyveno dėl to, kad daugeliui žmonių nereikia ne tik amžinų tiesų, bet apskritai nebereikia jokių tiesų.

Monsinjoras save labiau vertino ne kaip ritualines apeigas atliekantį kunigą, o kaip dvasios tarną, dvasinių vertybių ugdytoją. Bet kas mums šiandien labiausiai svarbu suvokti ir pabrėžti:

Monsinjoras *kančią*, sielos išgyvenimus sugebėjo transformuoti į

dvasios turtą. Jis savo gyvenimu įrodė, kad kančia gali būti žmogaus kaip asmenybės branduolys; jo dvasios stiprybės kapitalas.

Neapykantą kitiems Monsinjoras pavertė medžiaga, skiediniu, *jungiančiu* susipriešinusias puses. Jis taip elgėsi gerai suvokdamas dar ir mažos, nusilpusios tautos likimą – tautos, kurią galutinai gali pribaugti tarpusavio vaidai ir nesugebėjimas įveikti patirtų nuoskaudų, neapykantos...

Prisiminkime: kai rašytojas Juozas Baltušis gulėjo mirties patale, bet ir toliau fanatikų buvo viešai deginamos jo knygos, Monsinjoras išdrįso jį aplankyti, mirštančiajam suteikdamas vilties ir supratimo spindulį.

Pas visus ėjo skleisdamas gerumo ir meilės aurą, gesindamas žmonių širdyse tūnančią pagiežą, juos pačius naikinančią...

Monsinjoras *religinį tikėjimą* pavertė *meile* ir su ja išvedė Bažnyčią į gatves, priartino ją prie laisvamaniškos visuomenės. Ko gero, gal dėl tokio veiksmo ne visai buvo suprastas savo luomo žmonių, taip pat ir hierarchų...

Monsinjoras savo ištikimybę ir pasiaukojimą tautai demonstravo ne žodžiais, bet visa savo esybe, visa savo tauria širdimi ir neramia siela. Jam tauta buvo Dievo kūrinija, akumuliuojanti žmonių kultūrą, dvasines vertybes. Todėl ir siekė, kad tauta visų ir visomis išgalėmis būtų tausojama ir puoselėjama.

Bet Monsinjoras, išėjęs gulagų ir tremtinio akademiją, siekė tautiškumą išvesti iš nevaisingos saviizoliacijos, iš provincialaus etninio uždarumo, iš susikaupusios pagiežos pavergėjams – tautos alintojams. Saviizoliacija ir pagieža Jam buvo svetimi, nepriimtini dalykai.

Tautiškumą Monsinjoras suprato ne tik kaip Dievo kūriniją, bet ir kaip žemiškojo, nuolatinių bėdų kamuojamo pasaulio vertybę. Tai suvokdamas Monsinjoras tiesiog su misionierišku atkaklumu siekė apjungti aktyvų žmogaus pilietiškumą su tautine savimone.

Štai dėl ko Monsinjoro buvo pilna visur: Atgimimo renginiuose,

susirinkimuose, piliečių mitinguose, minėjimuose, konferencijose. Ir – disputuose. Monsinjoras buvo neįtikėtinais smalsus. Jis nepripažino draudžiamų temų.

Jis buvo lietuvių pilietinių organizacijų Forumo ištakose. Jis buvo Lietuvai pagražinti draugijos atkūrimo iniciatorius. Tos draugijos, kurią buvo subūręs iškilusis Vaižgantas ir kuri šiandien, valstybininkų nepasitebima ir neremiama, subūrusi šviesiausių žmonių kuopas, visoje Lietuvoje tyliai dirba gražų, produktyvų lietuvių dvasinės atgaivos darbą...

Didžiulė, neaprepiama yra Monsinjoro ne tik dvasios, bet ir grynojo, spinduliuojančio intelekto kultūra.

Apie ką byloja visas Monsinjoro palikimas? Apie tai, kad gerai, šiandien labai gerai organizuotai blogio imperijai galima pasipriešinti tik taip pat labai gerai organizuotu, savyje labiau sutelktu Gėriu. Tik integruotomis ir pastoviomis pastangomis gaivinama žmogaus Dvasios kultūra. Ir kad kitokio kelio būti negali. Kaip negali nebūti ir tos amžinos kovos, gimdančios, formuojančios žmogų ir visos jo civilizacijos veidą.

Štai tokį priesaką Jis, PALAIMINTASIS, paliko mums – gyviesiems. Apie Lietuvių folkloro teatrą, jo įkūrėją ir skrydį „virš gegutės lizdo“...

2003 m.

...Tie kiti atgimimo ir pilietiškumo šaukliai

Apie filosofą Vytautą Kazlauską

Iš karto pradėsiu nuo pagrindinio įspūdžio ir teiginio...

„Gaublys“, sovietiniais metais įsitvirtinęs kaip politinių apžvalgų ir diskusijų klubas, 1988–1989 metais atliko ypatingą vaidmenį. Jis neįtikėtinai veiksmingai, dar iki „Sąjūdžio“ pasirodymo, būrė nerimstančius žmones, žadino ir koncentravo jų politinę bei tautinę savimonę, jų tikėjimą savo jėgomis. Nebus perdėta pasakius, kad tai buvo vienas labiausiai organizuotų, savaip prie „sistemos“ prisitaikiusių „dainuojančios revoliucijos“ šauklių.

Taip tvirtindamas pirmiausia gyvais, jaudinančiais vaizdais mėstau apie diskusijų centrą, oficialiai pavadintą politiniu teatru „Ieškojimas“. Tuo metu tai buvo „Gaublio“ klubo ir jo nenuilstamo (nežinia iš kur tada jėgų sėmusio) prezidento, filosofo Vytauto Kazlausko pagimdyta institucija, su savo antspaudu, direkcija ir būstine tuometiniuose Vilniaus profsąjungų rūmuose ant Taurakalnio. Tiesa, to teatro direktoriaus funkcijas V. Kazlauskas labai greitai perdavė savo nenuilstamam talkininkui Leopoldui Tarakevičiui (jis ir šiandien vadovauja „Gaubliui“), sau pasilikęs vyriausiojo režisieriaus funkcijas.

Man, kaip to teatro aktoriui, teko dalyvauti daugelyje (keliasdešimtyje) renginių. O kartais V. Kazlausko paprašytas tiems renginiams ir

pirmininkaudavau. Todėl ir šis mano prisiminimų žiupsnelis yra grindžiamas pačiais betarpiškiausiais vaizdiniais ir išgyvenimais.

To meto sąlygomis tai buvo ištis neeiliniai žmonių susibūrimai, labai gausiai lankomi. Žmonių prisirinkdavo sausakimša rūmų didžioji salė, nors galiojo (kaip ir priklausė oficialiam teatrui) bilietų sistema. Po keletą spektaklių – diskusijų buvo surengta net Vilniaus ir Kauno sporto rūmuose.

Daugiausia tai buvo ir aktorių, ir publikos atstovų monologai. Bet monologai pagimdyti išgyventos kančios ir laisvės troškulio. Žinoma, buvo uždavinėjama ir aibė klausimų, buvo ir priešpriešinių kibirkščiųuojančių pozicijų susidūrimų. Tokiems teatro renginiams – viešoms diskusijoms V. Kazlauskas turėjo talentą parinkti tuo metu pačias aktualiausias, žmonėms pačias jautriausias temas. Jų nesu registravęs, bet būdavo maždaug tokios:

- ar gali Lietuva tapti nepriklausoma valstybe?
- ar gali Lietuva turėti savo kariuomenę?
- bolševikinis genocidas ir jo vykdytojai Lietuvoje,
- tremtinių Lietuva,
- kareivio Sakalausko tragedija (tai apie tą nelaimingą kareivėlį, kuris neiškentęs patyčių tais metais, traukinyje besaugant vežamus kalinius, nušovė septynis savo kuopos „draugelius“),
- lietuvių šeimos likimas ir pan., ir t. t.

Prisimenu: dėl to mūsų kareivėlio A. Sakalausko V. Kazlauskas, gindamas mūsų tautietį, buvo susisiekęs su tuomečiu Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku. Pastarajam įsikišus, Sakalauskas buvo perduotas Lietuvai ir taip išgelbėtas nuo susidorojimo ir pražūties.

Prisiminkime: tai buvo dar sovietiniai metai ir tebeveikė visos sovietinės institucijos, tarp jų ir tos, kurios tebesiekė kontroliuoti žmonių

sąmonę ir ypač veiksmus. „Ieškojimų“ teatras arba tuometinė naujoji „Gaublio“ klubo išraiška ir ypač užgimstanti visuotinė atgimimo audra tiesiog mūsų akyse tirpdė tokios kontrolės pajėgumą, jos buvusią didybę ir mastą.

Beje, mes, to teatro aktoriai, taip pat buvome tos „sistemos“ auklėti ir sukaustyti... Pamenu: išėjus sceną, neretai nuo įtampos džiūdavo burna, prakaituodavo rankos, neretai iš spektaklio į spektaklį pakartodavome budinčias, trafaretines frazes. Būdavo sunku įveikti tą prakeiktą, į sąmonę įvarytą laisvesnio mąstymo, juolab – viešo šnekėjimo cenzorių. Sunkus, nelengvas buvo vadavimosi iš sovietinės sistemos sukonstruoto „geležinio narvo“ kelias... Bet užtekdamo apžvelgti nuščiuvusią salę, mūsų, t. y. scenoje stovinčių, kryptimi iš salės sruvenančią psichinę energiją ir mums palengvėdavo. Pajutę auditorijos susitelkimą, jos intuityvų siekį įsiklausyti į kiekvieną, jau garsiai, o ne šnabždomis, ne tarpupvirtėse tariamą žodį, mes neatpažįstamai irgi atgydavome.

...Gera menu: lėtai išardavau tokias frazes – „lietuviams ugnis buvo šventa. Buvo jiems šventas ir vanduo. Mano mama sakydavo: vaikeliai, nespjauk į ugnį..., sūneli, neteršk vandens – po mirties tau reiks jį išgerti...“ To pakakdavo, kad pajustum didžiulėje auditorijoje išgyvenamą dvasios katarsį, spengiančią, vis kažko tebelaukiančią tylą ir ištartų, dabar gal ir banaliomis atrodančių frazių sakralumą.

Pasikartosiu pabrėždamas: šito unikalaus, tuomet nuostabaus teatro režisieriumi buvo pirmasis baimės atsikratęs, nežinia kaip iš „geležinio narvo“ sugebėjęs išsikepurnėti marksistinę filosofiją dėstęs Vytautas Kazlauskas. Gal dėl to, kad jis neturėjo tokių painių santykių su visagaliu saugumu – santykių, kurie buvo labai panašūs į nuolatinę dieną ir naktį, naktį ir dieną žaidžiamas slėpynes? O gal tas slėpines jis tik bravūriškiau žaisdavo?..

O kas kiti buvo šito teatro „aktoriai“?

Nežinau kaip, greičiausiai savo ekstrasensorinėmis ar ezoterinėmis savybėmis V. Kazlauskas sugebėdavo į spektaklius, šiek tiek primenančius politinius mitingus, sukviesti pačias įvairiausias, pačias spalvingiausias asmenybes. Scenoje, žinoma, meninę dalį pristatydavo ir mūsų operos žymioji primadona Irena Milkevičiūtė, ir į tikrą čigoną panašus poetas Sigitas Geda, ir režisierius Gytis Padegimas (su savo tada praktikuota hipiška apranga), ir visa tikrųjų „politikuočių“ tikrųjų to teatro aktorių plejada, pradedant akademiku Antanu Kudziu ir baigiant „pulkininku“ Algimantu Čekuoliu...

Dažnai, labai dažnai apie sceną, visada apsiginklavęs japoniška vaizdo kamera, šmėžinėdavo tada iš Valkininkų nesibodėjęs važinėti klebonas Algimantas Keina. Pamenu ir pirmą susipažinimą su Audriumi Butkevičiumi, tada nedrąsiu, užslėgtu jaunuoliu, man padariusiu įspūdį tuo, kad atstovavo Kauno tremtinių ir politinių kalinių organizacijai (renginys, berods skirtas Lietuvos ekologinėms problemoms, tuo metu kaip tik vyko Kauno sporto rūmuose). Šiaip kokiomis nors išskirtinėmis intelektualiomis savybėmis jisai nepasižymėjo.

Būtent tais metais susipažinau ir su šviesaus atminimo monsinjoru Kazimieru Vasiliausku. Stebėdavau, kaip jam, fizinių ir dvasinių persekiojimų dešimtmečius išgyvenusiam, būdavo sunku, tiesiog neįprasta štai taip, visai viešai kreiptis į grynai pasaulietinę publiką, kalbėti grynai pasaulietinėje aplinkoje, nuo kurios bažnyčia ir dvasininkai buvo totaliai nuvyti ir iki tol sėkmingai izoliuojami. Stengdavausi ir žvilgsniu, ir koku nors žodeliu jam padėti (nuo tų dienų buvo užsimezgusi ir mūsų turiningesnė, pastovi pažintis).

Skaitytojui gali pasirodyti, kad aš kalbu ne į temą...

Betgi dar pasakojimo pradžioje aš užsiminiau: Atgimimo metais „Gaublys“ buvo įgijęs kitą, kur kas reikšmingesnį, žmonėms reikalingesnį pavidalą. Ir būtent tuo pavidalu jisai atliko labai reikšmingą, bent

Vilniuje labai ženklų vaidmenį, kurio tikrai nedera pamiršti. Žodžiu, buvo ne tik Sajūdis, bet ir kiti iki jo ir paraleliai jam egzistavę Atgimimo židiniai.

Ir kaip buvo apmaudu, kai „Gaublio“ ir „Ieškojimų“ teatro vyriausiasis režisierius tada, jaudinančiais Atgimimo metais, nepateko į Aukščiausiąją Tarybą, vėliau pavadintą Atkuriamuoju Seimu. Jaučiu ir aš dalelytę kaltės... Mat per rinkimų kampaniją buvau paprašytas būti V. Kazlausko patikėtiniu. Nuoširdžiai prisipažinsiu skaitytojui: piršto ne pridėjau prie to darbo...

Užtat kiek tada iš pašalių į Seimą subėgo kitų! Buvo pilkų ir vidutiniškų... Ir, žinoma, savanaudiškų. Tebebėga ir dabar. Pagal sąrašus ir atskirai... Nes rinkėjai iš inercijos (kuri formavosi toli gražu ne vien sovietiniu laikotarpiu!) dar nemoka skirti „grūdų nuo pelų“... Formuoti štai šitą skyrimo pojūtį ar kultūrą visą laik ir siekė politinių diskusijų klubas „Gaublys“. To tebesiekia ir šiandien, vadovaujamas nenuilstamo Leopoldo Tarakevičiaus.

Duok Dieve, kad tokie klubai, sėjantys ne tik mintį, bet ir bendro veiksmo siekį, gyvuotų kiekvienoje parapijoje. Tada gal ir savo Tėvynę matytume korupcijos neparalyžiuotą, nusikaltėlių nedergiamą...

2002 07 03

Apie Lietuvių folkloro teatrą, jo įkūrėją ir skrydį „virš gegutės lizdo“

Apie režisierių Povilą Mataitį

Apie Povilą Mataitį ir jo įkurtą teatrą kalbėsiu ne visai tradiciškai. Per daug nekonkretizuodamas šios iškilios, išties neeilinės asmenybės nuopelnų pabandyčiau į juos pažvelgti tarsi iš „paukščio skrydžio“. Man, šiek tiek susigaudančiam ne tik kultūrinės, bet ir socialinės bei politinės antropologijos dalykuose, atrodo, būtų tiesiog nelogiška to, kas padaryta P. Mataičio, nesusieti su platesniu socialiniu kontekstu ir visų pirma – su lietuvių tauta, jos gyvybingumo šaltiniais, su jos dramatiškąja būtimi ir tolesnio likimo trajektorijomis. Ir vis dėlto, kad mūsų pokalbis būtų aiškesnis, labiau artikuliuotas, tenka jį pradėti tradiciškai, t. y. nuo paprastesnių dalykų įvardijimo.

Iškart po nepriklausomybės atkūrimo atsitiko gana nesuprantamas, paradoksalus dalykas: didžiulėmis Povilo Mataičio pastangomis sovietmečiu įkurtas Lietuvių folkloro teatras neteko valstybinės institucijos statuso, tuo, žinoma, prarasdamas teisę turėti ir nuolatines patalpas. Taipęs įnamiu Rusų dramos teatre, ilgainiui buvo ir iš ten iškraustytas. Jau savos, tautine apsiskelbusios valdžios pasmerktą merdėjimui teatrą tais metais gelbėti buvo pasišovę ir šimtai pavienių, ir į organizacijas susibūrusių jo gerbėjų. Tačiau Kultūros ministerija liko abejinga ir kurčia, keistai užsispyrusi nepastebėti ne tik tų pilietinių pastangų, bet ir toliau

liko nusiteikusi užgesinti tą kultūros židinį, kuris pačiu originaliausiu būdu galėjo atsivėrusiai demokratinėi Europai reprezentuoti lietuvių etninį nacionalinį savitumą. Tada reikšti oficialūs priekaištai, kad teatro pastatymai esą senamadiški, nemodernūs, žvelgiant iš platesnių pozicijų, gali būti vertinami tik kaip legali priedanga pamatiniam, bet toli gražu nepamatuotam sprendimui paprasčiausiai tokio teatro nebe-pastebėti...

Man, kaip mąstančiam piliečiui ir lietuviui, nuolat ir nuolat iškyla vienas ir tas pats klausimas: kodėl Povilo Mataičio sukurtas ir jo žmonos (su tokia pat meile ir atsidavimu lietuvių tautos kultūrai) dekoruotas folkloro teatras, savo sparnus išskleidęs gūdžiais brežneviniais sovietiniais metais ir nuostabiai gražiai daugelyje pasaulio šalių reprezentavęs lietuvių nacionalinę, tautinę kultūrą, tapo nebereikalingas nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje? Kodėl atgimimo priešaušryje ir dar kurį laiką po jo iki ašarų jaudinęs mūsų auditoriją šis teatras buvo paliktas intrigoms, merdėjimui, o jo įkūrėjas ir režisierius – piktavališkai užmarščiai? Kodėl?.. Tai visai ne retorinis arba pigiam populizmui artimas klausimas. Jis visų pirma liečia mūsų pačių: ir kaip žmonių, ir kaip tautos, ir kaip visuotinės kultūros dalyvių bei kūrėjų egzistenciją.

Platesnį aiškinimą į štai taip suformuluotą problemą pradėkime nuo „žemiausios“ grandies – nuo žmogaus. Tie, kurie pamiršta savo tėvus, senelius ir protėvius, iš savo vaikų atima brangiausią turtą – dvasinės kultūros paveldą. Palieka juos be orientyrų, be šaknų vis labiau įsisiautėjančioje konkurencijos, materialinių ir jausminių poreikių stichijoje. Panašiai galima pasakyti ir apie tautą. Pamiršusi, pamynusi savo praeitį, savo išgyventas kančias, dramas ir laimėjimus ji praranda savo tęstinumo ir išlikimo šansą. Na, o pasaulis? Be viso šito, ką suminėjau tik trupinėliais, jis tampa paklusnesnis technologijoms ir savinaudai, pinigų valdžiai ir bedvasės informacijos gausmui.

Jeigu jau prabilome apie tautą, ją metaforiškai galėtume palyginti su upe. Visos upės: didelės ar mažos, suteka į vandenyną. O tautos – į pasaulio bendruomenę, papildydamos jos kultūrą. Upės vandenys trykšta šaltiniais iš žemės gelmių, subėga šimtais ir tūkstančiais upelių. Žemė vandenį gauna iš debesų. Tai yra syvų savo kultūrai ir civilizuotumui semiasi ne tik iš savo žemes, bet ir iš visų jų dėka sunešto pasaulio lobyno... Ir čia, panašiai kaip gamtoje, matome cirkuliacinį ratą, kuris vienur ir vienąkart sukasi lengviau, o kitur ir kitąkart – sunkiau, su dramatiškais ir net tragiškais įstrigimais...

Ar kam nors gali kelti abejonių, kad tautos, taip pat ir pasaulinės kultūros cirkuliacija priklauso nuo daugybės mažų ir mažesnių žygių bei pastangų; nuo tų veiksmų, kurių dėka toji cirkuliacija yra „maitinama“? Jeigu kalbėsime apie lietuvių tautą, jos savimonę, jos kultūrinį išskirtinumą, Folkloro teatrą turėtume vertinti būtent kaip žygdarbį, savo prasme turiniu peržengiantį vienos tautos (šiuo atveju – lietuvių) ribas.

Tautos palyginimą su upe paėmiau iš Mykolo Romerio. Štai ką jis kažkada yra rašęs: „Tauta – tai nebe fizinių esamų žmonių visuma ir ne jų bendroji valia, sutampanti su individų daugumos valia. Tai – tam tikros teritorijos žmonių upė, kuri eina per amžius ir per besikeičiančias gyvųjų žmonių kartas lygiai taip pat, kaip, pavyzdžiui, Nemunas nesutampa su tuo konkrečiu vandeniu, kuris šiuo laiku, šiandien, vakar, užvakar, ryt, poryt, sudarė ar sudarys Nemuno srovę“ (Romeris M. Suverenitetas, Vilnius, 1995, p. 163).

Tauta yra labiau mistinis, gal net įsivaizduojamas, negu aiškius kontūrus turintis žmonių junginys. Tauta yra labiau nematoma, neapčiuopiama negu matoma „upė“, tekanti iš užmaršties dulkėmis nusėstų istorijos gelmių. Jos „vandenys“ teka nebūtinai iš oficialiai jai tarptautiniais susitarimais (ir praradimais!) įteisintos teritorijos. Vienur toji

tauta – upė teka laisvai, kitur – slenkstiniuota. Bet visur ji neša ne tiek gyvenančių, kiek gyvenusių, amžinybėn iškeliausių gentkarčių sukaupą patirtį: pralaimėjimų skausmą ir pergalių džiaugsmą; nuolatinėmis pastangomis puoselėtas bendražmogiškąsias ir savąsias, tautos išskirtinumą iš kitų rodančias dvasines vertybes; dar tik į gyvenimą žengiančiųjų viltis ir nueinančios kartos nerimą dėl ateities... Kokia ji bus ateinantiesiems? Toji tautos – upės vaga ir jos nešami vandenys...

Tauta – upė neleidžia „ryti praeities“. Be praeities ir kultūra, ir civilizacija praranda savo šaknis ir tęstinumo garantą. Kuo daugiau teka šaltinėlių, šaltinių ir upelių, tuo ir savo nešamais iš žemės gelmių vandenimis, ir jame ištirpusiais mineralais būna turtingesnė upė – tautos vaga ir jos dvelkimo specifiškumas – nešamos kultūros „prieskonis“...

Povilo Mataičio įkurtas ir veikęs teatras buvo vienas upė – tautą maitinusių šaltinėlių, deja, kone priverstinai išsekusių... Bet šiuo atveju neapsiribokime tautiniu jausmingumu ir į čia aptariamą klausimą pažvelkime iš dar platesnių pozicijų (iš „erelio skrydžio“...).

Ar šiame atvejyje su Lietuvių folkloro teatru negalėtume įžvelgti paralelių su šiuolaikine civilizacija? Ypač su jos subtiliuoju, jautriausiu klodu – žmonių dvasine dorovine kultūra? Jos likimu? O gal kartu ir su išmintimi (upės skaidrumu), kuri aiškiai nebespėja su intensyvėjančia, savo pačios teršaluose pradedančia dūsti žmonių veikla? Ar tautos gretinimas su upe neatveda mūsų prie minties: o kokius vandenį ji, kaip upė, neša į jūras, t. y. civilizaciją? Kokio skaidrumo tie vandenys? Kokių laipsnių jie išvalyti? Gal teisingiau būtų sakyti: ar išvis įmanoma ir kaip būtų įmanoma tuos nešamus vandenį skaidrinti? Jeigu pasikeitęs gamtai, t. y. pasauliui, upės krantai vis labiau išsitrina ir upės tėkmė vis labiau užgriebia drumzlėmis, šiukšlėmis nusėdusius pakraščius? Iš savo stebėjimų žinome ir tą tiesą, kad, išsitrinant krantams, gilesnioji, skaidrų vandenį nešanti srovė tampa ne tik mažiau pastebima, bet

ir nebeatliekanti to vaidmens, kai upė turėdavo aiškius savo krantus.

Ar ne apie tai yra panašiai mąstęs ir didysis pasaulio finansinis malkeris ir ne mažiau didis („įdomius“ savo sumanymus puoselėjantis) filantropas Georgas Sorošas? Pagarsėjusioje savo knygoje „Pasaulinio kapitalizmo krizė“ jis rašo, jog šiandien Vakarų pasaulyje perkama ir parduodama preke tampa ne tik politiniai ar doroviniai įsitikinimai, bet ir estetiškos vertybės. Būtent – estetiškos, žmogaus, tautos dvasinę kultūrą palaikančios vertybės!

Ta proga prisiminkime ir iškilų kirgizų rašytoją Čingizą Aitmatovą, dar sovietiniais metais į apyvartą paleidusį mankurto sąvoką. Tos sąvokos jam prireikė, nes norėjo kalbėti apie sąmoningą istorinės kultūrinės atminties blokavimą, kurio dėka žmogus paverčiamas zombiu, t. y. būtybe, tesugebančia nepriekaištingai vykdyti savo šeimininko įsakymus, įsiteikiančia paklusti jo valiai...

Anas mano pateiktas suliteratūrintas pasažas apie tautą – upę ir apie ją maitinusį šaltinėį – Lietuvių folkloro teatrą ir jo įkūrėją bei režisierių P. Mataitį tebus įvadas į kitą, ne mažiau rimtą pokalbį. Jame ieškosime atsakymo į anksčiau, gal ir netiesiogiai suformuluotą, bet pagrindinį visus mus jaudinantį klausimą: ar Lietuva – valstybė, kurią galime prilyginti upei, išnaudoja visas savo galimybes skaidrindama į jūrą – Europos civilizaciją nešamus vandenį? O gal teisingiau ir aiškiau būtų tą klausimą apvertus?.. Ar kartais pačios valstybės politinės struktūros, pati politika nebūna kalta dėl vandenų drumstimo?

Panašiais atvejais į mąstymą linkęs pilietis formuluotų štai tokį klausimą: „Kam visa tai naudinga?..“

Suprantama, vėl kalbame apie Povilo Mataičio teatrą ir jo liūdną likimą. O jis, tas likimas, galėjo (ir privalėjo!) įgauti kitas trajektorijas, ženklinančias, įprasminančias mūsų, t. y. lietuvių, tautos kultūrą atsivėrusioje Europos tautų ir valstybių bendrijoje. Na, o kad „panašių teatrų“

būtų kuo mažiau, pirmiausia naudinga toms į socialinio veiksmo areną išėjusioms, aišku, savanaudiškumu paženklintoms jėgoms, kurios gal iš dalies spontaniškai, o gal iš dalies ir visai sąmoningai darbuojasi ne tik demokratiškai, bet ir nacionalinių valstybinio tvarkymosi tradicijų neturinčioje erdvėje (kaip, pavyzdžiui, Lietuva). Tokias jėgas tuo ar kitu įvardžiu yra įvardiję ir mano paminėti autoriai.

Tai, apie ką čia kalbėjau, pabandykime vertinti iš dar platesnių, kultūros vaidmenį tautos ir valstybės gyvenime aiškinančių pozicijų.

Galime neabejodami teigti, kad tiek dabartinė lietuvių tautos, mūsų šalies visuomenės elgsena, jos socialinė politinė organizacija, tiek ir Lietuvos kaip valstybės elgsena ir vaidmuo Euro sąjungoje didele (o gal ir lemiančia) dalimi priklauso, juolab ateityje priklausys nuo atskirų socialinių segmentų rišlumo (koherentiškumo), nuo nacionalinio, arba bendravalstybinio, integralumo. Pastarąjį reiškinį bus lengviau suprasti, jeigu išskirsime ir atskirai pakalbėsime apie tautos ir jos valstybės socialinę politinę sąrangą formuojančias, ją sudarančias sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainas. Nesileisdami į smulkesnį struktūrinimą savo dėmesį sufokusuokime į dvi tautos ir valstybės dualumą (ir rišlumą, integralumą) nusakančias struktūras arba atmainas: politinę-pilietinę ir istorinę-kultūrinę (tarp jų ir etninę) žmonių, visuomenės sąmoningumo ir bendruomeninio sugyvenimo atmainas. Čia pat pastebėsime, kad toks skirstymas yra grynai santykinis, kad socialiniams reiškiniams būdingas sinkretiškumas (organiškumas, holistiškumas). Bet šiuo atveju toks tautos ir visuomenės struktūrinimo metodas, kaip paaikšės iš tolesnio dėstymo, mums tikrai reikalingas.

Ką vadiname politinę-pilietinę sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmaina?

Tai šiandien, dabartyje gyvenančių žmonių, lojalių valstybei ir turinčių pilietybės teises, visuma. Ji, pasiremddama savo iniciatyva ir ypač

valstybės mechanizmu, sprendžia grynai praktines problemas: ekonomines ir teisesines, komunikacines ir politinio dalyvavimo, kultūrinės ir religinės, susipriešinimo įveikimo ir elementariausios tvarkos palaikymo. Ji yra mozaikiška ir pasakytume – savanaudiška. Kitaip ir būti negali, nes viską arba viską sprendžia emocijų skrupulų ir idėjų vertybių nepripažįstanti, neįtikėtinais sparčiais besiskleidžianti vartotojiška gyvenmena ir jos diktuojama konkurencija, t. y. kova už būvį... Politinio-pilietinio žmonių sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainos elgsena visada primins magnetinių laukų veikiamą ir šokinėjančią kompasą rodyklę; ji visada dreifuos į konfliktų ir amžinų susipriešinimų pusę, jeigu nebus tokią elgseną blokuojančio ir kompensuojančio mechanizmo.

Istorinė-kultūrinė (tarp jų ir etninė) žmonių, visuomenės ir valstybės sąmoningumo bei bendruomeniškumo atmaina ir yra tasai socialinį savanaudiškumą bei susipriešinimą blokuojantis, kompensuojantis mechanizmas. Ši atmaina savyje akumuliuoja valstybės teritorijoje gyvenančių žmonių istorinę atmintį, etnokultūrinį paveldą ir nebylius gyvenusių, į Anapilį iškeliavusių kartų priesakus. Būtent istorinės-kultūrinės sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainos plėtojimo dėka įmanoma žmonių gyvenimą sudvasinti, padaryti jį pakylėtą virš kasdienybės, virš buitinių materialinių rūpesčių, įmanoma nustelbti tą nuolatinę alasą, kuri sukelia pačių elementariausių reikmių, tarp jų ir politiniu savanaudiškumu paženklintų interesų tenkinimas. Šiuo atveju kalbame apie dvasinę kultūrą, apie praktikuojamą istorinį jos paveldą, be kurio nebūtų įmanoma pragmatinių interesų ir nuolatinį įtampų krečiamai politinei bendruomenei suteikti ne tik integralaus stabilumo, bet ir aiškesniu nacionaliniu (bendravalstybinu) identitetu alsuojančio kryptingumo.

Gal bus aiškiau, jeigu tą pačią mintį išdėstysime truputį kitaip...

Tradicinė, tradicinę kultūrą tęsianti šeima pirmiausia yra moters ir vyro sąjunga, jų vienas kitą ne užgožiantys, bet organiškai papildantys vaidmenys. Vaidmenys, kurie stiprina ne tik jų pačių, ne tik jų vaikų gyvybingumą, bet ir kultūros atsinaujinimą bei jos tęstinumą. Taip arba panašiai yra ir mano įvardytoms istorinei-kultūrinei ir politinei-pilietinei bendruomenėms. Pirmoji – tai ta amžinoji upė, savo vandenis nešanti iš praeities į ateitį ir visuomenės bei valstybės gyvenimui suteikianti būtiną stabilumą. Antroji – tai dabartis, orientuota į ateitį. Atimkime praeitį, gilumines sroves ir „dabartis“ ims blaškytis, skaidytis ir savo segmentais susipriešinti. Nebeliks jungiamosios, kasdieniaus buitinius (ir politinius!) rūpesčius įrėminančios, sunorminančios medžiagos!

Lietuvos valstybės gyvenime, jos politikoje pusiausvyra aiškiai yra pažeista. Ir pažeista būtent istorinės-kultūrinės sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainos nenaudai! Toks reiškinys vertintinas kaip mūsų – lietuvių tautos nelaimė, bet nelaimė, einanti ne tik iš sovietinių, bet ir gerokai ankstesnių istorinių laikų. Deja, tokio dalyko deramai nesuvokia dabartiniai mūsų valstybės politikos strategai. Visi jie iš esmės tebesilaiko sovietinei praktikai buvusios būdingos tradicijos – visą savo dėmesį skirti politinei-pilietinei sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainai, tuo tarpu istorinei-kultūrinei paliekant muziejinio paveldo vaidmenį, kartu eliminuojant šią bendruomeniškumo atmainą iš bent kiek aktyvesnio dalyvavimo valstybės gyvenime. Bet šitaip elgiantis ne tik valstybės, bet ir visuomenės konstrukcija darosi aižėjanti ir neatspari civilizaciją lydinti negatyvui! Be kita ko, toji konstrukcija mūsiškuoju atveju tampa lengviau prisodrinama dar ir tuščiaiegių aimanų, kurios gimsta nepelnytai nuvertinamos istorinės-kultūrinės žmonių sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainos pagrindu.

Tokio susipriešinimo, apie kurį čia kalbame, neišgyvena ne tik lenkai, vokiečiai ar čekai, bet ir rusai, iškentę septyniasdešimt metų trukusį bolševikinį terorą ir sovietinės ideologijos spaudimą.

Žvelgdami štai iš tokių „paukščio skrydžio“ pozicijų mes turime pagrindo tvirtinti: lietuvių tautos egzistencija bus tuo prasmingesnė (ir sau pačiai, ir Europai) ir visavalybiškai (ir visaeuropiškai) labiau integruota, kuo labiau valstybėje bus gerbiama istorinė bei etnokultūrinė atmintis ir būtent tokios pagarbos pagrindu bus grindžiama valstybės institucijų politinė elgsena. Iš praktikos visi gerai žinome: grynoji pragmatika, interesų nuosmukis ir sumaterialėjimą žmones tik supriešina...

Tačiau iš kur rasti išmintingesnei, labiau sudvasintai ir tautiniu, nacionaliniu sąmoningumu prisodrintai elgsenai, jeigu sovietinis, kosmopolitizmu alsavęs mentalitetas, taip ir nesutikęs rimtesnio pasipriešinimo, gražiai išskleidė sparnus nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje? Jeigu kasmet matome ne tik vis silpniau alsuojančią, bet dar ir vos ne sąmoningai, jau nuo mokyklos suolo, per visas žiniasklaidos priemones gesinamą ne tik etninę kultūrą, bet ir lietuvių tautos sąmoningumą, jos istorinę atmintį, paliekant „dėl mados“ tik vieną kitą jų fragmentą? Ir kad iš liūdno atvejo su P. Mataičio įkurtuoju Lietuvių folkloro teatru gana aiškiai visa tai matome.

Manau, tikslinga dar kartą pastebėti: silpstant valstybės dėmesiui mūsų tautos etnokultūriniam istoriniam paveldui, nuvertinamas ne tik pačios valstybės prestižas, jos orumas tarp kitų Europos bendrijos narių, bet ir pažeidžiamos jos pačios galios priešintis vos ne intensyviaujančia tvarka tautos ir valstybės sociokultūrinėje bei sociopolitinėje organizacijoje plintantiems negatyviesiems reiškiniams.

Šių eilučių skaitytojui gali kilti visai teisėtas klausimas: kodėl jų autorius, kalbėdamas apie Lietuvių folkloro teatrą ir jo įkūrėją, „nuslydo“

į štai tokius gal ir pernelyg teoretizuotus samprotavimus? Atsakymas čia būtų toks... Net ir teorinė mintis neatsiranda šiaip sau – ją gimdo labai konkreti realybė. O kita vertus, kasdien susidurdami su socialiniu ar kultūriniu negatyvu patys vis akivaizdžiau įsitikiname, jog nebegalima tenkintis tradicinėmis dejonėmis ar aiškinimais. Mums reikalinga kita, atvira, modernų pasaulį (ir tautą tame pasaulyje) aiškinanti ir suvokianti pasaulėžvalga – mūsų pačių kitokį, modernesnį sąmoningumą įtvirtinanti pasaulėžvalga. Toji, kuri pagelbėtų mums gintis nuo mūsų tautinę savivoką ir nacionalinį patriotizmą apnikusio „ėduonies“ – tos ligos, kurios nepelnyta, bet gana tipiška auka tapo mūsų įžymusis tautietis Povilas Mataitis ir jo įkurtas mūsų visų tautinį sąmoningumą ir apsisprendimą žadinęs Lietuvių folkloro teatras.

2005 05 05

Sužibusi ir užgesinta žvaigždė...

*Pranešimo, daryto Lietuvos mokslų akademijoje, minint poeto,
kunigo Ričardo Mikutavičiaus 70-metį, fragmentai*

Ištisų metų vėjai
siaubė –
iki šaknų ištvinęs
pragaras
peržengė dangų, luošino
pačią upę –
meilė už slenksčio,
kurio neperkopė
mirtis,
pavirto žemės širdies
Širdimi...

R. Mikutavičius

Koks tas mūsų šiandieninis gyvenimas? Kupinas skubos ir technologijų gausmo; cunamio bangomis plūstančių informacijos srautų ir agresyvėjančio vartojimo; žiniasklaidos skleidžiamo subuitinto erzelio ir politinių institucijų arogancijos – jų atsiplėšimo nuo žmonių... Juodoji civilizacijos pusė gožte gožia žmogaus dvasinį pasaulį. O be jo pats gyvenimas tampa tik priedėliu prie žmogaus sukurtų, bet iš jo kontrolės gal jau išsprūdusių technologijų. Be praktikuojamo dvasinio gyvenimo pati civilizacija praranda prasmę.

Žmogus tarsi varyte įvaromas į narvą, dėl ko ir pati laisvė, taip išdidžiai ir gausiai deklaruota ir tebedeklaruojama, tampa iliuzorinė...

Toje nelygioje kovoje su beprasmybe susitikimas su dvasinės kultūros asmenybėmis mus buria į krūvą, daro stipresnius, siūlo vertybes, kurios praturtina mūsų gyvenimą... Tokia į dvasios pasaulį, į sutarimą kviečiančia asmenybe buvo ir po mirties liko poetas, kunigas, kolekcionierius ir visuomenės tribūnas Ričardas Mikutavičius. Jo asmenybė priklauso tai jų klasei, kurias revoliucijos ne tik iškelia, bet ir prisideda sunaikindamos. Tokios asmenybės būna trapios ir neatsparios naujų jėgų ir aistrų išbandymams...

Keletas žodžių apie tai, kas ir kaip mane su Ričardu susiejo tais austringais Atgimimo metais...

Būsimųjų didžiųjų permainų dvasia tvyrojo jau nuo atmintino „įžūlaus“ mitingo, surengto 1987 metais prie A. Mickevičiaus paminklo. Jis buvo gana grubiai užslopintas, o jo dalyviai – sovietinio režimo pasmerkti ir persekiojami. Bet Atgimimo jėgos režimas jau nebesugebėjo sulaikyti...

1988 metų pavasarį gimė mintis organizuoti legalią mokslinę konferenciją tautinio mentaliteto klausimu. Norėjosi suburti žymesnių pranešėjų būrelį. Tuometinei ateizuiotai inteligentijai norėjosi pristatyti ir vieną kitą dvasininką. Norėjosi prisidėti prie jų pasaulietinės izoliacijos panaikinimo...

Pasitariau su mons. Vaclovu Aliuliu, kuris jau buvo anksčiau pralaužęs cenzūros ledus ir redagavo bei leido storoką „Katalikų bažnyčios“ kalendorių-žinyną. Pranešėjais pasiūlė du kunigus: doc. A. Kajacką ir R. Mikutavičių. Taip mes ir susipažinome.

Konferencija įvyko tų metų vasaros pabaigoje. Ir ne bet kur, o marksizmo-leninizmo propagandos centre – respublikiniuose Politinio švietimo namuose. Turėčiau pastebėti, kad tų namų vadovybė permainoms

buvo gana liberali. R. Mikutavičius konferencijoje padarė pranešimą tema „Katalikybė ir tautinis mentalitetas“. O paskui įteikė ir paruoštą tekstą mano sumanytai kolektyvinei monografijai „Tautinis mentalitetas“. Knyga buvo išspausdinta 1989 metų pavasarį ir tapo itin populiaru, prisidėjo prie Atgimimo teorinio įprasminimo.

Tąkart R. Mikutavičius dėkojo man už pastangas išvesti jį į pasaulietinę tribūną. Jis mielai sutiko prisidėti ir prie „Žinijos“ organizuojamų išvykų į Lietuvos provinciją. Ateizmo užkrato paliestiems žmonėms kunigo ir dar poeto pasirodymas pasaulietinėje tribūnoje tada buvo tikra naujiena, netgi savotiška egzotika...

Štai taip tada mes arčiau ir susipažinome. Ne kartą ir ne du tais didelės viltis nešusiais metais, aplankydami miestus ir miestelius, kur įvykdamo mūsų, kaip lektorių, pasirodymai. Jie būdavo abipusiai įspūdingi, jaudinantys. Pateiksiu vieną labiau įsidėmėtiną apsilankymą Raseiniuose, kurie tada garsėjo kaip „raudonojo“ sekretoriaus Gramailos „tėvonija“.

...Mudviejų susitikimas su auditorija buvo numatytas puošniuose, erdvuose Kultūros rūmuose. Tačiau juos radome užrakintus, o lauke susirinkusią gausią auditoriją – pasipiktinusių. Pasirodo, kažkas Gramilai pranešė, kad vienas „Žinijos“ lektorių bus su sutana... Visi draugišku būriu persimetėme į rajono bibliotekos patalpas. Žmonės grūdosi ir koridoriuose. Susitikimas su auditorija buvo ypač jaudinantis, pabaigoje sugiedojome Lietuvos himną, daugelis verkė... Prie tokio jaudulio neabejotinai prisidėjo Ričardo – ir kaip kunigo, ir kaip poeto, ir kaip tribūno – dalyvavimas. Situacija buvo atitinkamai įvertinta ir „viršuje“ – gavome žinią, kad vakarienė mums yra parengta restorane. Bet mes buvome principingi ir užkąsti nukeliavome pas kleboną...

Kunigas Ričardas Mikutavičius buvo daugiaplanė, vidiniu turin gumu spinduliuote spinduliuojanti asmenybė. Nekalbėsiu apie jį kaip apie poetą – nesu tos srities žinovas. Paliesiu jo filosofines pažiūras.

Jis buvo egzistencinės filosofijos šalininkas, šioje žinių srityje apgynęs licenciata. Jam buvo prie širdies pagrindinis imperatyvas, teigiantis, kad žmogaus likimas nėra istorijos ir visuomenės nulemtas; kad žmogus yra pats savo likimo kalvis. Tarsi iššifruodamas šį teiginį kunigas Ričardas pabrėždavo, kad egzistencinio mąstymo dėka atsiveria Dievas-Kūrėjas ir jo Kūrinija. Bet žmogus kaip Dievo kūrinys ir pats kaip kūrėjas gali atsiskleisti tik laisvėje ir tik laisvo apsisprendimo dėka.

Per laisvę, per Dievo Kūriniją kunigas Ričardas aiškino ir žmogaus santykį su tauta. Jam tauta labiau konkretizuota laisvės, žmogaus kūrybinių galių išsiskleidimo sąlyga. Pasaulio jungimąsi filosofas ir kunigas suprato kaip įvairių tautų mentalitetų suartėjimą, kuris gali vykti vėlgi laisvės ir laisvo pasirinkimo sąlygomis. Taip, anot jo, įteisinama pasaulio kūrinijos įvairovė ir žavesys.

Kunigo Ričardo filosofinės pažiūros nuostabiai atsispindėjo jo praktinėje įvairiabriaunėje veikloje, laisvės savo asmenybei ir tautai siekyje. Jos ypač gražiai buvo išskleistos jo poezijoje, labai turtingoje ir turinio, ir formos prasmėmis. Jo poetinę kūrybą, na, kad ir tuos eilėraščius, kurie viešumą išvydo pirmojoje knygoje „Kad Lietuva neišsivaikščiotu...“ (beje, publikuotoje ne tėvynėje, bet Čikagoje 1989 metais), pagal dvasios jėgą aš drįsčiau sugretinti su Bacho fugomis arba su Kosmoso, Amžinybės ir Meilės alsavimu kupinomis Richardo Štrauso melodijomis (nepainiokime su Johanu Štrausu ir jo valsais...). Manau, kad šitaip ar panašiai daugelis iš auditorijos išgyvendavo, kai jis artistišku, dvasingu balsu skaitydavo savo kūrybą – lyrinius filosofinius eksromptus.

Gal vadinamasis „penktas“ jausmas – tas nuojautos jausmas kunigą Ričardą „pavertė“ bažnyčių – kad ir kur jis dirbtų – restauratoriumi ir meno kūrinių kolekcionieriumi? Gal jis intuityviai suvokė, kad lietuvių

tauta yra nykstanti dar ir dėl tos priežasties, jog neturi, kaip kitos tautos, išpūdingo kultūros materialinio paveldo? O tai – kas ir išlikę po nuolatinių naikinimų – yra trapu ir nepakankamai modernu?..

Tais Atgimimo metais kunigas – visuomenės tribūnus galėjome suskaičiuoti ant rankos pirštų... Buvo „radikaliųjų“ sparnas: mons. Alfonsas Svarinskas, Robertas Grigas, Algimantas Keina... Buvo „saikingųjų“ sparnas: mons. Kazimieras Vasiliauskas, Vincentas Sladkevičius, inauguruotas kardinolu (bet greitai izoliuotas). Pastarieji, priešingai pirmiesiems, suvokdami nykstančią tautą, skelbė santarvę, susitaikymą...

Kokiam sparnui priklausė kunigas, poetas Ričardas? Savam... Lyginant kad ir su šviesaus atminimo Kazimieru Vasiliausku, jis paprasčiausiai „netilpo“ dvasininko sutanoje. Ji buvo jam per ankšta (o gal „siuvėjų“ netinkamai pasiūta...). Visa jo prigimtis, visa jo nerami dvasia veržėsi iš įprastų kanonų į laisvę pačiais įvairiausiais pavidalais. Tarp jų peržengiant tą ribą, iki kurios tradiciškai buvo leidžiama Lietuvos katalikų bažnyčios kunigams. Jo nuoširdus atvirumas, poetinė prigimtis ir artistiškas magnetas pritraukdavo minias žmonių. Tuoktis ir krikštyti norėdavo tik pas Ričardą, įvairių renginių organizatoriai kaip masalą būtinai kviesdavo tik jį, o jis pats net nepastebėjo, kaip krikšto kodilas pateko į jo rankas ir apšlakstė ką tik zoologijos sode gimusius tigriukus... Apie jo (gal ne vien jo) didžiulėmis pastangomis sukauptą milijonų vertės meno kūrinių kolekciją (iš anksto sumąstytą padovoti visai tautai) ėmė telktis juodi debesys. O čia dar „kažkieno“ organizuota ir moterėlių rankomis įgyvendinta provokacija – skandalas dėl neva Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje (Kauno sobore) jos meninio interjero detalėse paskleistos pagonybės dvasios. Tai, ką poetas, kunigas laikė modernu ir tautiška, buvo vos ne oficialiai pasmerkta.

Konfliktas su Bažnyčios hierarchais patraukė plačios visuomenės dėmesį. Žmonės skirstėsi į priešingas stovyklas. Tačiau vos ne absoliuti

aktyvesniųjų dauguma demonstravo poeto mąstytojo, liaudies tribūno ir meno kūriniių kolekcionieriaus šalininkų pozicijas.

Kunigo Ričardo paskutiniai eilėraščių tomeliai jau rodė pačią blogiausią autoriaus nuojautą...

Tautos Atgimimas kunigą, poetą Ričardą iškėlė ir užkėlė ant viešai matomo, visų lankomo pjeđestalo. Tačiau kartu su Nepriklausomybe atėjusi laisvė, teisingiau – jos piktasis šešėlis, kunigą Ričardą ir pražudė. Savaip simboliška – jis mirė kankinio mirtimi. Net ir palaidotas neatpažintųjų kape... Mirė suspėjęs plačiai ir įtaigiai paskleisti poetinę-filosofinę metaforą – *Kad Lietuva neišsivaikščioty...* Toji metafora šiandien yra įsikūnijusi, „materializuota“ platų intelektualų ratą vienijančioje visuomeninėje organizacijoje „Consilia Academica“.

Kunigas ir poetas, filosofas ir tribūnas pasitraukė iš gyvenimo su kaupu atlikęs kilniąją misiją. Prisakęs kiekvienam iš mūsų bylinėtis už laisvę, už tautos ir jos kultūros tęstinumą. Pasitraukė prisakęs kiekvienam gyventi, tegu ir žmogiškomis aistromis alsuojantį, bet giliai prasmingą gyvenimą...

2005 02 25

Prasmingos būties ieškojimas

Apie žurnalistą Albertą Ružą

Atvirai prisipažinsiu: ėmiausi Alberto Ružo traktato dorai nenu-
tuokdamas, kad susidursiu su „kietu riešutu“. Tokie tekstai kaip šis pa-
prastai skiriami ne tiek intelektualiam elitui, kiek „elitiniam“ mąstymui.
Natūralu buvo man nustebti: mokslo visuomenei nežinomas filosofas,
ir dar mėgėjas, pateikė tokią staigmeną!

Apie ką ji?

Autorius savo intelektualinio intereso objektu pasirinko ne bet kokią,
o labai painią Pasaulio charakteristiką – jo savaiminio protingumo –
visuotinės savikūros arba evoliucijos variklio įrodymą. Protingumas,
anot šios studijos autoriaus, yra „pirminė savaiminė duotis“, tuo tarpu
„mąstymas yra antrinis ir laiko, ir erdvės atžvilgiais“. Žmogus – tobu-
liausias protingumo pavidalas, demonstruojantis išskirtinius atminties,
mąstymo ir veiksmo bruožus. Pabrėždamas, kad savikūra ir evoliucija
yra sinonimai ir kad Pasaulis žmogui vis dėlto lieka neįspėjama paslap-
tis, autorius pradeda išties intriguojantį pokalbį...

Jau iš to, ką pasakiau, skaitytojas gali nutuokti, jog neperskaitęs trakta-
to negalėjau ne tik padėti jo į šalį, bet ir po to išjudino „protingų“ minčių
laviną. Ir iš tiesų: pavergė ne tik žmogaus būties tema, bet ir itin plati ir
gili autoriaus erudicija, gebėjimas lengva forma perteikti gana sudėtingas
filosofines konstrukcijas; žavėjo nuoseklus, logiškas teksto konstravimas.

Esu įsitikinęs, kad panašų įspūdį gali patirti kiekvienas, prisilietęs prie teksto ir bent kiek linkęs į erdvesnę intelektualinį mąstymą.

Albertas Ružas su tikra filosofo aistra ne tik aiškina žmogaus savikūros, savimastos pradą, bet ir ne mažiau aistringai pasisako už jo sklaidą. Aišku, kad čia jis nėra vienišas. A. Giddensas panašias žmogaus pastangas bus įvardijęs refleksiniu monitoringu – nuolatinio nepertraukiamu savo minties, savo veiksmo sukulto aido gaudymu. Bet autorius savo traktatu kiekvienam atskirai primena: jei pasaulis kinta, tai ir aš turiu keistis, ir tą kitimą aš pats (o ne kitas) privalau skatinti. Jeigu žmogus yra save kuriančio pasaulio elementas, atspindys, tai ir jo egzistencinė prasmė – savikūra, o tai reiškia – ir pasaulio kūrimo tąsa.

Mūsų įžymaus filosofo A. Šliogerio (kurį ypač vertina traktato autorius) manymu, bet kokios filosofijos didžiausia vertybė – ne išbaigtų atsakymų teikimas, o žmogaus galvoje kirbančių klausimų išmintingas išskleidimas. Tad tikroji filosofo lemtis – būti nuolatiniam kelyje... Į jį toliau ir suksime. Juolab kad autoriaus tekstas provokuote provokuoja dialogą, norą prisidėti prie ne tiek atsakymų, kiek klausimų formulavimo.

Autorius, tvirtindamas, kad Marse ar kokioje kitoje galaktikos vietoje užgimęs mąstantis subjektas mąstys visai kitaip, kitais vaizdiniais negu „žemietis“, mums primena paprastą tiesą: kodėl iki šiol nesusikalba ne tik civilizacijos. Dėl *habitat* (gyvenamosios terpės) skirtubių nesusikalba tėvai su vaikais. Kai kas įsitikinęs, kad šiuolaikinė civilizacija tokias skirtuves išlygina, naikina. Gal ir taip... Bet, kita vertus, neblėtančiu tempu vyksta ir priešingas procesas – ir kultūros, ir civilizuotumo segmentacija, diferenciacija. Štai šitoje vietoje pasaulinis kapitalas (su savo interesais) tikrai atlieka „didžiojo taikdario“ misiją...

Gal net ne pačios skirtybės čia yra lemiamas dalykas. Autoriaus įžvalgiu pastebėjimu, būties egzistencijos užmarštis Vakarų žmogų nukreipė klystkelių kryptimi. „Egzistuojame ir suvokiame savo ir savąjį

buvimą tik pragmatinių reikšmių kaukėmis pasidabinusių vaiduoklių, o ne gamtos ir Dievo sukurtų esinių viešpatijoje“, – tvirtinama traktate.

Taip ir magą man, kaip sociologui, antrinti jo autoriui... Ar dabartinis žmogus, tampantis superpragmatiku, neprimena viską ryjančio, viską dergiančio padaro buvimo? Kas dabar, pasklidus tobuliausioms technologijoms, vyksta: tikroji savikūra ar atkartojimas, tiražavimas? Žmogaus kūrybinio genijaus išsiskleidimas ar nebepažabojamas rinkos fundamentalizmo diktatas? Kur link suka kolektyvinis *cerebrum*? Žmonijos ontogenezė? O gal daugelis požymių rodo, jog sąmonė, sąmoningumas, atmintis arba Mnema, apie kurią rašo autorius, nuo individo pereina organizacijų bei superorganizacijų nuosavybėn, vis ryškiau pačią žmoniją sukdamos aiškesnio, egocentriškesnio pragmatizmo link?

Traktato autorius teisus sakydamas, kad tokios sąvokos kaip „žmogaus dvasia“, „siela“ yra labiausiai ginčytinos ir neapibrėžtos. Galima sutikti su jo teiginiu, jog „žmogus yra cheminė laboratorija, gaminanti ne chimerišką sielą, o mūsų kasdienę akivaizdžiai suvokiamą sąmonę“... Stabtelėkime ir susimąstykime: organizacijos irgi turi puikiai (gal net geriau nei žmogaus) organizuotą atmintį ir kolektyvinę sąmonę. Bet to, ką mes vadiname žmogaus dvasia ar siela, jos tikrai neturi. Maža to, jos netgi „siekia“ (dažnėjančiais atvejais – sėkmingai), kad ir žmogus tų savybių nebeturėtų...

Autorius tuo klausimu savo pozicijos neišsako, bet jis nebūtų mąstytojas, jeigu taip pat netvirtintų, jog „neaiškus iki galo ir pats pasaulis, nepažinus iki galo, todėl paslaptingas ir baugus“. Ir iš tiesų: kas slypi už neuroninių ląstelių, kurios „krutina“ mūsų atmintį? Kokia pasaulio savikūros prasmė? Kokiu tikslu ji įsukta? Kas, po paraliais, davė pradžių pradžia?.. Aš, o, man regis, ir traktato autorius, nesame prisiekę teistai ir atsakymas, kad viso to viršūnė yra Dievas, mūsų nelabai tenkina. Gal

reikėtų eiti toliau?.. Jei Jis, t. y. Dievas, yra, tai Jo Esybė žmogaus protui tikrai nesuvokiama. Arba: gal už Jo dar kas nors yra?.. Ir t. t., ir pan.

Traktato autorius neatsisako ir tokių savo abejones išreiškiančių charakteristikų: gal žmogus Dievo paveikslas, o gal tik mąstanti dvikojė nuodėmė? Natūraliai iš to išplaukia ir kitos mąstymo paradigmos: kuo atkakliau ieškome atsakymo į panašius klausimus, tuo ištis mes labiau mažtame begalinėje kosminėje erdvėje ir jos laike. Mąstantįjį kankina didysis Nerimas ir didžioji Atsakomybė.

Man labai patinka Alberto Ružo tvirtinimas, jog tokį Pasaulio paslaptinę ir jo... baugumą galima įveikti arba sušvelninti suvokus savaiminį protingumą. Dar daugiau... Reikia tik įsiklausyti, įsijausti į autoriaus teiginį, jog žmogus yra ne kas kita, kaip *Mnema*, o *Mnema* ir Pasaulis yra tas pat. Ir kad tos „dvi fundamentalios substancijos sudaro žmogų, todėl šia prasme jis yra nemirtingas“. Ir kad „ne kūnas bijo mirties, o sąmonė“, toji gamtos protingumo duotybė...

Palietęs gyvybės ir mirties santykį, jis vėl mus kviečia į plačias minties erdves kad ir tokiu teiginiu: „Kur ta eksperimentinė gamtotyra [šia sąvoka autorius apibendrina įsigalėjusį pragmatizmą, – R. G.] mus, Žemės gyventojus, nuves – gal į amžinybę? O gal į Niekingą Niekį...“ Bet autoriui tarsi sava pasirodo ir aiškiu optimizmu alsuojanti L. Tolstojaus mintis: „Visada buvau, esu ir būsiu...“ Man regis, ji siejasi su sakraliąja sanskrito fraze: „*Tat twam asi*“ – tai tu esi... Tos frazės ateina iš anos, dvasinėmis vertybėmis gyvenusios ir egzistencijos prasmę perpratusios civilizacijos, kurios aidą puikiai yra pagavęs Albertas Ružas.

Jis mums, apkurtusiems nuo banalybės ir pragmatikos gausmo, siūlo ištis įdomią, netikėtais posūkiiais, prasminiais atradimais ir savotiškais provokacijomis kupiną intelektualinės minties kelionę. Tasai siūlymas labai įtaigus, tarsi seniai būtum jo laukęs...

Dvasinio apaštalavimo fenomenas

Apie tapytoją Anatolijų Stiško

Kai tik pamačiau pirmuosius maestro Anatolijaus Stiško tapybos darbus, suvokiau: tai ypač reto talento kūrėjas. Pats tapytojas apie savo kūrybą sako taip: „Menas gimsta iš didelės meilės arba iš stipraus sukrėtimo...“ Pasakyta taikliai, bet ne viskas.

A. Stiško kūryba alsuote alsuoja dar vienu įkvėpimo šaltiniu: Didžiųjų Pasaulio prasmių, Pasaulio Dvasios – Kūrėjo intuityviu suvokimu; „jungiškujų“ archetipų – žmogaus prigimtyje slypinčio protėvių kultūros atspindžiais. Tą pasakęs privalau kai ką papildomai paaiškinti...

Prigimtinis senlietuvių, baltų (greičiausiai ir kitų indoeuropiečių atšakų) pasaulėvaizdis, pasaulėjauta buvo visai kitokia, ne ta, apie kurią šiandien kalbama. Mūsų protėviai suvokė Visatą kaip Dieviškosios Dvasios pasireiškimą. Dažnas piliakalnis, ypač po baltų religinės reformos (pradėtos VI a.), yra supiltas kaip bažnyčios ar cerkvės analogas. Pasaulio Kūrinijos Dvasios mūsų protėviai „nedrįso įvartyti“ į uždara patalpą... Tai, ką jie matė Žemėje, kas juos supo, pradedant ežerais, upėmis, gojais ir baigiant rugiu ar linu, buvo suvokiama kaip Dieviškosios Dvasios ir jos kuriamosios galios pasireiškimas, kurį supaprastintai aiškino per sudievinas Jo formas. Aiškiau kalbant, pievos gėlytė, siūruojantis javų laukas, plačiašakis ąžuolas, čiurlenantis upeliukas ir, žinoma,

pats žmogus buvo suvokiami kaip turintys ir spinduliuojantys tą Visatos Dieviškosios dvasios dalelytę, kuri juose glūdėjo. Žmogus gyveno siekdamas harmonijos, vienio su jį supančiu Pasauliu. Kol neišsiveržė kiti... Ir kitas tikėjimas, užgimęs triukšmingoje nevienalytėje miesto civilizacijoje, atmetęs jam neįtikusią aukščiausio lygio, bet būtent su Gamta, su natūralia (o ne įsakymais reguliuojančia) Darna ir Derme susijusią žmogaus gyvenimą.

Šias Didžiąsias prasmes, jų išskleidimą aiškiausiai regime A. Stiško kūryboje. Viskas čia alsuoja gyvybiška dvasia ir prasmes saugančiu dvasiniu regėjimu... Kadaisė M. K. Čiurlionis (pats dorai to gal ir nesuvokdamas) kankinosi, bet išskleidė mūsų protėvių regos lauką – sudvasintą, Didžiąsias prasmes turintį Pasaulį. Anatolijus savo prigimtine ir išnešiota kūrybine jėga mums primena tą patį – Gamta, jos įvairovė, netgi daiktai turi dvasią, gautą iš Pasaulio Kūrėjo, arba iš žmogaus, kaip sąmonę ir veiksmą realizuojantį Jo atomą. Apie visa tai nuostabiai taikliai byloja jau pats neseniai pasaulį išvydusio albumo-knygos pavadinimas „Sinfonia pastorale iš Lyduokių kaimo“. Anatolijus pagal kilmę – ukrainietis. Bet neneigia, jog yra susilydęs, suaugęs su lietuviškuoju Gamtos pasauliu. Man nekelia jokių abejonių, kad tarp šių tautų būta (ir dabar dar yra) labai artimos dvasinės kultūros giminystės. Jau kelis dešimtmečius Anatolijus gyvena nunykusiame istorinio Nalšios krašto kaime. Kadaisė čia virte virė gyvenimas, darbovosi talentingi liaudies skulptoriai. Tapytoją užvaldė kaimo istorija, jos dvasia. Ir – Gamta. Prigimtinis slavo jautrumas suaugo su užsilikusiais senųjų lietuvių gamtojauta grįstos kultūros ir pasaulėžiūros elementais. Skirtingų prigimčių sinkretiškumas (persipynimas) talentingai išsiskleidžia tapytojo kūriniuose. Jo drobės „užgauna“ žiūrovo sielą. Daro jį neabejingą ne vien tam pasauliui, apie kurį pasakoja tapytojas, bet ir nūdienos, prisodrintam „tamsių šešėlių“...

Tapytojas Anatolijus Stiško priklauso išskirtinės natūros menininkų kohortai, todėl išsiskiria jau tuo, kad siekia pagauti Gamtoje egzistuojančias vibracijas. Jas dar galėtume įvardyti kaip Kūrėjo alsavimą, kaip mus supantį, mus veikiantį egregorą (dvasingumo, jausmingumo tinklainę). Tos vibracijos, tas paslaptingas alsavimas, man regis, atsispindi daugelyje tapytojo darbų: senų lietuviškų kaimo sodybų peizažuose, vešlių medžių gotuose, gėlynuose, gyvulėlių siluetuose... Ir, žinoma, kaimo žmonių portretuose, netgi protėvių atmintyje... Amžinybės akimirka ir ciklinis (o ne linijinis) laikas; žmogus ir kažko tauraus, nekasdieniško ieškanti jo dvasia Anatolijaus drobėse susilieja į vienį. Dažniausiai tapytojas savo drobėmis išreiškia į nebūtį nueinantį (ir nurašomą!) senosios kartos (gal civilizacijos?) žmonių dvasinį pasaulį. Galima ir patikslinti – tapytojo kūriniai kalba apie lietuvių sodžiaus (su visais jo gyventojais) jau išnykusį, istorijos skersvėjų ir permainų išpūkštytą pasaulį. Apie tą pasaulį, kurį gaubė istoriniuose šaltiniuose minimas Aukštėjas Visagaistis (viską matanti, viską persmelkianti Dvasia). Kitaip išsireiškus – tai Sotvaras, Pirmapradis, Viešpats...

Bet jį tapytojo paveiksle galime tik nujausti. Panašiai kaip „pagoniškieji“ lietuviai jį suvokė ir tik atskirų dievybių pavidalu galėjo tą suvokimą konkretizuoti.

Man suprantama, kodėl Visagaisčio – Dieviškosios substancijos tapytojas taip ir „nepagavo“. Tai – žmogaus jėgomis neįveikiamas dalykas...

Pasaulyje yra išgarsinta Pikaso tapyta „Gernika“. Drobėje vaizduojamas subombarduotas (piliетinio karo metu) baskų miestas, stovėjęs šiaurinėje Ispanijos dalyje. Minėtas tapytojas tragediją pavaizdavo savo sumąstytais moderniais simboliais. Paveikslas žiūrovui sukelia pasibaurėjimą brutalia jėga ir veiksmo beprasmybe...

O čia, tarkim, kad ir išvydę Anatolijaus Stiško panoraminį paveikslą „Sinfonia pastorale iš Lyduokių kaimo“ (180–250 cm). Ką išgyvename? Kažkokiu akordu šio tapytojo kūrinys siejasi su Pikaso „Ger-nika“... Betgi... Viskas, ką matome minėtame Anatolijaus paveiksle, dvelkia sudievinata dvasia! Iš kompozicijos prasiveržia ne tik šventumas (sacrum) – prasiveržia liūdesys, bet jo nepavadinsi sielos kančia. Tiesiog matai, išgyveni į amžinybę nuėjusio pasaulio dvasios pakylėtumą, jo dvelksmą. Ir dar – išgyveni nostalgiską to pasaulio prisiminimą, tau pačiam suteikiantį dvasinio gyvybingumo syvų. „Sinfonia pastorale...“, kurią matome ir išgyvename, galėjo gimti, būti nutapyta būtent kaime (gal civilizacijoje?), kuri „uždusino“ istorinis, evoliucinis vyksmas – vyksmas, nepripažįstantis sentimentų praeičiai, gamtos ir žmogaus dvasiai.

Pažvelkime, na, kad ir į kitą irgi įspūdingą tapytojo drobę. Ją autorius pavadino „Dedikacija“ (170–180 cm)... Ką mes matome ir išgyvename? Kokių minčių mums sukelia ši neįtikėtina turtinga menininko kompozicija? Pasidalinsiu keliomis savo reminescencijomis... Visų pirma pajaučiame, kad į mus alsuoja sakralumas, darna ir gėriu pakylėta žmogaus siela. Viso to neįmanoma žodžiais nusakyti, – reikia tiesiog išgyventi kaip Dvasios pasaulį skeidžiančią muziką... Įsijautęs į paveikslą gali pagauti, kaip stačiatikybės puoselėtas dvasingumas susilieja su prigimtine lietuvių kultūra, kuriai jau nėra svetimas ir katalikiškasis misticizmas. O ką mums sako į erdvę pakylėtos žmonių figūros ir dešinėje kompozicijos pusėje su ugnelėmis suklupe siluetai? Gal jie byloja ne vien susakralintą protėvių atmintį, bet ir tragizmu, „juodomis dėmėmis“ alsuojančią tautos (lietuvių, ukrainiečių, baltarusių...) istoriją?... Švelnus, dievišku nusiteikimu malda ir kilnumu alsuojantis liūdesys... Išgyveni į Dausas iškeliausiųjų ir gyvųjų sąšauką – jų organišką vienį, įkūnytą Kosmoso erdvėje ir amžinybės alsavime...

Autoriaus širdimi iškentėtas kūrinys man tarsi bylote byloja gal net paties menininko sumanymui priešingą poziciją, popiežiaus Benedikto XVI išsakytą mintį: „Nūnai gyvename dvasios dykumoje“... Tapytojas Anatolijus Stiško gyvena ir kuria nuo sutemų apsaugotame savajame dvasingo pakylėtumo pasaulyje... Bet gal ne visai. Jo tapytoje (jos kontekste) irgi pagauni nerimą dėl nykstančių žmogaus sąsajų su Gamta, kaip Aukščiausiojo kūrinija. Pagauni nerimą dėl nykstančio žmogaus dvasinio regėjimo, dėl sintetinių dulkių sluoksnio, kuris tą regėjimą vis labiau naikina.

2007 09 11

Apie mūsų praeitį, dabartį ir „įžūlųjį“ Česlovą Gedgaudą

Prologinės mintys

Man, mokslo bendruomenės atstovui, rašyti šias eilutes nelengva. Nelengva jau dėl tos priežasties, jog Lietuvos mokslo pasaulyje, neišskiriant ir socialinių mokslų, pozityvizmas vis dar užima dominuojančias pozicijas. Aiškiau pasakius, neginčijamai pripažįstama tik tai, kas iš tikrųjų gali būti apčiuopiama, vienaip ar kitaip išmatuojama. Kiekvienas suprantame: tuo mokslas ir skiriasi nuo fantastikos ar laisvai pinamų grožinės literatūros siužetų. Tačiau kai vien pozityvizmu siekiama grįsti laiko išpūkštytą socialinį vyksmą, dvasinę žmonių pasaulį, gyvenimą – tokiai vertinimų pozicijai priešinasi pati žmogaus prigimtis. O ir iš tiesų: kas detaliau ir aiškia kalba yra užfiksavęs, tarkim, mūsų protėvių gyvenimo būdą Kristaus gimimo amžiuje? Jų dvasinio gyvenimo detales, virpesius? Kornelijus Tacitas? Gerokai vėliau atsiradęs vienas kitas kitataučių rašytas metraštis? Betgi šio tipo dokumentas (panašiai kaip ir nūdieną aprašantys istorikai) fiksuoja tik išskirtinius įvykius: tik tai, kas iškrinta iš kasdienės, įprastos įvykių, procesų sekos. Apibendrintai (ir vaizdžiau) kalbant, metraštininką domina žiedai, bet ne šaknys. Tą patį galima pasakyti ir apie visiems laikams būdingą tarpgentinių, tarpvalstybinių susitarimų (sutarčių) „faktūrą“. Tačiau abu paminėti dokumentų žanrai,

teisingiau – jų pateikiama informacija, priimama kaip nenuginčijama medžiaga. Betgi nuo jos interpretavimo ir prasideda vadinamasis „istorinis subjektyvizmas“. Kitaip ir būti negali, nes už anų dokumentų ribų taip ir pasilieka dvasinis žmonių, genties, tautos pasaulis, vadinamoji prigimtinė kultūra; tikrosios socialinę ir politinę elgseną lėmusios priežastys. Žinoma, vienas kitas elementas iššifruojamas. O kaip? Tai jau priklauso nuo šifruotojo, nuo susiklosčiusios istorinio mąstymo tradicijos, nuo stereotipų... Bet blogiausia (pavyzdžiui, baltų ar senųjų lietuvių atveju), kad tai priklauso ir nuo objektyvesnį mąstymą klaidinančio „šleifo“, kurį – sąmoningai ar ne – suformavo „svetimieji“, t. y. kitataučiai.

Štai nuo čia ir galima būtų pradėti ginamąją kalbą, skirtą Česlovui Gedgaudiui – „nesutramdytam keistuoliui“. Tai jis, gyvendamas emigracijoje, ryžosi 1972 metais Meksikos sostinėje lietuvių kalba paskelbti didžiulį atgarsį (ypač sovietų Lietuvoje) sukėlusią tuo metu įspūdingą knygą „Mūsų praeities beieškant“. Fotografiniu pavidalu ji 1994 metais laisvoje Lietuvoje buvo atkartota 10 000 egz. tiražu. Tačiau šiandien ji jau yra tapusi retenybe... Bet aš su savo „ginamąja kalba“ neskubėsiu. Riešuto kevalas pernelyg kietas, kad jį lengvu smūgiu būtų įmanoma perkirsti. Todėl iš anksto atsiprašau skaitytojo už bandymą labiau pagrįsti ir sustruktūrintu pavidalu pateikti tokios kalbos išėities pozicijas.

Ginamosios kalbos pagrindimas

Pirmas postulat. Visuotinai žinoma: senuosius, juolab seniausius laikus, anuometinę žmonių mąstyseną, jų gyvenimo būdą dengia storas, nuo laiko susicementavęs užmarštis sluoksnis. Nereti atvejai

(vėlgi mūsų, lietuvių, atveju), kai tas sluoksnis piktybiškai svetimųjų (ir jų pėdomis per „neatsargumą“ einančių savųjų) dar ir pastorinamas. Neketinu kaip nors sumenkinti faktografinės medžiagos vaidmens istorijos suvokime. Bet kita vertus... jeigu iš principo vengsime vadina- mojo „istorinio subjektyvizmo“ (kurio tiesiog neįmanoma išvengti, kai prisiliečiama prie socialinės organizacijos temų!), t. y. jeigu igno- ruosime „kūrybinės istorinės minties“ sklaidos principą (grindžiamą semiotikos, hermeneutikos, sistemų, socialinės organizacijos ir kito- mis teorijomis), vargu ar bus įmanu pilniau rekonstruoti įsitikinimus ir socialines normas, stereotipus ir kanonus, kuriais buvo vadovautasi anų gentkarčių gyvenime, kurie buvo augte įaugę į jų organizavimą. Kalbu apie daugybe atvejų nerašytas taisykles (net ir šiandien – vi- suotinės kompiuterizacijos amžiuje – detaliau įstatymais neapibrė- žiamas, nefiksuojamas elgesio normas). Kalbu apie žmonių dvasinio gyvenimo tradicijas. Apie tas tradicijas, kurios gal ir prieš jų pačių (ir gal net jų valdžios) valią lėmė (lemiančias ir šiandien) realią jų elgseną. Šiuo, t. y. gyvensenos ar socialinės elgsenos būdo sklaidos (arba istorinės atminties išsaugojimo), atveju laikas būna neįtikėtinai žiaurus. Jisai skuba ištrinti prigimtinės kultūros, prigimtinės pasau- lėjautos, prigimtinės tapatybės bruožus. Būtent tuos bruožus, kurie (kitaip nei, tarkim, technologijos) pasižymi trapumu, subtilumu, ta- čiau kurie dėl tos priežasties ir pačios istorijos supratimui turėtų būti svarbiausi.

Esame jau pastebėję: ne nuo šiandien amžiumi vyresniųjų jaunes- niųjų mąstysena ir elgsena skiriasi. Šis „konfliktas“ vaizdingai aprašytas net senovės Egipto knygoje, bet nūdien, spartėjančios socialinės kaitos sąlygomis, jis kur kas ryškesnis (o kultūros požiūriu – gal ir nuostolin- gesnis). Tokio teiginio iliustracijai (nenukrypdamas nuo pagrindinės temos) pateiksiu tik porą mažmožių...

Štai gimtadienių, jubiliejų šventimas Lietuvoje daugeliu atvejų pavirto tiesiog pompastiškais renginiais. O dar visai neseniai, dar pokario metais, niekas gimtadienių „nežinojo“... Apie „apvalių datų“ šventimą, tegu ir užuominomis, nerasime ir vyresnių žmonių biografijose, spaudoje paskelbtuose jų atsiminimuose. O ir vardynos („dėka“ bažnyčios skelbtų atlaidų ir šventųjų pagerbimo) sau kelią prasiskynė irgi ne anksčiau kaip XX a. pirmojoje pusėje... Kodėl ši „mažmožė“ prisimoniau? Ogi dėl to, kad jis labai jau akivaizdžiai parodo, kaip „vakariečiųskasis individualizmas“ skinasi kelią anihiliuodamas holizmu grįstą kultūrą. Seniesiems lietuviams (aisčiams) tiesiog buvo nepriimtina kaip nors išaukštinti save, individualizuoti. Jei taip ir atsitikdavo – tai jų labai atlikdavo kiti. Prigimtinė kultūra „reguliuo“, kad žmogus savo elgesiu nesusipriešintų su kitais, su bendruomeniniu sutarimu; kad per dideliu dėmesiu savo asmenybei neiškrstytų iš Darnos, iš Būties rato. Žinoma, šis bruožas buvo būdingas ne tik mūsų protėviams. Bet į jį įsigilinę, mes lengviau surandame atsakymą į daugelį klausimų, pavyzdžiui, kodėl tokios vieningos, mūrą primenančios buvo mūsų karių gretos mūšyje...

Priminsiu ir kitą „mažmožę“. Kas šiandien, pavyzdžiui, vestuvėse ar minėtuose jubiliejuose bedainuoja liaudies dainas? Užstalė papildoma įvairiomis muzikantų grupelėmis, kurios jokia būdu negali pakeisti to, ką drįstume pavadinti sielų jungtimi, t. y. kolektyvinio dalyvių dainavimu. Prisipažinsiu: jaunystėje mokėjau ne mažiau kaip pusantro šimto lietuviškų dainų – dabar reikėtų vieną nulį nubraukti...

Antras postulatas. M. Gimbutienė, būtent gyvendama emigracijoje (kaip ir Č. Gedgaudas), su neįtikėtinu kruopštumu surankiojo (netgi „atkapstė“) mūsų protėvių – prabaltų (aisčių) paliktus kultūros ženklus, susistemino jų istoriją. Mokslininkė pasauliui parodė (o šis tą parodymą priėmė, aprobavo), jog tai būta didžiulio plačiausiose erdvėse

išsидriekusio superetnosо. Gyvendama Lietuvoje vargu ar būtų sugebėjusi surinkti ir apdoroti tokią gausybę informacijos, archeologinių įrodymų. O jeigu toks stebuklas ir būtų įvykęs, labiau tikėtina, kad fundamentalusis jos veikalas „Baltai“ mūsiškių „ekspertų“ būtų buvęs atmestas kaip stokojantis įrodymų arba kad tie įrodymai yra pernelyg subjektyvizuoti, t. y. pritempti. Argi ne taip dabar siekiama elgtis su Venesueloje gyvenančios (beje, 2009 metų spalį aštuoniasdešimtmetį atšventusios!) Jūratės Statkutės de Rosales viso gyvenimo triūsų – jos paskelbtu ir pasaulyje vis didesnę pripažinimą įgyjančiu veikalu „Gotai ir baltai“? Žvelgiant iš šalies, Jūratės Statkutės darbas atrodo gana logiška Marijos Gimbutienės žygdarbio tąsa. Na, o kalbant metaforiškai, jų abiejų triūsas primena sunkią, pavojingą, bet kartu ir nuotykingą kelionę džianglynu, kuriame knibždėte knibžda ne tik nuodingų ir plėšrių padarų, bet kur vos ne kiekvieną žingsnį tenka prakirsti mačete...

Trečias postulas. Ne tik mūsų „prieteliai“, bet ir jų „neprieteliai“ pripažįsta lietuvių kalbos archajiškumą, išskirtinumą. Ir mūsų, ir kiti kalbininkai akcentuoja lietuvių kalbą nuo kitų kalbų skiriančių bruožų: artikuliuojamo garso ir prasmės vienį, darną. Daina, duona, vanduo, ugnis, meilė... Lingvistinė paleontologija, lyginamoji kalbotyra disponuoja gausybe įrodymų, kad etnosas, sukūręs bei išsaugojęs tokią dar ypatingą sąvokų įvairovę išsiskiriančią kalbą, turėjo turėti ir išskirtinę savo etnogenezės istoriją. Ta proga prisimintinas ir prancūzų autorius, civilizacijų tyrinėtojas A. Meillet, kuris į viešumą yra paleidęs teiginį, jog pati lietuvių kalba byloja apie tai, kad jos „vartotojų“ istorija savo dvasinės kultūros bruožais turėjo būti gana iškili...

Nepamirškime ir to fakto, jog įvairių šalių kalbininkai ieško savo ištakų ir jas suranda būtent pas mus. Ir patys žinome: dermės su Gambia, su Kūrinija, su Kosmosu, su aplinkiniais siekis buvo mūsų protėvių

bruožas. Pagaliau tos per stebuklą išlikusios liaudies dainos, kurių priskaičiuojama šimtai tūkstančių! Jos tarsi savaime patvirtina graikų istoriko Herodoto dar V a. pr. Kr. išsakytą teiginį, jog gentys, gyvenusios erdvėje tarp Baltijos ir Juodosios jūrų, iš kitų jam žinomų išsiskyrė ypač brandžia dvasine kultūra. Visas jas Herodotas pavadino hiperborėjais. Dabartinė senąsias lytis išsaugojusi lietuvių (o iš dalies – latvių) kalba jos tyrinėtojams panaši į tą archeologinį lobyną, kuris vos ne tiesioginiu pavidalu patvirtino Herodoto teiginį.

Apie lietuvių kalbą prašnekau dėl tos priežasties, kad mano „ginamasis“ Česlovas Gedgaudas šį „instrumentą“ laiko vos ne pagrindiniu savo įžvalgų metodu, tuo ne vienu atveju ne tik nustebindamas, bet ir savo neatsargumu suglumindamas skaitytoją.

Ketvirtas postulatą. Jeigu pripažįstame M. Gimbutienės įrodymus dėl geografinės erdvės, kurioje nuo seniausių laikų gyveno prabaltų (ar aisčių) gentys, mums tampa lengviau priimti ir teiginius, jog per tas žymes driekėsi du garsieji Gintaro (vertinant objektyviau – bendrosios prekybos) keliai. Hipotetiškai galima manyti, kad tie keliai buvo ir savotiška šilko kelių (ėjusių iš Kinijos per Indiją, per Mesopotamiją ir t. t.) tąsa. Esama pakankamai įrodymų, kad vienas vadinamųjų Gintaro kelių ėjo Reino, Elbės, o toliau – Dunojaus trasa, o antrasis – Vyslos, Nemuno ir Dniepro trasa. Turime pagrindo taip pat manyti, kad šie keliai, egzistavę tūkstantį, o gal ir daugiau metų, buvo savotiška socialinė metakonstrukcija, būrusi baltų (aisčių) gentis. Šio superetnoso socialinė organizacija galėjo (ir turėjo) būti grindžiama vienalyte „stangria ideologija“ (Algirdo Greimo terminas). Nesunku įsivaizduoti, kad tų kelių aptarnavimas, funkcionavimas ir kontrolė buvo itin sudėtingas uždavinys. „Stangri ideologija“ kaip tik ir galėjo padėti tą uždavinį išspręsti, t. y. pasiskirstyti pareigomis ar funkcijomis gentyse, per kurių žemes bei upynus tie keliai vinguriavo. Turėjo egzistuoti ir itin darnaus kultūrinio bei politinio jų

susikalbėjimo būdas. Šiuolaikiškai mąstant – turėjo egzistuoti tam tikra pamatinės kalbos bei kultūros simbolių visuma arba sistema.

Net ir nebūnant istoriku, nesunku hipotetiškai atsekti viso šio superetnoso ir jo sukurtos civilizacijos žlugimo arba lėto, tačiau įsibėgėjančio irimo pradžių. Prisiminkime hunų įsiveržimą IV šimtmetyje. Aišku, kad jis paralyžiavo Vyslos, Nemuno ir Dniepro trasą. Tikėtina, kad ir „pietinis“ Gintaro kelias (kontroliuotas baltų genčių) egzistavo iki sukrėschionintos Romos imperijos ir jos ideologinių tęsėjų (ypač Karolio Didžiojo) ekspansijos, savo vektorių pasukusios Šiaurės kryptimi. Rytuose hunus pakeitė vis stiprėjantis slavų substratas, subūręs Kijevo Rusiją ir IX a. pabaigoje priėmęs krikščionybę. Žvelgiant šiuolaikinėmis akimis (ir nevenigiant kriticizmo), ir bizantiškoji, ir ypač vakarietiškoji (katalikiškoji) jos atmainos nešė savitą globalizmo ideologiją, neigiančią tradicinį etnokultūrinį išskirtinumą, o kartu ir tuometinių genčių ar tautų uždarumo primatą.

Senoji baltų (aisčių) gyvensena bei civilizacija, kurią su tokia meile ir atsidavimu vos ne visą gyvenimą tyrinėjo Česlovas Gedgaudas, buvo grįsta išskirtiniu gamtajausmiškumu ir sėslumu. Tačiau neatlaikiusi dvikrypčio spaudimo ėmė sparčiau keistis. Susidarė palankios sąlygos genčių prieštaroms, maišytis kultūroms, plėtotis slavizacijos trajektorijoms. Kaip ir pridera naujadarui – abi jos ėmė agresyvėti, savintis tai, kas iš tiesų buvo baltiška, bet kartu neabejotinai sudarė gana ženklų tų krypčių prigimtinės kultūros (ir teritorijų!) dalį.

Penktas postulatą. Vargu ar reikia atskirai įrodinėti, jog iš „nebūties“ vėl atgimus lietuvių tautai (šiuo atveju – su aiškiu valstietiškos kultūros, o kartu ir konservatyvaus, archajiškumu dvelkiančio mentaliteto antspaudu), jos istorija ir net proistorė jau buvo pasidalinta, atgimstančiai tautai paliekant tik kąsnelius. O pasidalino proslaviškoji ir progermaniškoji linijos, nuo pat pradžių suvokusios, kad joms

taip „privalu“ elgtis, kad jos negalės skleisti neanihiluodamos to, kas buvo ir yra baltiška, tačiau kas jų pačių atskirais elementais buvo perimta ir transformuota. Tokios elgsenos psichologija čia turėtų būti gana aiški: suvirškinti ir tai, kas dar likę, kas dar nesuvirškinta, bet – prieinama... Kaip tik tokia psichologija iš dalies galima paaiškinti ir tebeegzistuojančią tų „linijų“ ekspansinę dvasią. Be kita ko, jeigu ne rusai V. Toporovas ir V. Ivanovas, ko gero, mūsiškis J. Basanavičius su savo „erezine“ trakų-frigų teorija taip ir būtų likęs vienišius. Vargu ar kuris nors iš Lietuvoje dar ir šiandien gyvenančių žinomų kalbininkų ir oficialias tribūnas gaunančių istorikų būtų išdrįšęs prasiatiti, kad Berlynas – aisčių kilmės vietovardis. O tai reikštų, kad „vyresniųjų brolių“ akivaizdoje įsigaliojo pripažinimas, jog baltų (aisčių) padermės ten gyventa! K. Būga dar XX a. pradžioje kažką panašaus buvo „prasitaręs“. Ieškoma tiesa reikalauja pastebėti: Jonui Basanavičiui labiau pasisėkė – šiaip ar taip, gyveno ir rašė Bulgarijoje...

Ginamosios kalbos įsibėgėjimas

Galima būtų ir toliau plėtoti panašias mintis. Bet ar verta... Tie, kurie nenori Č. Gedgaudo, kurie jo veiklą priskiria vien fantastikos žanrui ar savamokslio istoriko „svajonėms“, turėtų likti nuoseklūs ir privalėtų atmesti ar kaip nors kitaip užprotestuoti viską, ką parašiau anksčiau. Jie turėtų užmiršti ir Oskaro Milašiaus „baltiškąsias vizijas“, ir Czeslawo Miloszo, ką ten Miloszo – Adomo Mickevičiaus, Józefo Kraszewskio ir daugelio kitų įgimtą lietuviybės (baltiškumo) ilgesį... Bet ne apie juos čia kalbama... Tiesa, prie jų savaime gretinasi „mūsiškis“ Algirdas Greimas – semiotikos pradininkas, „netyčios“ mūsų, t. y. lietuvių, naudai iššifravęs Sovijaus mitą. Rašydamas šias eilutes

įsivaizduoju oponuojantį man skaitytoją, kuris mąsto maždaug taip: ar galite man duoti pasaulyje pripažintų autoritetų liudijimų, jog tai, apie ką rašo Česlovas Gedgaudas, nors trečdalis yra gryna tiesa? Atsakysiu diplomatiškai, bet irgi klausimu: kurioje šalyje ir kurio autoriaus jūs radote jūsų įsivaizduojamu „grynuoju“ objektyvumu parašytą istoriją?

O dabar – apie patį Česlovą Gedgaudą ir jo veiklą „Mūsų praeities beiėskant“, sukėlusį tikrą sąmyšį ne tik tarp istorikų ar kultūrologų, bet ir tarp politikų (netgi „tautiškai orientuotų“). Man regis, knygos pavadinimas labai logiškas. Tai žvalgybinė kelionė džunglynu, raistynu. Jukatano atogrąžų miškais, kur medžių lapija ir šaknys nuo žmonių slepia ne tik ištikus miestus, bet ir civilizacijas... Man Česlovas Gedgaudas primena keliautoją pirmeivį, kuris, panašiai kaip ir Marija Gimbutienė (ir kaip Jūratė Statkutė de Rosales), mačete prasikirtęs taką, ne tik pats nustebusiomis akimis žvalgosi, bet ir primygtinai kviečia kitus eiti jo pramintomis pėdomis ar proskyna, kurioje jau spalvingai ir jaukiai žaidžia saulės spinduliai. Jis man panašus ir į nesutramdomą ristūną, nuolat gal ne tuo laiku ir ne toje vietoje piestu stojantį, purlslais besitaškantį... Jo knyga – neįtikėtino, kruopštaus darbo vaisius – man taip pat primena skubančio žmogaus (kol neatsidarė Anapilio vartai) užrašus... Tačiau kokia energija, kokia ir toli, ir gylį užgriebianti mintis! Kokie užkrečiantys priesakai savo protėviams iš tų užrašų trykšta! Česlovas Gedgaudas pagauna ir savaip aprašo kontūrus ne tik po pasaulio, kuris gal buvo tik jo vaizduotėje, o gal tik galėjo būti, bet ir to pasaulio, kuris neabejotinai buvo, turėjo būti! Ir neteisinga (netgi nepadoru) būtų iš jo reikalauti, kad to buvusiojo (ar galėjusio būti) pasaulio kontūrus jis taip aiškiai ir konkrečiai apsi-brėžtų ar aprašytų, kokius mes šiandienos pasaulyje ir dėl kurių vėlgi iki užkimimo ginčijamės, dar ir stebimės regėdami ir girdėdami tokią

netikėtai plačią skirtingų nuomonių paletę apie ką tik įvykusį faktą! Būtent toks yra tas socialinis pasaulis. Tie nuolat primenami, nuolat sudraskomi ir vėl iš naujo, tik jau kitaip pinami socialinių santykių, žmogiškosios jausenos tinklai...

Česlovas Gedgaudas savo mąstymo dvasia, savo socialine rega, pagaliau savo charizma man labai primena Vydūną. Pastarojo dvasios milžino, vertindami griežtais akademiniais kriterijais, irgi negalime priskirti „gryniesiems“ mokslininkams. Užtat kokia vieno ir kito mąstymo gelmė, kokia akiračio erdvė! Ir dar pridurčiau – patriotinis emocionalumas. Argi ne jį praradę (organizuoto pavidalo) mes, lietuviai (nesvarbu – etniniai ar politiniai), taip sparčiai nykstame? Argi visa tai bent kiek jautresnį, savo tautos dramą (o gal ir tragediją) išgyvenanti skaitytoją gali palikti nuošalėje? Štai tas pagrindinis motyvas, dėl ko ėmiausi šios ginamosios kalbos. Vis dėlto tikiu: Česlovo Gedgaudo knyga verčia skaitytoją mąstyti ne tik apie savo šaknis, apie užmirštuosius praeities klodus, bet ir apie dabarties konfigūracijas; verčia išsižiūrėti į lietuvių tautos (plotinės nacijos) vyksmo trajektorijas, kurios nėra džiuginančios, tačiau kurioms pakoreguoti įkvėpimo gali suteikti vienaip ar kitaip rekonstruojama protėvių atmintis, jų gyvenimas.

Mielas skaitytojau, jeigu esi į rankas paėmęs Česlovo Gedgaudo knygą ir perskaitei mano pristatomojus žodžius, tikiu, kad esi neabejingas dvasiniam tautos pasauliui žmogus. Tikiu, kad pro ausis nepraslydo ir popiežiui Benediktui XVI 2008 metais išsprūdęs teiginys: „Nūdienos pasaulį apniko dvasinės kultūros dykuma...“ Tačiau daugelis to posakio neišgirdo, juolab jokios dykumos nemato. Kompiuterių, moderniausių technologijų gausmas turi neabejotiną pranašumą: buria žmones į vis didesnę vieną išgyvenančią pasaulio visuomenę, stiprina tikėjimą kolektyviniu išmintingumu. Štai čia greičiausiai ir bus

ta spraga, kuri ne vieną civilizaciją atvedė prie sunaikinimo ar susinai-kinimo. Ir tik dėl to, kad istorinė atmintis, istorinis žmogaus, tautos, valstybės sąmoningumas geso užleisdamas vietą grynajam pragmatizmui, grynajam profanum... Betgi nuvertėjant dvasiniam žmogaus ir visuomenės pasauliui (sacrum), netrunka įsimesti bacila ar éduonis, kuris iš vidaus ardo tautos gyvastį, socialinę valstybės ar imperijos konstrukciją.

Pasak istoriko teoretiko J. Rūseno, niekas nepaneigs to fakto, kad būtent istoriniame mąstyme ir pažinime atsiskleidžia kūrybinis žmogaus dvasios aktyvumas. O kur kūryba, ten neišvengiama subjektyvumo, t. y. tik to autoriaus matymui būdingos pozicijos. Man (žinoma – ir Česlovui Gedgaudiui) oponuojantis skaitytojas pastebės: betgi šitaip elgiantis istorijos aiškinimas priartinamas prie grožinės literatūros, prie laisvesnio siužetinės linijos plėtojimo! Oponentas pusiaukelėje nesustos ir, ko gero, pareikalaus grįžti prie faktografinės medžiagos ir griežtai laikytis. Gal ir pasikartodamas noriu pabrėžti: tos medžiagos neatsisakoma! Faktografinė medžiaga ir toliau lieka pagrindiniu šaltiniu, kuris istoriniam pasakojimui suteikia ne tik ištakas, bet ir rėmus. Tačiau... Pasak J. Rūseno, pasakojimo laisvė atskirais atvejais gali būti ir didesnė. Na, grįžkime kad ir prie Algirdo Greimo, prie jo laisvai iššifruotos, tačiau visuotinę pripažinimą įgijusios Sovijaus mito aiškini- nimo versijos...

Pusiausvyros tarp apologetikos ir kritikos beieškant

Rašančiųjų pasaulyje įprasta „pasikandžioti“. Prisiminkime dar nesenus laikus: kokia gausi buvo grožinės literatūros, kitų meno sričių, taip pat ir mokslo kritikų armija! Šiandien ji ne tik matomai išretėjusi,

bet ir ne tokia drąši. Pasaulis demokratiškėja. Bet jis neturi teisės (ir mes – rašantieji) visais pašaliais prastėti.

Asmenvardžių ir vietovardžių, upėvardžių Česlovo Gedgaudo knygoje – gausybė. Visi jie sulietuvinti. Natūralu buvo tikėtis, kad bent asmenvardžius – nors skliausteliuose – pateiks ta kalba ir iš tų šaltinių, iš kurių tuos vardus paėmęs. Natūralu, kad dažną skaitytoją toks autoriaus „neapdairumas“ (sąmoningas ar ne) erzina, sukelia abejonių net ir ten, kur, ko gero, jų galėtų ir nebūti. Arba štai... Turėtų būti kalbama ne nuolat įvardijant lietuvius ir lietuvių kalbą, o apie prabaltų ar aisčių superetnosą, jam priklausiusias gentis ir jų prokalbę. Negalime įvykių, vykusių pareityje ar Šiaurės Prancūzijoje (jeigu jie ir buvo inspiruoti baltų), priskirti seniesiems lietuviams; lygiai kaip negalime lietuvių kalbai priskirti baltiškai (aistiškai) skambančių vardų, sąvokų.

Kita vertus, argi mes, lietuviai, su savo archajine kalba (kuri šiandien kinta tiesiog mūsų akyse) negalime būti vertinami kaip dar nesutrinta, bet nuo ano superetnoso užsilikusi ir savitomis kibirkštėlėmis tebeal-suojanti skeveldra? Arba kaip puodo šukė, kuri gal ir gali atrakinti paslapties duris, bet vis dėlto negali tapti visrakčiu...

Mes galime su daug kuo, kas dėstoma Česlovo Gedgaudo knygoje, ir nesutikti, netgi protestuoti. Galime pasiremti tuo, kad ugnies įskėlimas, ietis, lankas ir pan. paplito nežinia iš kur ir kada. Panašiai galėtume pasakyti ir apie senesnių laikų ginkluotės, buities rakandų, architektūros elementus ir net tautinę tapatybę liudijančius ženklus. Taip ne per sunkiausias būtų Česlovo Gedgaudo „nuodėmių“ registravimo darbas ten, kur jis nedvejojamas įvairius ženklus, simbolius, asmenybės įvykius priskiria mūsų protėviams arba baltiškajam subetnosui. Bet argi tų jo padarytų „nuodėmių“ negalėtume pateisinti neįtikėtina vieno asmens jėgomis (!) surinktos informacijos gausa?

Ir kaip iš gausybės rago pabirusiomis mintimis? Pagaliau nuovargiu ir skuba, artėjančio Anapilio dvelksmu?.. Nesunku įsivaizduoti, koku „Damoklo kardū“ visa tai dienomis ir naktimis turėjo slėgti autorių. Paguoda ir vaistas jam buvo vienas: kiekvieną dieną ir net valandą jis jautė gyveną prasmingai.

Oponentai ir pavieniui, ir organizuotai visad budi ir budės (kažkodėl šią akimirką ir šiuo atveju man „įsipiršo“ grifo įvaizdis...). O „masalo“ jiems Česlovas Gedgaudas tikrai nepagailėjo.

Bet žvelkime tiesai į akis: ar mes, lietuviai, šiandien galime save, savo šaknis, savo tapatybę suvokti aiškiau, sakykim, be Marijos Gimbutienės žygdarbio? Esama rimto pagrindo tokiam žygdarbiui prilyginti ir Jūratės Statkutės de Rosales triūsą. Pasižiūrėkime vaizdajuostėje įrašytus jos interviu su JAV prezidento Baracko Obamos patarėju, įžymiu istorijos profesoriumi Morero, taip pat su Venesuelos istorijos akademijos pirmininku profesoriumi Moronu... Ne Jūratė Statkutė jų ieškojo, tai jie ją surado norėdami padėkoti už jos veikalą „Gotai ir baltai“, abu pripažindami ryškią baltų įtaką senosios Ispanijos kultūrai, ypač kalbai, ir įsipareigodami peržiūrėti Senosios Europos istoriją ir ostgotams bei vestgotams priskirti baltiškąsias (aisčių) šaknis... Taigi.

Gal ir per daug lakiom mintim, gal kai kur ir nevaldoma fantazija, bet Česlovas Gedgaudas pasistatė paminklą ne tiek sau, kiek mums visiems – švyturį, žadinantį mūsų seniai išpūkštytą arba šleivai suformuotą, o šiandien dar ir intensyviau blėstančią istorinę sąmonę. To švyturio skeidžiami šviesos pliūpsniai praplečia nuolat užslenkančias mūsų tapatybę įtvirtinančias erdves. Tie pliūpsniai gimdo, atšviežina gęstančias mūsų ambicijas bendruose Europos namuose. Susimąstykime: argi ne taip nuo seniausių laikų elgėsi ir elgiasi artimiausi mūsų kaimynai, galbūt to paties kraujo broliai ar pusbroliai?

Epiloginiai pamąstymai

Bene vienas didžiųjų Česlovo Gedgaudo nuopelnų tas, kad jis mums primena, jog nedera savęs vertinti ir matuoti pagal kitų sumąstytą mastelį? Nedera pagal kitų parašytą scenarijų vienas kitam baksnoti: esame ir likime nykštukai... Argi ne panašiai elgiasi nuo sovietinės dvasios neatsigavusi mūsų „oficialioji“ istorija? Kodėl tik puse lūpų kalbame apie gelmines, pamatines uolienas? Argi neatrodo, kad mindauginės Lietuvos valstybės įvaizdis pagal seną, kitų mums primestą modelį tebekuriamas ir aiškinamas neištyrinėjus anais laikais į bazalto sluoksnius sukaltų polių? Suprantamiau pasakius, anų laikų lietuvių valstybė „oficialiosios“ istorijos statoma vos ne ant durpžemio – tokį įspūdį palieka šiuolaikinių architektų (politikų) statiniai, pati valstybės konstrukcija. O tai reiškia, kad ir nežymiam žemės drebėjimui (socialiniam sukrėtimui) įvykus gali sugriūti (ir griūva) ne tik atskiri pastatai, bet ir juos siejanti, juos aptarnaujanti inžinerinė infrastruktūra...

Česlovas Gedgaudas buvo iš tų užsispyrėlių, iš tų fanatikų cecho, kuris, nebodamas draudimų, su neįtikėtiniu atkaklumu vykdė kasinėjimus ir ieškojo, ant kokių gi polių buvo statoma anoji lietuvių valstybė, kokiam gylyje ir į kokius sluoksnius jie buvo sukalti. Jis labai tikėjo (kaip ir kiekvienas doras tyrinėtojas, juolab – idealistas), kad iš po storo sąmoningai supiltų šiukšlių ir natūraliai sugulusių žemių sluoksnio atkapsčius nors dalį senųjų polių, bus rimčiau pasimokyta tautos kūrimo ir valstybės statybos meno.

Bet socialinis laikas visada padaro pataisų: neretai griebiamasi naujais technologijų pamirštant, kad jos atsirado ir buvo pritaikytos visai kitose žemėse ir kitose klimato zonose. Ko gero, krikščioniškasis Dievas sukūrė žmogų, kuris nuolat klysta... Na, o jeigu savo suklydimo nesuvoja, o suvokęs neatgailauja – pasmerkiamas savo paties kančioms.

Pasimelskime už Česlovą Gedgaudą „Tėve mūsų“ maldele ta kalba, kurią jis atkapstė iš užmaršties, kuria kadaise meldėsi pietvakarinėse žemėse gyvenę mūsų kraujo giminaičiai: *Tabes mus, kas tu es ekšan debesis, svētits tovus vards, enak mums tovus valstybė, tovus praats bus ka ekšan debes ta vuržan žumės, mūsų deniše mause dut mums šodien, pametė muns mūsų grake, ka mes pamat muse patraduken, ne veda mums louna badekle, pet pasarza mums nu vuse loune...*

2010 m. kovas

Jūratės Statkutės de Rosales žygdarbis ir mes

Neišduodamas bendruomenės, kuriai priklausau, savo žodį pradėsiu akademinė kalba.

Istorija – mokslas apie praeitį. Socialinės evoliucijos priežastingumą ir dėsningumą paieška... Betgi praeities žinojimas, jos suvokimas yra permanentinis, neretai labai jau akivaizdžiais šuoliais einantis procesas. Toji, regis, negrižtamai į nebūtį nuėjusi praeitis nuolat ir nuolat peržiūrima, revizuojama, reinterpretuojama priklausomai nuo daugelio aplinkybių. Nuo, rodos, gryniausio atsitiktinumo: nuo puvėsių beveik sunaikinto, bet kažkoku būdu atrasto dokumento, nuo į „sceną“ išėjusios asmenybės, kuri kitomis akimis varto jau parašytos (ir „kietai“ įtvirtintos) istorijos puslapius. Nuo naujausių ir labiau susistemintų žinių. Ir nuo užsakymo... Išsakydamas pastarąjį teiginį galvoju apie ideologijas ir jų pagrindu kurpiamą istorinį sąmoningumą. Galvoju ir apie tą intelektualinį sąmoningumą, kuris į vienį jungtų tautą ir valstybę, darytų jas pajėgias atlaikyti civilizacijos ir laiko skersvėjus. Tuos užsakymus galėtume sieti ir su ką tik užsimintais atsitiktinumais, kuriuos, beje, nėra taip jau sunku įsprausti į dėsningumus, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo nepagaunami. Civilizacija, kurioje gyvename, yra išpinta pačiais įvairiausiai jos struktūras į visumą siejančiais tinklais. Tos struktūros gali būti tarp savęs visai nesusikalbančios, netgi priešišškai nusiteikusios. Bet tarp jų visada bus tokių, kurios nuolat „mąsto“:

iš kur visa tai, kas matoma pasaulyje, atėjo? Kuo šiandieninė civilizacija gyvena? Ir kur link ji eina?..

Praeities žinojimas gali gerokai koreguoti (ir koreguoja!) veiksmus, nukreiptus į ateitį. Todėl su širdies, ne tik su proto atjauta privalu matyti ir galvoti apie tas asmenybes, kurios savo gyvenimus aukojo ar aukoja praeities paslaptims atskleisti. Kuriems labiau nei savasis individualus likimas rūpėjo ir rūpi tauta, jos šaknys, jos prigimtinė kultūra, ją menantys ženklai. Nes ir pati civilizacija, kad ir kiek ji puikuotūsi pasiekimais technologijomis ir fizinėmis galiomis, gali tikėtis tolesnio savo gyvybingumo ir tęstinumo, jeigu neužmirš kosmologinio įvairovės dėsnio ir nuosekliai jo laikysis. Tarp kitų civilizacijos struktūrų tauta, tautos užima išskirtines pozicijas jau vien tuo, kad savyje akumuliuoja kultūrinę įvairovę, kultūrinį ir organizacinį „cementą“, be kurio pati civilizacijos konstrukcija tampa irstanti, betikslė...

Šis mano pasakojimas skirtas mūsų iškiliajai tautietei Jūratei Statkutei de Rosales, gyvenančiai Venesuelos sostinėje Karakase. Būtent ten, gyvendama emigracijoje, toli nuo Tėvynės, ji parašė veikalus, šiandien stebinančius ne tik mus, bet ir pasaulį. Apie tai ir kalbėsime. Bet pradžioje – šiek tiek apie jos pirmtakę prof. Mariją Gimbutienę, su kuria gerb. Jūratė artimai bendravo.

Ne kitaip, o tiesiog nesusipratimu reikėtų vertinti tuos mūsų tautiečius, kurie iš tribūnų bando įtariai vertinti M. Gimbutienės archeologinius atradimus ir jų susistemintą pateikimą. Esą jos darbai naujausių tyrimų fone jau yra praradę pirmykštį įtaigumą, skambesį. Gal jų – oponentų, ieškančių šviežesnėmis, kitoniškesnėmis varsomis nuspalvintos istorinės tiesos, piktais žodžiais nekoneveikime... Bet tu rime teisę jiems priminti: istorijos, juolab savo tautos šaknų pažinimas iš tiesų yra permanentinis procesas, kartais išsiskiriantis ypač ryškiais etapais. Ir kad M. Gimbutienės, jos darbų pasirodymas buvo tikras

netikėtumas mūsų kaimynams. Kodėl? Jie buvo seniai sukonstravę ir tarp savęs pasidalinę Europos istoriją! Ir visai natūralu, kad, pasinaudami laiko veiksmu ir ypač labiau koncentruotu, labiau mobilizuotu intelektu, jie galėjo (ir panoro) vėl kreipti istoriją ta kryptimi, kur anksčiau, prieš šimtmečius, buvo išsikariautos ir kaip mūras įtvirtintos jų pozicijos. O mūsų šaliai? Daugelis buvo auklėti (ir šiandien, kaip anksčiau, tebeauklėjami) internacionalizmo ir nevisavertiškumo dvasia. Mūsų valdžioje (ir ją įtakančiųjų gretose) apstu tų, kurie būtent tokia internacionaline-globalistine dvasia ne tik viešai, bet ir prikištinais didžiuojasi. Jie mano, kad tai ir yra ta tikroji lietuviškos tolerancijos, būdingos LDK, išraiška, kurią reikia tęsti ir kartu rinkti taškus net ir iš tų kaimynų, kurie siekė aneksuoti mūsų kraštą, asimiliuoti lietuvių tautą. Tokių „minčių“ jie nebando atsikratyti ir šiandien.

Štai tokios mano įžanginės mintys, be kurių ne visai drąsu būtų prisiliesti prie Jūratės Statkutės de Rosales asmenybės. Prie jos darbų, kurie, kaip ir prof. Marijos Gimbutienės, verčia netradiciniu, bet jau kitu rakursu susimąstyti apie savo protėvius, apie tautos ištakas, jų proistorę; apie prelegentės itin ženklų, įspūdingą indėlį į mūsų, t. y. lietuvių, istorinį bei pilietinį sąmoningumą, o kartu ir į tautos tęstinumą. Džiaugiamės, kad ši iškili asmenybė yra apdovanota ne tik Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi (1996 metais). Ypač džiaugiamės ir vertiname kaip savitą pergalę Jos nominaciją. 2011 metų birželio 16 dieną Vilniaus pedagoginiame universitete (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas) iškilijai mūsų tautietei buvo įteiktas garbės daktaro (*honoris causa*) diplomai. Nors tam žingsniui žengti pasipriešinimo buvo gerokai daugiau nei manyta ir laukta. Tiesą pasakius, mes esame lietuviai. Mums jau tapo vos ne įgimtas bruožas net ir be kitų, pašalinių, pagalbos save niekinti ir net naikinti...

Tą iškilmingą valandą Jūratė Statkutė de Rosales, apgaubta garbės daktaro mantija, šalia kitų neeilinė išmintimi kibirkščiuojančių minčių išsakė ir tokias: „...visiems Jums nuoširdžiausia padėka už suteiktą ilgamečio istorinio tyrimo darbo įvertinimą, tačiau labiausiai dėkoju už visų čia esančių tikros dvasinės vertės parodymą – drąsą pradędant tai, kas, tikiuosi, bus ilgametis, dešimtmečius darbo pareikalausiantis seniausios Europos valstybės praeities sugrąžinimas jos dabartiniams palikuonims.“

Rašau šias eilutes ir negaliu atsistebėti: garbės daktarė vos prieš keletą mėnesių įveikė 82-ųjų metų ribą ir šiandien intensyviai tebedirba, jaunatviškai tebekibirkščiuoja savo laikysena bei mąstysena. Jūratė Statkutė de Rosales gimė 1929 m. rugsėjo 9 d. Kaune. Bėgo nuo jos tėvą nukankinusio bolševikinio režimo... Nuo 1950 m. gyvena Venesueloje. Čia tebeleidžiamo šalyje didžiausio tiražo opozicinio savaitinio politikos, ekonomikos ir kultūros žurnalo *Zeta* vyriausioji redaktorė – mūsų iškilioji tautietė, apdovanota ir aukščiausiais tos šalies ordinais.

Bet daktarė Jūratė Statkutė de Rosales vos ne visą savo sąmoningą gyvenimą aukoja „pėdsekystei“ – mūsų proprotėvių ir jų kraujo, jų dvasinės kultūros giminaičių paieškoms. Taip, kaip tam šventam reikalui savo gyvenimą skyrė jos pirmeiviai – jai betarpiškai artimos asmenybės: Česlovas Gedgaudas, Marija Gimbutienė... Tiems iš mūsų, kurie įdėmiai skaitėme jos veikalus, savaime kyla noras gerbiamai Jūratei nusilenkti ir ją apkabinus išbučiuoti. Nors šitaip, senoviniu papročiu papildomai, šalia kitų regalių atsidėkoti ne tik už neįtikėtinai didį triūsą, bet dar ir už tai, kad, skirtingai nuo ano iškilaus pirmelio (išgarsėjusio veikalu *Mūsų praeities beieškant*), Ji gana įtikinamai, kvalifikuotai, neprasislenkdama su konstruktyvistinės epistemologijos (mokslo apie pažinimą) imperatyvais, kūrybingai naudojosi moksliniu

metodu. Priešingu atveju argi būtų užsienio šalyse ispanų ir anglų kalbomis keliomis laidomis paplitęs jos įžymusis veikalas *Goths and Balts*? Ar civilizacijų tyrinėtojas prof. Giljermas Moronas-Monteras (Guillermo Morón Montero), ilgus metus pirmininkavęs Venesuelos istorijos akademijai, būtų apie dr. Jūratę pasakęs: „Ji sugriauna ilgą Europos interpretacijos tradiciją“? Ar prof. Darijus Fernandesas Morera (Dario Fernandez-Morera, kurį laiką dirbęs net JAV prezidento patarėju) būtų prataręs: „Ji yra lobis“... Mes Lietuvoje turime 2007 metais publikuotą Jos nuostabiomis istorinio mintijimo išvalgomis grįstą populiarių veikalą *Didžiosios apgavystės*. O vėliau, jau po poros metų, 2009-aisiais, paskelbtą fundamentalią studiją *Senasis aisčių giminės metraštis*. Iškilus mūsų leidybininkas ir patriotas Petras Jonušas garbės daktaro vardo suteikimo proga suskubo publikuoti ypač intriguojančią gerbiamos Jūratės studiją *Europos šaknys ir mes, lietuviai*. Šis veikalas nuo pat išleidimo pradžios iki dabar (man rašant) yra patekęs į labiausiai perkamų negrožinės literatūros leidinių grupę. Prireikė jau ketvirtosios, beje, taip pat gana skaitlingos (2 000 egz.), laidos...

Veikalą, apie kurį kalbu, skubėjome paskelbti pačiai autorei jo dar net ir neužbaigus. 2011-ųjų pabaigoje mus pasiekė žinia, kad šis veikalas pradėtas publikuoti ir prestižiniame Valensijos (Ispanija) universitete, tęstiniame jo leidinyje talpinant mūsų garbios tautietės tekstus į pirmąją poziciją...

„Tramdydama“ savo vertinimus pasinaudosiu plačiai žinomų ir mūsų šalies specialistų teiginiais. Štai Klaipėdos universiteto rektorius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, pagal specialybę archeologas Vladas Žulkus rašo: „Autorės pateikti šaltiniai ir faktai, kurių neįžiūrėjome anksčiau, mano nuomone, yra nepaprastai svarbūs mūsų priešistorėi ir istorijai pažinti.“ Kitas ne mažiau žinomas mūsų

archeologas, irgi akademikas, Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakulteto dekanas Eugenijus Jovaiša teigia: „Jūratė Statkutė de Rosales tęsia profesorės Marijos Gimbutienės pradėtą baltų kultūros reikšmės Europos istorijoje įtvirtinimo darbą.“

Nesusilaikau nepacitavęs dar vienos asmenybės minčių. Tai – akad. Algirdo Gaižučio, Lietuvos edukologijos universiteto rektorius, žodžiai iš jo parašytos pratarinės gerbiamos Jūratės knygai *Europos šaknys ir mes, lietuviai*. Cituoju: „Ji neabejotinai atveria mūsų istorijos mokslui, jo diskusinei dvasiai didesnes erdves, drauge ir visiems žmonėms gilesnę savo vertės pajautą... Tuo teiginiu ir baigsiu „svetimų“ minčių citavimą... Ir savo protu, ir širdimi jaučiu atsakomybę prieš skaitytoją, kuris nėra susipažinęs su dr. Jūratės darbais. Vėl, tik gal kitais žodžiais grįžtu prie jų kvintesencijos (esmės)...

Dr. Jūratė siekia atsekti mūsų protėvių ir jų giminaičių (vadinkim juos bendrinium superetnosu įvardžiu) judėjimo, taip pat ir kultūros kontūrus. Gerb. Jūratė didžiuliuose plotuose išsidriekusi, taip pat ir po Rytų bei Pietų Europą kadaise migravusį superetnosą vadina gudais, kurie visuose istorijos vadovėliuose nuo seno vadinami gotais – germanų paderme. Beje, Matas Pretorijus, gyvenęs ir rašęs XVII a., pusiau vokietis, pusiau lietuvis, pasinaudodamas kruopščiai rinktais šaltiniais, dėlėjo „pasiansą“... Jam jau tada regėjosi, kad gotai – visai ne germanai. Kad tas įvardis „prilipo“ ir kaip vertimų iš vienos kalbos į kitą padarinys dar nuo Jordano lotynų kalba parašyto veikalą *Getika* (VI a.). Dr. Jūratė įrodo klaidos šaltinį. Bet tai būtų atskira kalba... Šio jos nuopelno nenuneigia ir populiarusis istorikas Alfredas Bumblauskas, šiaip jau linkęs nutylėti, kas iš tiesų buvo iškilu protėvių istorijoje ir kultūroje.

Po ranka turiu senųjų rusų (Novgorodo) žynių iš sakininės istorinės VIII–XI amžių atminties surašytą vadinamąją „Veleso (velnio) knygą“.

Jie savo kaimynus, šiuos vertindami vos ne kaip amžinus priešus, vadino būtent godais. Bet ir šią sąvoką dabartiniai rusų autoriai, prisilaikydami įsitvirtinusios taisyklės, be jokių skrupulų transkribuoja į gotus. Ir taip suklydimas gimdo suklydimą, kurį iškilioji dr. Jūratė gana argumentuotai taiso. Aiškėja, rodos, stulbinantys dalykai: Romos imperiją nukariavo ne kokie nors germanai, bet su savo proprotėvyne Prūsijoje susiję ost ir vest (ostro ir veze) godai-gudai, pavadinti barbarais. Gal ir teisėtai... Romoje, tuometiniame milijoniniame mieste, nustojo veikti ir įrengtas vandentiekis, ir, kas bene svarbiausia, – kanalizacija. Šitokių sistemų senųjų lietuvių pusbroliai neišmanė... Klausimas: kodėl jie, istorijoje įvardyti kaip barbarai, patraukė prieš Romą? Gal dėl to, kad, jų akimis žvelgiant, ši imperija dorovine prasme buvo papuvusi? O priėmusi dar ir krikščionybę ją platino ginklu, naikino gamtojautos išgyvenimais grįstą godų-gudų kultūrą. Tai gal buvo ir atsakas už prieš keletą šimtmečių nukariautą ir į vergovę nuvesdintą jų kurtą Dakiją...

Numanau: tūlas oponentas, pavartęs dr. Jūratės Statkutės de Rosales veikalus, suskubs pastebėti, kad jos darbuose prasiveržia subjektyvumo, išlaisvėjusios interpretacijos dvasia. Taip, to kategoriškai ir nenuneigsime. Betgi, kita vertus, toji „dvasia“ yra gan saikinga ir neišsprūsta iš jai istorikos (mokslo apie istoriją) leistų rėmų. O apskritai?.. Mokslė šalia, atrodo, nebenuginčijamų tiesų visas savo egzistencines teises turi (ir privalo turėti!) keliamos naujos hipotezės. Ko gero, problemos esmė slypi mūsų, t. y. lietuvių, psichologijoje ir politiniame sąmoningume. Būtent čia ir yra įsirangęs, kaip aš jį vadinu, „kumečio, vasalo sindromas“. Tai jis ištikus šimtmečius naikino (ir tebenaikina) mus ir kaip tautą, ir kaip valstybę. Sugretinimui pažvelkime į artimiausius kaimynus... Kaip jie savo istorijos atžvilgiu elgiasi? Ją nuostabiai, atvirai įžūliai kurpia, nesibodėdami pasisavinti iš kitų net to, kas jiems mažiausiai priklauso. (Na, kad ir Žečpospolitos – Abiejų Tautų Respublikos atvejis.

Kodėl visas tas šimtmečių istorijos tarpsnis Europos ir pasaulio žemėlapiuose įvardijamas kaip Polonija?)

O mes? Mes – vos prieš šimtą metų „išlindę iš lūšnų“... O iki tol – jau seniai buvome praradę savo etninę tautą ginančius civilizuotus valstybininkus. O kartu su jais – ir ženklį savo praeities įrodymų dalį. Juos apdairiai asimiliavo „stiprieji“, savo valių ir ekspansinius, asimiliacinius interesus demonstravę, tolerancijos principo nepripažinę kaimynai. Už tai dabar ir nykstame. Sklaidomės kaip rudens rytmetinis rūkas virš Neries tarpukalnių...

Manychiau, kad iškiliųjų archeologės prof. Marijos Gimbutienės ir istorikės dr. Jūratės Statkutės de Rosales darbų ir atradimų pėdomis galėtų (ir privalėtų) formuotis trečiasis jų išvalgomis nuostabiai praplatinto vadinamųjų baltų superetnosų tyrimų etapas. Ką mes bent kiek aiškesnio, labiau susisteminto žinome apie anų genčių papročius, pasaulėžiūrą? Kaip ir iš kokių elementų buvo pinami subtiliausi jų dvasinės kultūros tinklai, į vienį jungę bendruomenės narius ir lėmę jų, taip pat ir jų vadų elgseną? Kokiu laipsniu ir kaip buvo įsirižęs pats bendruomeniškumo išgyvenimas ir ypač gamtojauta, skyrusi šį superetnosą nuo kitų, jau paliestų urbanizacijos, krikščioniškąją religija grįsto globalizmo? Panašioms apmąstymams pateiksiu tik vieną fragmentėlį...

Štai Brunono nužudymas Lietuvos pasienyje (1009 metais) jau pačių nūdienos lietuvių pasauliui pristatomas vos ne kaip laukinių, svetimo kraujo ištroškusiųjų aktas. O kokia tikroji to įvykio esmė? Ji ir toliau lieka už uždangos... Gal kada nors ir mūsų istorikai atkreips rimtesnę dėmesį į anų laikų bendruomeninę (pilietinę!) santvarką ir pripažins bendruomenės (o ne valdovų) lemiamą žodį? Ir Adalbertas-Vaitiekus, ir Bonifacas-Brunonas, kaip svetimų interesų, o svarbiausia – svetimos ideologijos skleidėjai, buvo pasmerkti tenykščių gyventojų dar ir dėl to,

kad buvo įžengę į šventa žeme įvardytą teritoriją... Bet kodėl be rimtesnio dėmesio šiandien lieka vos ne tuo pačiu minėtos dramos laiku kito arkivyskupo – Adomo Bremeniečio (Adam von Bremen) išsakyta mintis apie vakarinius baltus: „Humaniškiausi žmonės. Tik gaila, kad jie – nekrikštai...“?

Tuo minties judesiu tenorėjau parodyti, kiek erdvės egzistuoja pačioms įvairiausioms istorijos interpretacijoms! Taigi... Ir kad visos jos priklauso nuo mūsų pasirinkimo, nuo mūsų tautinio nacionalinio sąmoningumo. Tokią drąsą ir ryžtą turėjo Marija Gimbutienė. Turi ir Jūratė Statkutė. Abi jos dirbo ir kūrė, ir dabar dr. Jūratė kuria būtent emigracijoje. Vėl klausiu: kodėl ir šiandieninė Lietuva jų visą gyvenimą puoselėtų naujausių atradimų nepasiruošusi priimti?.. Ar suprantame, suvokiame, koks kirminas mumyse yra išsiropšęs?..

Mane papirko Algirdo Patacko knygelė *Galindijada* (2008 m.). Intriguojančiai parašyta. Rėmėsi įspūdžiais, kuriuos patyrė Ispanijoje važiuodamas dviračiu. Ypatingas jo įspūdis Galisijoje – Šiaurės vakarų Ispanijoje. To krašto gyventojai, anot autoriaus, kalba visai kita, ne ispanų kalba. Antropologiniai bruožai – kaip mūsų: dzūkų ar aukštaičių. Bet bene svarbiausia – savo knygelės skaitytojui Algirdas pateikė „rebusą“: kurie iš etnokultūros įdaiktintų simbolių yra lietuviški, o kurie – galisiški? Pasirodo – neįmanoma atsirinkti! Tačiau ir šis garbingas autorius (ir politikas), ko gero, bus paženklintas anuo mano įvardytu sindromu... Kodėl savo knygelės pratarmėje bandė sumenkinti mūsų iškiliosios Jūratės Statkutės triušą? Nors pats važiavo būtent jau prieš tai nuo piktybiškos užmaršties Jos nuvalytais ir aprašytais godų-gudų maršrutais. Ir – surado vaikaičius tos genties, kuri kadaise nuklydo į Ispaniją, palikdama ypač ženklų, net Ispanijos karalių kronikose užfiksuotą pėdsaką, kurį pirmiausia pripažįsta kitų šalių (bet ne mūsų) žinomi istorikai...

Savo pristatomąjį žodį užbaigsiu perfrazuotu Mažvydo teiginiu: „Imkite į savo rankas Jūratės Statkutės de Rosales tekstus ir skaitykite!“ Užtikrinu: išgyvensite tikrą dvasios katarsį... Jisai sustiprins jus ne tik kaip asmenybę. Ta dvasia apspinduliuosite ir aplinkinius... Būtent tokios „radiacijos“ mes, kaip tauta ir kaip valstybė, ypač stokojame.

2012 01 14

Pagarbos žodis mūsų iškilajai tautietei

Dar kartą apie Jūratę Statkutę de Rosales

Mielas skaitytojau, Jūsų rankose naujausia įžymios istorinių šaltinių tyrinėtojos, mąstytojos ir žurnalistės dr. Jūratės Statkutės de Rosales knyga. Tai to paties anksčiau publikuoto (5 laidų sulaukusio) veikalo tęstinė III dalis. Pirmoji dalis lietuvių visuomenę pasiekė 2011-aisiais, o antroji – 2013 metais¹. Lygiai po poros metų mes vėl nudžiugome sklaidydami ir įsijausdami į „Europos šaknų“ III dalies puslapius.

Nenoriu grįžti prie savo pristatomojo žodžio, kurį (šalia kitų kolegų akademikų) buvau parašęs publikuojant I veikalo dalį. Pasidalinsiu tik tais įspūdžiais, kurie užgimė skaitant paskutinę, t. y. trečiąją, dalį. Skaitytojui iš karto prisipažinsiu: nesitikėjau tokio dr. Jūratės kokybinio šuolio. Visomis prasmėmis! Jau prieš metus (2014 m.) autorei sukaiko 85-eri metai! Sklaidžiau puslapius, įsijaučiau į tekste dėstomas ypač painias, sudėtingas istorijas, į labirintais alsuojančias siužetines linijas ir stebėjaisi: koks proto šviesumas! Kokia pasiaukojanti, visą sveikatos likutį atiduodanti autorės pozicija!

Skaitytojui priminsiu, kad visos trys dr. Jūratės Statkutės de Rosales veikalo dalys skirtos įrodyti, jog gotai (vezegotai, ostrogotai) buvo

¹ Statkutė de Rosales J. Europos šaknys ir mes, lietuviai. Penktoji papildyta laida, Vilnius, Versmė, 2013.

ne germaniškos, bet aistiškos (baltiškos) kilmės. Trečiojoje dalyje apie tai ypač argumentuotai ir, pasakyčiau, įtikinamiau kalbama. Priminsiu taip pat, kad su savo, regis, pernelyg drąsiais hipotetiniais teiginiais jau nuo 1998 metų autorė nebuvo vieniša (žinoma, pasaulio spaudos arenoje)². Bet štai 2013 metų pradžioje ispanų kalba pasirodė pasaulyje plačiai žinomo civilizacijų ir imperijų tyrinėtojo prof. Gijermo Morono (Guillermo Moron) veikalas „Imperijos ir imperija“. Savo fundamentinėje studijoje šis mokslininkas pripažįsta dr. Jūratės Statkutės atradimus; jos hipotetinius teiginius laiko teisingus. Pripažįstu, kad Roma buvo įveikta nuo Baltijos krantų atkilusių aisčių (godų-gudų) genčių, kurios vėliau įsikūrė Ispanijoje ir labai ženkliai paveikė šalies kalbą ir kultūrą. Jie ten ir kone visame ispanokalbiniame pasaulyje žinomi kaip godai arba gudai (tas sąvokas mes šalia baltų ir minėsime). Prof. G. Moronas teigia, jog godų (virtusių gotais) susidūrimas su Romos imperija savo esme buvo dviejų priešiškų pasaulių susidūrimas, įlaužęs Romos galybei nugarkaulį...

Bet visa tai skaitytojas suras sklaidydamas dr. Jūratės Statkutės veikalą puslapius. Čia, šiame pristatomajame žodyje, norėčiau dar kartą atkreipti dėmesį į ką tik pavartotą sudurtinę sąvoką „priešiškų pasaulių susidūrimas“... Iš tiesų ir savo tikėjimais, ir pasaulėžiūra, ir gyvenimo būdu, ir organizuotos (civilizuotos) galios demonstravimu tuometinių romėnų ir tuometinių aisčių-godų pasauliai buvo skirtingi. Plačiau apie tai (apie antagonistinį krikščioniškosios Romos ir „pagoniškujų“ aisčių susidūrimą) mano paties aprašyta keliose knygose³.

² Taip sakydamas pirmiausia prisimenu dr. J. Statkutės de Rosales ispanų kalba paskelbtą veikalą „Los Godos“, sulaukusį kelių leidimų, o paskui ir vertimo į anglų kalbą.

³ Grigas R. Senieji lietuviai: tapatybės bruožai ir jų likimas, Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla „Edukologija“, 2009; Grigas R. Lietuvių tautos išlikimo drama, Vilnius, Versmė, Diemedis, 2013; 2014; Papildyta TH-ji šios knygų laida, Diemedis, 2014, ir kt.

Egzistuoja nenuginčijama nuostata, jog tautos kalba, jos sandara, garso ir prasmės santykis žodžio daryboje pasako beveik viską apie estetines bei dorovines tos ar kitos tautos normas, jos dvasinę kultūrą, elgseną, pasaulėjautą... Senieji lietuviai, kaip ir jų karingieji, savo gimtąsias žemes palikę giminaičiai, priklausė tai pačiai gamtojauta, kosmologiniu pasaulio aiškinimu grįstai civilizacijai; tais pačiais pamatiniais principais funkcionuojančios socialinės organizacijos tipui (etnocentristiniam, t. y. į save sutelktam tipui). Užsiminiau apie tai, nes dr. Jūratės Statkutės studijos teikia puikią medžiagą mūsų protėvių (senųjų lietuvių) prigimtinės kultūros pažinimui.

Dr. Jūratė Statkutė savo paskutiniame kūrinyje (III veikalo dalis), regis, daugiau dėmesio skiria būtent godų-gudų (gotų) kultūrai, atskiriems jos elementams. Tarkim, pas ją randame įdomų, originalų aiškinimą, kada ir kaip atsirado giminytė tarp aisčių-baltų kalbų ir sanskrito. Ji, pasiremdama šaltiniais, šalia kitų užsimena ir apie Indijos mokslininką sanskritologą Čaterdžį Sunito Kumarą. Užsimena apie jo lankymąsi mūsų kraštuose. Prof. Čaterdžis pripažįsta ne tik lietuvių kalbos išskirtinį giminingumą sanskritui. Jis, analizavęs baltų (ypač latvių) dainas, teigia, kad „senosios vedų giesmės ir baltų dainos sudaro du giminingus literatūrinius vienetus, kurie vienas kitą papildo“ (cit. iš J. St. teksto). Mano atkartoti indų mokslininko teiginiai bylotė byloja ne tik apie mūsų protėvių kultūros senovę, bet ir apie jos išskirtinę dvasinę brandą.

Šiuos keletą iliustratyvių fragmentų, susijusių su mūsų iškiliosios tautietės veikalu, skaitytojui pateikiu visai neatsitiktinai. Apmąstant „pristatomąjį žodį“ tarsi savaimė gimė mintis tęstinio veikalo kontūrus sugretinti su tais pasisakymais ir teiginiais, kurių šiandien mūsų pasaulyje keistai gausėja ir kurie tarsi pagal kažkieno užsakymą „dauginasi“. Jie formuoja ne tik mūsų visuomenės, bet ir aplinkinio (kaimynų) pasaulio klaidingą istorinę sąmonę. Šiuo atveju mėštau ir apie jaunajai

kartai – mūsų anūkams įtaigojamas nuostatas. Mąstau ir apie tų teiginių atvirą, grubią konfrontaciją su dr. Jūratės Statkutės de Rosales veikalais (ir net su ja pačia kaip fiziniu asmeniu). Teatleidžia man skaitytojas už tai, kas žemiau (tegu ir atrankiniu būdu) bus perpasakota... Betgi tai bus ir ypač svarus įrodymas, kodėl tokie veikalai (kuriuose galimi, priimtini ir hipotetiniai teiginiai) kaip mūsų tautietės įgauna išskirtinį aktualumą.

Štai kai kurių leidinių garbستomas jaunas Lietuvos istorikas dr. Darius Baronas sau įprastu stiliumi ir įsitikinimais rašo: „Pro istorinių liudijimų plyšelį žvilgtelėjus į lietuvių pagonybę nemaloniai nustebina nykus vaizdelis. Nei šventyklų, nei rašytinių, nei nerašytinių paminklų, tik žalčiai ir burtai. <...> Ši lietuviška pagonybė nesugebėjo palikti jokių patvarių liudijimų apie save. <...> Geriausias lietuvių pagonybės bergždumo įrodymas kaip tik ir yra jos nesugebėjimas žmogaus smegenyse ir širdyje įžiebtį kūrybinės liepsnos...“ Anot šio autoriaus, „kitas svarus argumentas lietuvių pagonybės nykumui įrodyti – tai tas nepaprastas lengvumas, su kuriuo XV a. Lietuvos elitas ją atmetė kaip visiškai nereikalingą daiktą“.⁴ Įdomus, savaip įdomus nuosprendis mūsų protėviams! Betgi asmuo, kuris kurpia štai tokius naratyvus (istorinius pasakojimus) ir kurie „netyčia nusėda“ vadovėliuose, save labai aiškiai priskiria mūsų šalies istorikų bendruomenei, nuo kurios didžia dalimi priklauso ne tik visuomenės, bet ir politinių struktūrų elgsena, visų pirma su valstybės integralumu susijusios patriotinės nuostatos.

Dėl ypač dažnų pasirodymų Lietuvos TV ekranuose skaitytojui labiau įsidėmėtinas kitas šios bendruomenės narys prof. Alfredas Bumblauskas. Jis auditorijai (ne tik lietuvių!) ir raštu, ir žodžiu įrodinėja, jog

⁴ Baronas D. Pagoniškosios Lietuvos bergždumas šiandienos Lietuvai, Vilnius, Naujasis židinys, Aidai, 2004, Nr. 9–10, p. 461–464.

lietuvio perėjimą iš barbarybės į civilizuotumą labai nesunku atsekti pagal vieną pamatinį požymį: kačių atsiradimą. Cituoju: „...Ką tokioje šalyje [kalbama apie mūsų šalį, – R. G.] galėjo rasti patogumus mėgstanti katė? Mėsos nuo stalo jai nenumes, pieno pagailės, o ir šilumos per mažai [lietuviai gyvenę dūminėse pirkiose, – R. G.].“ „Matyt, katė yra tam tikras civilizacijos ženklas, – teigia profesorius ir formuluoja sakralinį verdiktą, – nėra katės, nėra ir civilizacijos.“⁵ Kuo ši savo teiginį-riboženklį garbusis istorikas grindžia? Žinoma, ne tik tuo faktu, kad Lietuvos archeologai pirmuosius du kačių griaučius surado tik 1390 m. (kultūriniuose gaisro nuniokotuose sluoksniuose). Istorikas pamiršta, kad šis simpatiškas gyvūnėlis „linkęs“ nugaišti ne savo namuose – sodyje, bet, kaip taikliai yra pastebėjęs akad. E. Jovaiša, mirčiai pasirenka nuošalią vietą. Prof. A. Bumblauskas (kaip ir jo mokinio D. Barono) įsitikinimu, senųjų lietuvių kultūra (dėl jos primityvizmo) neverta rimtesnio dėmesio, juolab – pagyrimų.

Nenoriu minėti pavardės vėlgi plačiai žinomo, tituluoto istoriko. Jo darbai (kaip ir profesoriaus A. B.) yra įvertinti ne tik mūsų šalies, bet ir mūsų „neramių“ kaimynų ordinais. Garbusis istorikas net atvirai, spaudoje (teikdamas interviu) yra prasitaręs: „Mes, lietuviai, esame tie patys slavai. Tiktai išsaugoję savo keistą dialektą...“ Tuo klausimu kalbėjau su juo ir asmeniškai. Garbusis istorikas patvirtino tą patį, tik tarsi pasiteisindamas pridūrė: „Tokie faktai... Nuo jų nepabėgsime...“

Toli gražu ne visi Lietuvos istorikai „linkę klaidinti“ visuomenės istorinį sąmoningumą. Pastaraisiais metais savo fundamentaliais veikalais garsėjantis lietuvių archeologas ir kultūros istorijos žinovas akad. Eugenijus Jovaiša ne be nuoskaudos rašo: „Ir dėl moralinių nuostatų, ir

⁵ Bumblauskas A. Senosios Lietuvos istorija 1009–1795, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 92.

dėl išugdytos ir išsiugdytos pagarbos senosioms civilizacijoms kiekvienos tautos mokslininkai bent jau pagarbiai vertina savo praeities kūrėjus ir jų paliktą paveldą. Visur, bet ne pas mus.“⁶ Atkreipkime dėmesį į paskutinį šio mokslininko teiginį. Gal čia akademikas bus neatsargiai išsireiškęs? Vargu... Aukščiau pateiktos iliustracijos su kaupiu patvirtina jo išsakytą nuostatą. Anos kategorijos mūsų istorikai, net neskaite, neįsigilinę į dr. Jūratės Statkutės pamatuotus ir hipotetinius teiginius, į gausybę jos cituojamų šaltinių, visada bus pasirenę pulti. Piktai, užgauliojančiai. Be tokiais atvejais deramos diskusijos, įsiklausymo. Be elementarios pagarbos ne tik autorei, jos pasiaukojančiam darbui, bet ir mūsų protėvių kultūriniam paveldui.

O šis paveldas, kaip rodo daugelis šaltinių, na, kad ir užuominų, dvasinės kultūros prasme buvo ypač turtingas, originalus. Įdomu tai, kad toji kultūra, tegu ir atskirais elementais, buvo išnešiojama vos ne po visą Europą. Štai ką ir kaip rašo jau mano cituotas akad. E. Jovaiša. „Iš prigimtinių baltų kultūros žemių prasidėjęs Didysis aisčių persikraustymas palietė daugelio tautų istoriją: aisčių kultūros pėdsakų randame rytuose iki Maskvos ir Okos baseinų, pietuose iki Dniepro vidurupio ir dar toliau iki Krymo, pietvakariuose aisčių kilmės žmonės buvo „apsėdę“ netolimas Alpių prieigas ties lenkų ir čekų pasieniu, o šiaurėje, kaip rodo naujausi archeologijos ir kalbos tyrimai, siekė net Ilmenio ežerą.“⁷

Savaip džiugu, kad tarp šių abiejų gana skirtingų asmenybių vis dėlto prasiveržia turininė, istorinę tiesą labiau išreiškianti sąšauka. Žinoma, akademikas yra atsargesnis, betgi tokią poziciją nulemia jo, kaip

⁶ Daujotytė V., Jovaiša E., Kuprevičius G., Norkus Z., Vasiliauskas A. Nerimas. Tautiškas ir demokratija: tikros ir apgaulingos formos, Vilnius, Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014, p. 269.

⁷ Jovaiša E. Aisčiai. Raida, Vilnius, Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvos mokslų akademija, t. 2, 2014, p. 11.

grynai profesionalaus mokslininko, statusas. O mano minėtoji sąžauka atsispindi na kad ir dr. Jūratės Statkutės de Rosales knygos „Europos šaknys“ III dalies paskutiniuose puslapiuose. Ten rašoma: „Palaipsniui į pagalbą ateina genetinių tyrimų platesni rezultatai ir greičiausiai pasirodys, kad visi Europoje esame broliai ir seserys ar bent pusbroliai ir pusseserės. Tuomet europiečiai galės toje didelėje šeimoje atpažinti kiekvienas savo tautos nueitą kelią.“⁸ Ar ne nuostabi, bendrąjį europiečių tapatumą teigianti mintis!

Tie, kurie dar išgyvename tautosaugą; tie, kuriems teberūpi tautodara (tautos išlikimas, jos tęstinumas, jos orus įsiliejimas į Europos erdvę), negalime likti abejingi, pasyvūs. Taip kalbėdamas pirmiausia mąstau apie didžios pagarbos ir dėkingumo pajautą mūsų tautietei dr. Jūratei Statkutei de Rosales. Tai ji vos ne visą sąmoningą gyvenimą, savo gyvybines dvasines galias yra paaukojusi Tėvynei – kaip dovaną, nuo kurios per prievartą ji buvo atplėšta. Širdyje jautė skolą protėvių žemei ir ją atidavė, gražino. O ji – šita žemė? Dėka dr. Jūratės Statkutės, dėka akad. Eugenijaus Jovaišos, dėka šios knygos leidėjo Petro Jonušo ir daugelio kitų panašių asmenybių gimtoji žemė čia joje pasilikusiems tebetiekia gyvastingą spinduliavimą.

2015 01 24

⁸ Statkutė de Rosales J. Europos šaknys, XIX skyrius, 2015 m., rankraštis.

Dramatiški Poeto ir mūsų būties atspindžiai

Justino Marcinkevičiaus netekus

Mums, senajai kartai, – šventa: poetas Maironis buvo lietuvių tautos, Lietuvos atgimimo dvasia, jos šauklys. Buvo idėjinis ir moralinis autoritetas. Bet jau iki tos istorinės datos buvo išaudęs (ir nuosekliai visą savo likusį gyvenimą audė) tinklus. Jie lietuvius telkė į būties prasmės ir vienybės išsiilgusią bendruomenę – pilietinę naciją. Poetas padėjo susigrąžinti pamintą protėvių atminimą ir išniekintą tautos orumą. Jo žodis skleidė įgytos laisvės supratimą ir gimdė ateities viziją. Žinome ir tai: Maironis skaudžiai išgyveno dėl atkurtos valstybės vienio su tauta. O ir ši Poetui neliko abejinga. Daugybė posmų įgydavo kūną – tapdavo liaudies baladėmis ir dainomis. Be jų tiesiog buvo nebeįsivaizduojama svetimųjų šimtmečius maigyta, triuškinda, bet tarsi feniksas iš pelenų kylanti ir savo istoriją, savo dvasinę kultūrą audžianti bei išskleidžianti Lietuva. Kai poetas Maironis mirė, gedėjo visas kraštas.

Just. Marcinkevičius atkartojė savo pirmtako – mūsų tautos dainiaus Maironio – žygdarbį. Kiekviena kūno ląstelė, kiekvienu sielos virpesiu ir širdies tvinksniumi Jisai skyrė savo gyvenimą ir kūrybą Tėvynei, lietuvių tautai. Neįžvelgsime riboženklių: ar tai būtų sovietų valdžios dešimtmečiai, Atgimimo metai, ar jau savo nepriklausomybę atsikovojoji Lietuva. Neatsižvelgdamas į politinį klimatą Poetas bylinėjosi

už grynumą ir sąžinę. Lyg veidrodis atspindėjo aplinkybių užslėgtą tautos sielą. Dera pasakyti daugiau... Justinas buvo susiliejęs su pačia „tautos“ sąvoka. Lietuvių kalba, jos žodynas, sakinių struktūra – viskas gimininga sanskritui. O ten „thauta“ reiškia išgrynintą, grynuolį, deimantiuką... Gal būtent dėl etnoprigimties šaknų ir mes tautos sąvoką išgyvename kitaip: giliau ir plačiau. Savo siela ir širdimi ilgėdamiesi kažko grynesnio ir dvasingesnio. Ne taip, kaip vokiečiai savo „Volks“; anglakalbiai – „peoples“, „nation“; slavai – „narod“...

Poetas Justinas, atrodo, visai banaliems, įprastiems žodžiams sugrąžindavo pirmąją, jiems priklausiusią sakralumą. Nuvalydavo nuo jų laiko ir technotronicinės civilizacijos užneštas dulkes. Su nebyliu priekaištu primindavo jauniems įprastą kalbos darymo manierą: *topas, singlas, slengas, menedžeris*. Sakralus lietuviškas žodis Poetui suteikdavo jėgos ir įtaigos, pavergiančios skaitytoją.

Justinas studijų ir vėlesniais metais atskirai nesispecializavo nei istorijos, nei filosofijos, nei tautodaros baruose. Nesistažavo užsieniuose. Bet Jam pasisekė sukurti įtaigią epinių dramų trilogiją: „Mindaugą“, „Katedrą“, „Mažvydą“. Į klausimą, iš kokio šaltinio visa tai tryško, Justinas, būdamas mažakalbis, trūktelėdavo pečiais ir atsakydavo: „Ir pats dabar to nesuprantu... Gal toks laikas buvo?“ O mes? Ar be Justino trilogijos galime įsivaizduoti savo tuometinės lietuviybės ir pilietinio mąstymo dvasią? Dar daugiau. Ši trilogija tada peržengė Lietuvos ribas ir žadino, kėlė į mūsų panašaus likimo tautų dvasią.

Draminė trilogija – akivaizdus poetinės nuojautos genialumo įrodymas. Genialumo, kurį gimdė Poeto kančia dėl lietuvių tautos likimo. Bet ir tada buvo tokių, kurie nesibodėjo viešai pareikšti: „Marcinkevičius – ne mūsų poetas...“ Nieko nuostabaus – tokių yra ir šiandien (Antanas Terleckas 2011 m. kovo 3 d. radijo komentaruose viešai apmąstydavo dėl iškilmingų palydų, kurios, jo nuomone, turėtų „priklausyti“

Nijolei Sadūnaitei... O vienas stambiausių verslininkų yra išsitaręs dar keisčiau: „Marcinkevičių reikėjo seniai nurašyti...“).

Jaunoji ir jauniausioji karta mažai žino apie Poetą, o gal ir visai jo nepažįsta. Tikiu: mokyklų lietuvių literatūros programose Justinas figūruoja. Bet jei moksleivis Poetą priimtų į savo širdį – vargu ar jis gundytųsi amžiams palikti savo tėvų ir prosenelių šalį. Maru sklindanti masinė jaunuomenės emigracija atsirado dar ir dėl to, kad matome ne tik Tėvynės įvaizdžio sumenkinimą, bet gal dar ir sąmoningą jos nuvertinimą...

Mačiau ir liudiju: prieš keletą metų Poetas ypač išgyveno dėl Švietimo ir mokslo ministerijos sumanyto (sveiku protu nesuvokiamo) puolimo prieš gimtąją kalbą. Buvo parengtas teisinis dokumentas, kuriu remiantis ir monografijos, ir mokslo žurnalai galėjo būti valstybės finansuojami tik tie, kurie būtų parašyti anglų kalba (!). Toks šios vyriausybės įstaigos potvarkis buvo adresuotas ne tik tiksliesiems bei gamtos, bet ir humanitariniams mokslams. Tais metais iš tų pačių koridorių sklido gandai, kad ir universitetuose būtų parankiau pereiti prie dėstymo anglų kalba. O vienas tuometinių viceministrų net spaudoje rašė: „Magistrų Lietuvoje neberuoškime. Brangu. Kas to diplomo pageidauja – tegu važiuoja į užsienius.“

Kalbu apie tai su atvira nuoskauda, nes tokie žingsniai labai priminė valstybės išdavystę. Visuomenėje ne vienas tada pasigedo aiškios, pilietinės Poeto pozicijos. Bet ji buvo! Buvo išsakyta net dviejose lietuvių kalbai gelbėti skirtose Mokslų akademijos sesijose. Tąkart laimėjome...

Natūralu, kad Poeto žvilgsnis krypo ir į Lietuvos, lietuvių tautos istorijos dėstymo vidurinėse mokyklose situaciją. Atkūrus nepriklausomybę, buvo principingai sutarta istorijai skirtas valandas padalyti pusiau: 50 proc. – bendrajai, 50 proc. – Lietuvos. Kiekvienas nesunkiai (per

jaunimėlių) galime pasitikrinti, kas beliko Lietuvos (ir lietuvių tautos) istorijai. Intelligentijos pastangomis buvo išsikovota ir privalomų kelio-lika valandų skirti lokaliajai, t. y. savo gimtosios vietovės (seniūnijos, rajono, apskrities), istorijai. Šiomis kukliomis pastangomis buvo siekta įskiepyti gilesnį tėviškės, o per tai – ir Tėvynės išgyvenimą... Klausimo sprendimą lengvino viena po kitos pasirodžiusios dešimtys valsčiams skirtų enciklopedijų (jas savo iniciatyva pasiaukojamai leidžia „Versmės“ leidykla).

Visos šios pastangos, galėjusios pristabdyti masinę jaunuomenės emigraciją, paliktos savieigai, patriotiškai nusiteikusiesiems, kurių gretas Poetas regėjo senstančias ir retėjančias. Dėl šių ir panašių į šias netekčių (ir nesusipratimų) matėme Justina netgi skausmingai sutrikusį.

Skaitytojus gal nustebinsiu primindamas, kad mūsų senelių kultūroje ne kiekvienas voras troboje turėjo būti išnaikintas. Kodėl? Kaip dabar žinome, nupintame voratinklyje yra penicilino, todėl voro audinį drąsiai dėdavo ant kraujuojančios žaizdos (tokį nutikimą vaikystėje pats išgyvenau). Poetas man primena gerąjį Vorą, be atvangos pynusį ir taisytių įstabų „voratinklį“, ne gaudantį užklydusią muselę, bet žudantį nuodingąsias bakterijas ir virusus. Poetas visa savo esybe suvokė senelių praktikos nupintų tinklų lygmenis ir reikšmes. Suprantama, jautriau nei kiti suvokė barbarizmą. Ilgalaikių pasekmių neįžvelgiančius jau ir savos valdžios sprendimus. Širdimi išgyvenau, kai neretai gana šurkščiai būdavo sudraskomas sunkiai pintas „gyvybingasis voratinklis“ – ne dešimtmečius, bet šimtmečius austas socialinių santykių, žmonių dvasinės jungties audinys.

Šiandien gyvename vadinamojoje tinklaveikos visuomenėje. Čia susiformavo visai kito pobūdžio ir visai kitais būdais išpinti socialinių bei psichologinių santykių tinklai. Žvelgiant objektyviai, tai didžiulis, savo mastais neįtikimas žmonijos šuolis. Itin modernios tapusios

civilizacijos laimėjimas. Betgi žinome: visus laimėjimus lydi ir praradimai. Lydi, rodos, tai, kas buvo įprasta, brangu. Matome, kaip su kiekvienais metais pačiais neįtikimiausiais būdais plečiasi, įsitvirtina, „į krūvą“ vienijasi žmonių, visos žmonijos protas. Didingas, visatos erdvėse paslapčių ieškantis, jas atskleidžiantis protas. O jausmai? Gimdė A. Vivaldi „Metus“, M. K. Čiurlionio „Žvaigždžių sonatas“ ir Just. Marcinkevičiaus „Dienoraščius be datų“?.. Kur sielos virpesiai, gaudantys snaigės kristalo estetinį suvokimą, kur rožės kvapo pagava? Taigi... Ar turime teisę visa tai nurašyti į nuostolius? Atimti iš savo vaikaičių tai, kas juos pačius gali gelbėti nuo Golemo, nuo Kiborgo – nuo sumaniai protaujančios, bet sielos gylį ir artimo atjautą prarandančios būtybės likimo?

Ką mums (ir mūsų vaikaičiams) šiandien brukte brukta gausybė kaip du vandens lašai vienas į kitą panašių šou? Kad ir jų vedlių šnektas, kuri jų šeiminių (taip niekada scenoje ir nepasirodančių) vertinama ne pagal ištariamo žodžio spalvas, emocinį krūvį, o pagal tai, kiek tas vargšas šoumenas minutės tarpsnyje bus pateikęs šalutinės informacijos ir triukšmo...

Kodėl taip emocionaliai ir angažuotai kalbu? Gal dėl to, kad Poeto Justino žygdarbiui (kaip ir kitų į Jį panašių asmenybių pastangoms) iš paskos brutaliu buldozeriu slinko globalizmo (nepainiokime su globalizacija) ideologija. Ta ideologija, kuri atmeta ne tik kultūrų, ne tik lokaliųjų skirtumų, bet ir individų įvairovę. Šis buldozeris nepripažįsta jokių pašiųjų ir slaptaviečių, naikina bet kokius riboženklis. Kaip ir kiekvienas mechaninis mechanizmas, šis buldozeris nepaiso jokių moralinių autoritetų – juos traiško, kaip traiško ir juos palaikančią kultūros tradiciją.

Susimąstykite. Kad ir dėl senųjų civilizacijų subrandinto ir Izraelio tautos pranašo pagarsinto Dievo įstatymų kodekso (Dekalogo). Kokia

šiandien jo įgyvendinimo situacija?.. Simptomiška, kad „buldozerininkų“ gretos gausėja, o jiems prieštaraujančiųjų – retėja. Štai kad ir Poeto iškeliavimas į Dausas... Aniems užleidžiama tik daugiau erdvės. Buldozerį vairuojančios ir aptarnaujančios tarnybos netgi džiūgauja. Yra dėl ko. Jas erzina nuo seno vienas ant kito sudėlioti, sugulę, dorovės principais grįsti socialinių santykių tinklai. Vietoj jų brukte brukama tai, kas gali į savo glitų anarchistinį verpetą įsiurbti jaunąją kartą. Kas gali žmogų užkrėsti visko ir visur vartojimo kultu; kas gali lengviau įveikti ne tik Tėvynės, bet ir labiau integruotos valstybės įvaizdį. Vietoj emigravusių tautiečių nusėdę svetimšaliai „laisvajai rinkai“ bus sukalbamesni? Matome: buldozeris valo kelią korumpuotų politikų ir monopolinių verslininkų nedoriems susitarimams, jų cinizmui. Gal įvertindamas Rytų pasaulio kultūras popiežius Benediktas XVII jau pirmaisiais savo pontifikato metais, žvelgdamas į Vakarų civilizacijos būvį ir trajektorijas, prisitars: „Gyvename dvasios dykumoje...“ Jis atkartoję tik tai, ką socialinio pasaulio analitikas Horstas Kurtnickis prieš keletą metų bus parašęs: „Gyvename necivilizuotoje civilizacijoje...“

Poeto artimieji gedulingoms palydoms parinko portretą – Justinas visa savo povyza primena... Rūpintojėlį. Toks jisai gyvenime ir buvo. Kančia ir mintis. Mintis ir kančia. Dėl neišsipildžiusių atgimusios ir savo valstybę vėl atkūrusios tautos lūkesčių. Dėl to, kad paskutiniai Jo gyvenimo metai toli gražu nebuvo paženklinę pergalių džiaugsmo pajauta. Gal greičiau atvirkščiai – nuolat skausmingai išgyvenama tęstinių istorinių (politinių) ir kultūrinių praradimų nuojauta... Ir vis dėlto, jeigu tikėsime prof. Viktorija Daujotyte, paskutinė (ir bene vienintelė) frazė, kurią Poetas pasakė atbudęs (ir vėl nugrimzdęs į komą), buvo tokia: „Kada bus... Vasario 16-oji?..“

Jaunimui, kurio didelė dalis pirmenybę teikia pasaulio piliečiui (ta kryptimi konkrečioji realybė juos ugde ir tebeugdo), manau, sunkoka

suprasti, apie ką čia kalbame ir ką mes, kaip tauta ir kaip valstybė, praradome. O praradome daug – taurios, iškilios dvasios Riterį. Praradome šiuolaikinės tautodaros, tautokūros puoselėtoją ir kūrėją. Poetas Justinas ir yra tikroji nacionalinė vertybė. Ir po mirties Jam privalo būti suteikti atitinkami pagarbos ir atminimo ženklai. Ne tik dėl Jo nuopelnų. Dėl mūsų tautos istorinio ir kultūrinio tęstinumo. Dėl mūsų valstybės integralumo. Dėl mūsų pačių išlikimo...

2011 03 16

Poetas Justinas Marcinkevičius ir mūsų būties atspindžiai

Asmenybės subrandina ir į avansceną iškelia istorinis laikas. Ypač tie laikotarpiai, kai visuomenė, tauta išgyvena dramatiškus, susiklosčiusią gyvenimą sukrečiančius pokyčius. XIX–XX amžių sandūra lietuviams (ir ne tik lietuviams) buvo ypatinga – ji siūlė „pozityvą“. Užgimė ir išsiskleidė ne tik Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo idėja, bet ir ją įgyvendinusios asmenybės. Tautinis, ypač valstybinis, atgimimas priklauso ne vien nuo ekonominių veiksmų, politikos ar diplomatijos vingrybių. Poetinė mintis, jeigu ji suprantamiau išreiškta, yra artimesnė žmogaus prigimčiai, jo sielai. Ji subtiliai atlieka žmonių, tautos sąmoningumą, jo kryptingumą žadinantį, skatinantį vaidmenį.

Lietuvių kraštas garsėjo kaip dainų ir dainuotojų kraštas, todėl ir poeto eilės čia buvo suprantamesnės, sodiečio sielai artimesnės nei iš tribūnų sklindantis vienas kitam prieštaraujančių, vienas kitą perrėkiančių politikų šūkių.

Skaitytojas supras, kodėl mąstydamas apie poetą Justiną Marcinkevičių nors keliais sakiniais noriu prisiliesti prie kito mūsų dainiaus – Maironio.

Prieš gerą dešimtmetį vienas Nepriklausomybės atkuriamojo akto signatarų, buvęs disidentas, redagavęs pagrindinius intelektualios krypties leidinius, yra viešai pasakęs: „Justinas Marcinkevičius – ne mūsų poetas...“ Atvirai sakau: frazė priklauso Algirdui Patackui, kurį

mes galime įvardyti ne tik kaip nuoseklų politiką-patriotą, bet dar ir kaip neeilinį, savyje talentą išskleidusį tautotyrininką.

Bet būta ir piktesnių išsitarimų. Antai kita ne mažiau įžymi, lietuvių sąmoningumui nusipelnusi asmenybė – A. Terleckas, praėjus vos porai savaitių po Poeto gedulingų palydų, radijo komentaruose (2011 m. kovo 3 d.) apmaudavo dėl iškilmingų laidotuvių, kurios, jo nuomone, turėtų „priklausyti“ Nijolei Sadūnaitei... Išgirdęs anuos disidentų vertinimus tuomet pasipiktindavau. Dabar maštau truputį kitaip. Poeto Justino oponentai (iš dešinės) buvo savaip teisūs. Pripažinkime: sunkiais sovietinio režimo metais jie atstovavo tam labai negausiam, bet vis pasipildančiam inteligentijos sluoksniui ir kategoriškai vengė bet kokio kolaboravimo su valdžia. Jie tikėjo, kad vis dėlto ateis blogio imperijos žlugimo diena, todėl buvo pasiryžę tęsti skausmingą neginkluotos rezistencinės kovos misiją. Tai buvo skatinamasis veiksnys ir tiems, kurie disidentų buvo kaltinami kolaboravimu. Apskritai kas yra kolaboravimas – mums, lietuviams, jo esmė ir formos išlieka (ir liks) diskutuotinas klausimas. Kur ir kuo šis reiškinys prasidėdavo ir kur, kuo baigdavosi? Aišku tik tiek, kad jo dėmuo buvo kur kas aiškesnis nei, tarkim, paskutiniais sovietinio režimo dešimtmečiais.

Čia pat formuluoju klausimą: ar Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas“, „Katedra“, „Mažvydas“, na, kad ir visi kiti vėlesni kūriniai dvelkė bent kiek ryškesne kolaboravimo dvasia? Gerai prisimenu Poeto literatūrinį (kolaboravimu kaltinamą) debiutą – „Dvidešimtąjį pavasarį“ (1958 metai). Mes, tuometinė studijuojančioji karta, daugelis buvome komjaunuoliai (o kai kurie – ir iš įsitikinimų – socialistai). Bet mummyse jau buvo įsitvirtinęs priešinimosi rusifikacijai jausmas. Buvo pabodę plakatiniai, superideologizuoti, nuo žmogaus Gilesnių dvasinių išgyvenimų atplėšti tekstai. Pasirodžiusi poema buvo tarsi gryno gyvybingo oro gurkšnis. Ką ir kaip apie šią knygą galvojo tuometinė vyresnioji

karta – dabar lyg ir nebežinome. Užtai tvirtai žinome: poetas Justinas įgijo licenciją. Ar be jos galėjo viena po kitos pasirodyti parašytos fundamentalios dramos? Tai buvo Poeto žygdarbis, Tautos idėją, jos istoriją ir jos laisvės siekį žadinantis tikras žygdarbis. Ar be poeto Justino trilogijos mes galime išsivaizduoti erdvesnę, drąsesnę tuometinės lietuvių ir pilietinio mąstymo dvasią? Dar daugiau... Ši trilogija tada peržengė sovietizuotos Lietuvos ribas ir žadino, kėlė panašaus likimo tarnų dvasią. Tapo ne vien tik lietuvių vertybe. Tą faktą gerai žinome ne tik iš atsiliepimų, bet ir dramų pastatymo kitose šalyse.

Kai tapau Lietuvos mokslų akademijos nariu (nuo 1991 metų), įgijau daug malonių progų artimiau pabendrauti su poetu Justinu. Kartą užsiminęs apie Lietuvą išjudinusias dramas paklausiau: „Iš kokių šaltinių Jūs, gerbiamas Justinai, sėmėtės tokių gilių filosofinių ir sociologinių įžvalgų?..“ Jis tik patraukė pečiais ir, kaip paprastai, lakoniškai atsakė: „Kad ir pats nežinau... Taip gavosi...“ Atsakymą tada suradau pats: kūrybos gylį lemia toli gražu ne apsiskaitymas, įgyjamos žinios, bet įgimtas talentas, genialumas, kurį skatina susiklosčiusi realybė.

Galima skaityti klasiką ir žavėtis autoriaus dėstomomis mintimis, siužeto vingiais. Bet kūrinių galima skaityti ir kitaip: nuolat ir įtemptai gaudant kontekstą, to laiko dvasią, žmonių išgyvenimus ir nuolat kreipiant dėmesį į tai, kas yra amžina, pasikartojančio, bendražmogiška. Poetas Justinas visą nepaliaujamą skaitymą ir pasaulio stebėjimą „perleisdavo“ dar ir per savojo giliai išgyvenamo lietuviškumo filtrus.

Nekreipdamas dėmesio į politinį šurmulį Poetas nuosekliai ir nenulstamai bylinėjosi už dvasios spindesį, už sąžinės grynumą. Lyg veidrodis atspindėjo aplinkybių užslėgtą, erdvės sau besišaukiančią tautos sielą. Dera pasakyti daugiau... Justinas buvo susiliejęs su pačia „tautos“ sąvoka. Lietuvių kalba, jos žodynas, sakinių struktūra – viskas gimininga sanskritui. O ten „thauta“ reiškia išgrynintą, grynuolį, deimančiuką...

Gal būtent dėl etnoprigimties šaknų ir mes tautos sąvoką išgyvename kitaip: giliau ir plačiau. Savo siela ir širdimi ilgėdamiesi kažko grynesnio ir dvasingesnio. Ne taip, kaip vokiečiai, anglai ar lenkai... Gimtoji kalba yra savita ne tik mąstymo, kalbėsenos, bet ir elgsenos matrica, iškrypus kalbai, iškrypsta ir visa tos matricos konstrukcija.

Poetas Justinas, atrodo, visai banaliems įprastiems žodžiams sugrąžindavo pirmykštį, jiems priklausiusį sakralumą. Nuvalydavo nuo jų laiko ir technotroninės civilizacijos užneštas dulkes. Su nebyliu priekaištu primindavo jauniems įprastą kalbos darymo manierą: topas, singlas, slengas, menedžeris. Sakralus lietuviškas žodis Poetui suteikdavo jėgos ir įtaigos, pavergiančios skaitytoją. Visa savo kūryba, netgi savo esatimi Justinas bylojo savo protėvių kultūrą; savo Tėvynę mylėjo ir dėl jos kentėjo taip, tarsi tai būtų pirmoji, nepakartojamoji ir nesutepama meilė. Manau, kad visi, kurie bendravome su poetu Justinu, matėme ne tik dvasinį, bet ir fizinį (veido išraiška) išgyvenimą dėl tautos išlikimo, dėl jos ypač dramatiškos istorijos ir esaties.

Prigimtinis, santūrus, o ne plakatiškai reiškiamas tautiškas (savastis) neatsiejamas nuo bendražmogiškumo, vienijančio visus žmones, nepriklausomai nuo tautos, rasės ar net politinių įsitikinimų. Tai – dvasinėmis, moralinėmis vertybėmis grindžiama jungiamoji medžiaga. Būtent ji puošia pačią žmoniją, civilizaciniam vyksmui suteikia prasmingą kryptingumą. Žinoma, kol neišsitvirtina išsišokėliai, kurie tą medžiagą siekia paversti pasaulį valdančia jėga. Poetas priklausė tokios medžiagos gamintojų cechui.

Padovanodavau Jam savo sociologinių, filosofinių apmąstymų ir akademiinių koncepcijų tekstų. Tos mano knygos buvo lituanistinės krypties. Manydavau, kad, kaip ir daugelis tokiomis atvejais elgiasi, tie mano rašiniai nesklaidyti suguls į perkrautas lentynas. Vienąkart buvau didžiai nustebintas ir, žinoma, pamalonintas, kai Poeto žmona Gražina

man pasakė: „Nemanykite, kad tik Justinas skaito Jūsų monografijas. Skaitau jas ir aš...“ Taip sužinojau ir kitą svarbesnę tiesą – Poeto bičiulė siekdavo susigaudyti jo kūrybos kontekstuose. Bet kuriam kūrėjui tai – didelė paspartis, dvasines ir net fizines jėgas skatinanti paspartis. Tikėtina, kad poeto Justino žmona būdavo dar ir pirmąja Jo tekstų skaitytoja ir kritike.

Taip pat labai gerai prisimenu gal jau daugelio primirštą laiką, kai intelektualų koridoriuose sklandė gandas, jog rengiamasi poeto Justino kūrybą pristatyti Nobelio premijai. Gando patikimumą stiprino ir ta aplinkybė, jog buvo minima ir konkurento (iš Lietuvos) pavardė. Ir ne tik pavardė, bet ir pasirodęs (per du laikraščio „Literatūra ir menas“ puslapius) straipsnis, vos ne į archyvą siūlantis nurašyti poetą Justiną su visa jo iki tol publikuota kūryba. Straipsnio stilius, visas teiginių dėstymas dvelkė ne tik arogantiška visažinio povyza. Už jos regėjosi nenuslepiamas galimo konkurento pavydas. Skaudu buvo skaityti šį staiga lyg baidyklė atsiradusį paskvilį.

Eilinio susibėgimo Mokslų akademijoje metu tiesiai užklausiu Poeto, ką jis manęs apie to straipsnio – pamfleto autorių (kurį pagal rašymo stilių ir charakterį netgi išdrįsau konkretizuoti). Bet Justinas, liūdnomis akimis į mane žvelgdamas, nieko tada neatsakė. Supratau: kokią moralinę atsakomybę Jisai tokiais atvejais išgyvendavo! Išsprūs koks netikęs vertinimas ir kaip žvirblio jo jau nebegausi...

Prisilietus prie gandų „problematikos“ kažkaip sunku užmiršti ir kitą, realesnę.

Baigiantis Algirdo Brazausko prezidentavimo kadencijai atsirado visuomeninis judėjimas, siekęs poetą Justiną iškelti kandidatū į valstybės vadovo postą. Tais metais buvau dar gana aktyviai įsijautęs į visuomeninę veiklą. Natūralu, susidūriau su ano judėjimo iniciatoriais. Net neužklauses jų, ar gavo prelegento sutikimą, bandžiau sulaikyti poeto

Justino gerbėjus nuo tokių pastangų. Sakiau jiems: ne tie laikai ir ne ta valstybės konstrukcija. Pagaliau ir pati Poeto asmenybė... Nesvarbu, kad Jos moralinis autoritetas buvo visuotinai pripažintas. Toks postas kaip prezidento iš asmenybės reikalauja dar ir biurokratizuoto valin-gumo, netgi laviravimo tarp tų pačių moralės principų ir įsitikinimų.

Apie tą politinį-pilietinį pasažą ir savo poziciją (kurią ką tik išsa-kiau) atvirai ir tiesiai išdėščiau pačiam „kandidatui į prezidentus“. Nu-stebau: ta pati rami veido išraiška ir nė vieno atsakomojo žodžio, kaip ir „Nobelio premijos“ atveju.

Mano atmintyje įstrigęs 1992 metų įvykis... Keliasdešimt inteligentų pagarsino laišką. Piktinosi esamos „savos“ valdžios savanaudiškumu, godumu, dvideidyste, nutolimu nuo dramatiško tautos likimo, socia-linės dabarties komplikavimu. Tarp pasirašiusių buvo ir poetas Jus-tinas. Tuometinės valdžios vadovo reakcija buvo staigi ir nedvipras-miška: paskelbtas tekstas esą ne kas kita, o kenkėjiškos veiklos prieš ką tik atkurtą valstybę demonstravimas. Nepamirštu pasikeitusio poeto Justino veido. Jame regėjau ne nuoskaudą ar pažeistą ambiciją, bet ne-nuslepiamą gėlą. Jis tada pasakė: „Į politiką nebesikišiu...“ Užklausu: „O kaip Valstybinė etikos komisija, kurios nariu esate iki šiol?“ Atsaky-mas buvo paprastas: „Apsisprendžiau... Atsistatydinsiu.“

Akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus posė-džiuose sėdėdavo nuošalėje. Diskusijose nedalyvaudavo. Tas valandas atbūdavo lyg kokią prievolę už tada akademijos nariams dar išmoka-mas palyginti solidžias priemokas. Atrodė taip, tarsi mūsų aktyvesniųjų šurmulyje Poetas būtų gyvenęs tik savyje, savo jausmų ir minčių labi-rintuose.

Bet mano atmintis užfiksavo ir kitokių atvejų...

2003 metų vasarą mus pasiekė didelį nerimą sukėlęs Švietimo ir mokslo ministerijos parengtas dokumentas. Jame „juodu ant balto“

buvo parašyta, jog valstybės lėšomis bus palaikomi tik tie leidiniai, ypač monografijos, kurie bus parengti ir skelbiami anglų kalba. Sklido negeri gandai, jog tos pačios ministerijos koridoriuose brandinami dar įžūlesni planai: visuose Lietuvos universitetuose studijas nuo trečio kurso tęsti tik anglų kalba. Kaip akivaizdus tokių „revoliucinių projektų“ patvirtinimas spaudoje buvo pasirodęs minimos ministerijos viceministro straipsnis. Keistu, nesuvokiamu disonansu nuskambėjo teiginys, kad ruošti ne tik doktorantus, bet ir magistrantus Lietuvai yra per brangu. Na, o kas nori siekti šių vardų ir diplomų, tevažiuoja studijuoti į užsienius... Jau buvo praktikuojama nuostata keleriopai „brangiau“ vertinti paskelbtą mokslinę publikaciją (turinys – nesvarbu) anglų kalba. Į doktorantų komitetus (buvo tokie, sudaromi kiekvieno doktoranto studijoms talkinti ir kontroliuoti) pakviesti užsieniečiai, nemokėdami lietuvių kalbos, bendrą situaciją dažniausiai tik komplikuodavo.

Protu buvo nesuprantama „valdančiųjų“ pastanga palikti gimtąją kalbą, kaip ir seniau, savotiškuose rezervatuose, be didesnės galimybės jai modernizuotis. Metaforiškai išsireiškus, tai buvo sumanyta ir pradėta kirtis lietuvybei „žemiau juosmens“... O kalbant principingiau – tuometinė anos ministerijos pozicija gali būti įvardijama kaip artima tautos ir jos valstybės išdavystei.

Keista, savaip šiurpi tuomet buvo situacija. Betgi formuota tų pačių iš nelaisvės ištrūkusių lietuvių! Istorikas Zenonas Ivinskis, matyt, ne be pagrindo yra rašęs: „Lenkų kalbos per jėgą niekas nepiršo. Patys bajorai, lietuvių šviesuomenė savo kalbos atsisakydavo manydami, kad taip jie demonstruoja aukštesnę civilizuoatumą...“

Pradėta skambinti pavojaus varpais! Poetas Justinas su dvasiniu pakylėtumu, tarsi to tik kasdien ir laukęs, prisijungė prie mūsų grupelės, inicijavusios Lietuvos mokslų akademijos sesiją, skirtą aptarti lietuvių kalbos padėtį moksle ir visuomenėje. Ji įvyko 2003 m. lapkričio 17 d.

Dėl teisybės reikia pasakyti, kad prie tos sesijos iniciatorių prisidėjo tuometinis Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas (!), taip pat tuomet dar funkcionavusi visuomeninė Europos Sąjungos ateities Lietuvos forumo taryba (kurios pirmininku buvo akad. Algirdas Gaižutis, VPU rektorius).

Gausiai susirinkusioje sesijoje poetas Justinas pasakė jausmingą ir, kaip paprastai, turiningą kalbą gindamas tai, kas yra brangiausia, kas dar liko, kas paveldėta iš amžių gūdumos. Akcentavo išskirtinį lietuviško žodžio skambesį, emocinį lauką, informacinį krūvį ir jo organišką ryšį su tapatybės išsaugojimu. Na, o tos sesijos rezoliucijoje atsirado tokie teiginiai kaip: „...peržiūrėti ir pakeisti mokslą ir studijas reguliuojančius teisės aktus, kuriuose yra lietuvių kalbos vartojimo ribojimo ar menkinimo, mokslininkų laisvės spausdinti darbus lietuvių kalba sumenkinimo požymių...“ Sesijos rezoliucija siūlė aukščiausioms valstybės institucijoms „...imtis skubių priemonių siekiam išsaugoti ir puoselėti lietuvių kalbą kaip pamatinę valstybės vertybę“¹.

Tuokart čia aprašyto pavidalo grėsmė lietuvių tautos tęstinumui ir valstybės politiniam integralumui buvo pastūmėta į nuošalę. Esu įsitikinęs, kad poeto Justino moralinis autoritetas, jo fizinis ir dvasinis dalyvavimas šiame akte atliko reikšmingą vaidmenį.

Nesusilaikau nepagarsinęs kito savaip įdomaus epizodo, susijusio su lietuvių kalba ir poeto Justino elgsena.

...Mažoje salėje vyko bendras akademijos narių susirinkimas – diskusija dėl svetimvardžių rašymo tvarkos. Pagrindinis pranešėjas buvo tai problemai spręsti sudarytos komisijos pirmininkas akademikas Zigmas Zinkevičius. Jis gana griežtai pasisakė už svetimvardžių

¹ Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, II dalis, Vilnius, VĮ Mokslo tyros institutas, 2004, p. 10.

rašymą tik originalo kalba. Salėje daugelis sunerimo. „Technokratai“ tylėjo. O „humanitarai“? Du iš jų sėdėjo priešais mane. Abu – tikrieji nariai, t. y. akademikai Justinas Marcinkevičius ir Leonardas Sauka (tuomet pirmininkavęs mūsų Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriui). Leonardas staiga prasitarė: „Romualdai, jūs gi drąsus. Tarkite savo žodį...“ Liūdnoku, lyg ir pasimetusiu žvilgsniu jam pritarė ir poetas Justinas. Tą valandėlę pagalvojau: aš tik narys korespondentas, be to – sociologas. O Z. Zinkevičius? Kokiose jisai savo autoriteto aukštumose? Bet po užsitęsios tylos, kolegų padrąsintas dar ir nustebintas jų pačių nedrąsos ambicingai atsistojau... Pasakiau porą teiginių. Pirma, apie neeilinius akad. Z. Zinkevičiaus nuopelnus tyrinėjant ir puoselėjant lietuvių kalbą. Ir antra – apie daugeliui mūsų nesuprantamą poziciją, kodėl svetimvardis tekstuose negali būti transkribuotas lietuviškai (nedarkant sakinio ir pan.), o originalo kalba rašomas greta (skliausteliuose)... Na, pavyzdžiui, jeigu nemoki prancūzų kalbos, kaip tą ar kitą pavardę ištarti stovint tribūnoje priešais studentų auditoriją? Visa esybe jutau: sėdintieji šalia manęs rodė dėkingumą. Ir visai nesvarbu, kad po šito „išsišokimo“ akad. Z. Zinkevičius (žinoma, laimėjęs „bylą“) kelerius metus stengėsi manęs nepastebėti.

1925 m. birželio 28 d. Veliuonoje įvyko pirmasis lietuvių Tautos suvažiavimas. Jį inicijavo energija trykštantis Juozas Tumas-Vaižgantas. 2005-ųjų vasarą vėlgi ant Veliuonos piliakalnių įvyko išpūdingas, jaudinantis ano suvažiavimo (80-mečio) minėjimas. Šio renginio iniciatorius – Lietuvai pagražinti draugija. Ji buvo atkurta 1995 m. Į minėjamą suvažiavo keli šimtai žmonių, atstovavusių keliasdešimčiai įvairių visuomeninių organizacijų. Pasaulio lietuvių bendruomenei atstovavo pati šios organizacijos tarybos pirmininkė Regina Narušienė. Kultūros namų salėje pleveno jaudinanti dvasia – susirūpinimo savo šalies istorija ir tautos likimu dvasia.

Tąkart Justinas Marcinkevičius, pakylėtas susirinkusiųjų, iš tribūnos pasakė: „Mokyklose kalba jau spaudžiama į kampą, jau atsiranda mokyklų, kurios norėtų istoriją, geografiją, o gal ir dar kitus dalykus dėstyti anglų kalba. Ne sykį įvairiomis progomis esu apie tai kalbėjęs... Būtina pareikalauti iš mūsų valstybės institucijų atitinkamų sprendimų ir veiksmų lietuvių kalbai viešajame gyvenime apsaugoti, nes ji yra mūsų tautinę savimonę, tautos gyvybę sauganti jėga“ (Tėvynės meilės ir grožio keliu! 2006, p. 39).

Poeto žvilgsnis krypo ir į Lietuvos, lietuvių tautos istorijos dėstymą vidurinėse mokyklose. Atkūrus nepriklausomybę, principingai buvo sutarta istorijai skirtas valandas padalyti pusiau: 50 % – bendrajai, 50 % – Lietuvos. Nesunkiai (per jaunimėlį galima pasitikrinti, kas beliko Lietuvos (ir lietuvių tautos) istorijai. Skaitytojui priminsiu: inteligentijos pastangomis taip pat buvo išsikovota keliolika privalomų valandų skirti lokaliajai, t. y. savo gimtosios vietovės (seniūnijos, rajono, apskrities), istorijai. Šiomis kukliomis pastangomis buvo siekta įskiepyti gilesnį tėviškės, o per tai – ir Tėvynės išgyvenimą... Klausimo sprendimą lengvina viena po kitos pasirodžiusios dešimtys valsčiams skirtų enciklopedijų (jas savo iniciatyva pasiaukojamai leidžia „Versmės“ leidykla). Tasai išsikovojimas taip pat užmirštas.

Mūsų susibūrimo Veliuonoje diena buvo labai karšta. Jokio vėjelio! Be suvažiavimo, konferencijos dalyvius sukvietė dar ir į bažnyčią... Mes gi su Justinu susižvalgę (kaip „bedieviai“) dviese nupėdinome į šalia bažnyčios esančią kavinę. Užlipę į antrąjį aukštą iš balkono kvėpavome lengvu vėjeliu dvelkiantį orą, gėrėjomės mėlynuojančia Nemuno vaga. Lėtai, neskubėdami lietėme „skaudulius“... Tėvynės, ypač Tėviškės, jausmo praradimą; ryšio tarp kartų nuvertėjimą; kaimo mokinukų atplėšimą nuo gamtos... Apsikeisdami mintimis mąstėme ir apie tai, kad valstybės, jos institucijų pastangos, galinčios prisidėti stabdant masinę

jaunuomenės emigraciją, paliktos vos ne savieigai, vien patriotiškai nusiteikusiems. O jų gretas Poetas regėjo senstančias ir retėjančias.

Tų pačių 2005 metų pabaigoje (gruodžio mėn.) Mokslų akademijos didžiojoje salėje vyko Lietuvai pagražinti draugijos suvažiavimas. Mirus monsinjorui Kazimierui Vasiliauskui (2001 m.), draugija liko be garbės pirmininko (o kartu – ir vieno iš šios draugijos atkūrėjų). Suvažiavime gimė mintis į šį postą išrinkti Justiną Marcinkevičių. Per pertrauką Poetą „į kampą“ spaudėme trise: pats draugijos valdybos pirmininkas Juozas Dingelis, profesorė etnologė Angelė Vyšniauskaitė ir aš. Priminėme, kad draugija (pagal šveicarų įsiūlytą pavadinimą) buvo įkurta dar 1921 metais, kad jos pirmuoju pirmininku buvo garbusis Vaižgantas... Šiaip taip suagitavome... Ne kažin ko iš poeto Justino buvo ir prašoma: padalyvauti reikšmingesniuose renginiuose, pasirašyti padėkos raštus... Bet štai, praėjus vos keleriems metams, man, kaip „krikštateiviui“, prasitarė: nebenorįs tų pareigų. Jaučiąs moralinę naštą... Gal ir negerai pasielgiau spausdamas, kad dar „patemptų“... Priminiau, kad draugija yra ne tik patriotiška, bet ir gana skaitlinga, aktyvi. Vilniuje, Kaune ir ypač provincijoje burianti iškilių inteligentų kuopeles. Garbės pirmininku pasiliko...

2010-ieji. Lapkričio 27 diena. Mokslų akademijos didžiojoje salėje prasidėjo signatarų Alvydo Medalinsko, Romualdo Ozolo, Broniaus Genzelio inicijuotas piliečių susirinkimas-konferencija. Renginys buvo skirtas eilinį kartą remti „prie sienos“ valdžios veiksmus ir, žinoma, įsibėgėti ateinantiems rinkimams. Poetas Justinas buvo paprašytas tarti įžanginį žodį. Kaip paprastai, prieš išeidamas į tribūną jisai išgyvendavo, susitelkdavo. Jausdavo didelę atsakomybės naštą.

...Tą kartą Poetas sunkiai užlipo į tribūną. Skaitė iš anksto parašytą tekstą. Skaitė sunkiai, užsikirsdamas. Gal net nebepagaudamas užrašytos savo minties. Nuo tribūnos laiptais lipo sunkiai, nepasitikėdamas

savimi... Niekas iš arčiau sėdinčiųjų nepribėgo ištiesti rankos. O aš sėdėjau tolokai nuo priekinių eilių. Gruodžio 5 dieną poetas Justinas paliko dramomis prisodrintą pasaulį...

Tebegalvoju: o jeigu ne ta lapkričio 27-oji? Ir ne tas Jam įpirštas įžanginis žodis?

Poeto artimieji gedulingoms palydoms parinko portretą – Justinas visa savo povyza priminė Rūpintojėlį. Toks jisai gyvenime ir buvo. Kančia ir mintis. Mintis ir kančia... Dėl neišsipildžiusių atgimusios ir savo valstybę vėl atkūrusios, dėl laisvės didžiules aukas paaukojusios tautos lūkesčių. Dėl to, kad paskutiniai Jo gyvenimo metai toli gražu nebuvo paženklinti dvasinės Kultūros pergalių džiaugsmo pajauta. Gal greičiau atvirksčiai – nuolat skausmingai Jo buvo gyventa tęstinių istorinių (politinių) ir kultūrinių praradimų nuojauta... Ir vis dėlto, jeigu tikėsime prof. Viktorija Daujotyte, paskutinė (ir bene vienintelė) frazė, kurią Poetas pasakė atbudęs (ir vėl nugrimzdęs į komą, jau – amžiną!), buvo tokia: „Kada bus... Vasario 16-oji?..“ Tą dieną Jis ir mirė...

...Sėdėjau Mokslų akademijos didžiojoje salėje (kurioje buvo pašarvotas Poetas – akademijos tikrasis narys): stebėjau nenutrūkstama vora slenkančių žmonių veidus. Mačiau tikrą, nesužadintą skausmą ir – tikras palydas. Tai buvo ir praradimo palydos. To praradimo, kuris kitus užkrečia žmoniškojo, dvasinio, tautinio sąsajingumo ilgesiu, praturtinančiu pasaulį. Jo paieškomis... Sąmoningoji lietuvių tautos dalis gedėjo. Kaip ir poeto Maironio netekties dienomis...

Justinas Marcinkevičius atkartotojo savo pirmtako žygdarbį. Kiekviena kūno ląstelių, kiekvienu sielos virpesiu ir širdies tvinksniumi Jisai skyrė savo gyvenimą ir kūrybą Tėvynei, lietuvių tautai – jos dvasintoms galioms gaivinti. Neįžvelgsime riboženklių: ar tai būtų sovietų valdžios dešimtmečiai, jų rėmuose nesustabdomai prasiveržę Atgimimo metai, ar jau savo nepriklausomybę atkovojoji Lietuva.

Mąstau apie jaunąją kartą... Tikiu: mokyklose, lietuvių literatūros pamokose Justinas Marcinkevičius figūruoja. Bet pasaulis pasikeitęs ir tikėtina, kad retas moksleivis Poetą suvokia, priima į savo širdį. Kaip ir daugelį mūsų įžymiųjų rašytojų. Jeigu būtų kitaip, vargu ar išgyventume vos ne maru tapusią jaunosios kartos emigraciją; jų akyse ne tik nnykusį Tėviškės įvaizdį, bet kas baisiausia – ir Tėvynės pajautą.

2014 m. birželis

Spinduliuojanti asmenybė

Apie visuomenininę Birutę Fedaravičienę

Kiekvienas iš mūsų esame sutikę ir bendravę su išskirtinėmis, traukos aura apdovanotomis asmenybėmis. Jos tarsi jau savo esatimi spinduliuote spinduliuoja psichologinį ir ypač dvasinį, turtingą įtaigumą. Susirinkusi skaitlinga auditorija tos spinduliuotės neprigesina. Atvirkščiai, iš scenos tokios asmenybės pasakyti žodžiai – o tai, kaip žinoma, būna prasmingi, reikalingi žodžiai – charizmatišką spinduliuotę tik sustiprina. Jos pasirodymas veikia kitus panašiai kaip katalizatorius, fokusuoja susirinkusiųjų jausmus ir mintis ta kryptimi, kuri čia užduodama, yra visiems aktuali.

Apie Birutę Fedaravičienę buvau nemažai girdėjęs kaip apie išskirtinės dvasinės kultūros ir patriotinės, tautinės savivokos įtaigumu apdovanotą asmenybę. Bet atvirai prisipažinsiu: su ja teko susitikti vos porą kartų: vieną kart – pas p. Birutę jos namuose, antrąsyk – Kauno karininkų ramovėje. Tačiau kokie tai buvo susitikimai! Juos, praėjus net eilei metų, galėčiau atpasakoti: ne tik jos spinduliuojantį veidą, jausmus, bet ir neeilinę išmintimi spinduliuojančias mintis.

Manau, mano tolesnio pasakojimo apie p. Birutės asmenybę neužgoš, jeigu įterpsiu porą istorinių faktų iš mūsų protėvių, lietuvių moterų gyvenimo.

Archeologai, tyrinėję Pagrybių (Šilalės r.) kapinyną, aptiko bendrą

vyro ir moters kapą (datuojamą V–VI a.). Tai būta 30–35 metų vyro ir 20–25 metų moters palaikai. Kas nustebino tyrėjus? Moteris dešinioios rankos pirštais buvo suspaudusi vyro kairiąją plaštaką. Tikėtina, kad būtent tokioje pozoje moteris dar buvo gyva, kol ją užpylė žemėmis... Kas buvo tas pagrindinis motyvas, privertęs jauną moterį prisiimti tokią auką – paprotinė dogma ar tikroji, skaisti žmogiškoji meilė? O gal abu dalykai kartu?

„Livonijos kronikos“ puslapiuose aptikau vėlgi mane sukrėtusį įrašą. Jį cituoju: „Vienas dvasininkas, vardu Joanas, tuo metu buvęs Lettonijoje [Lietuvoje, – R. G.] nelaisvėje, pasakoja, kad tame kaime 50 moterų, žuvus jų vyrams, pasikorė, nes tikėjo, kad kitame gyvenime jos vėl gyvens su savo vyrais.“ Šis faktas-tragedija chronologiškai sutampa su toje pačioje kronikoje užfiksuotu kunigaikščio Žvelgaičio kariuomenės pralaimėjimu – vyrų buvo išžudyta daugiau nei pusė. Tai atsitiko ilsintis išsidriekusiai gurguolei (su grobiu). Prasminė-motyvacinė kolektyvinė moterų savižudybė (tikėtina – ne tik tame kaime) kronikoje, manau, buvo aprašyta ne visai teisingai. Tikėtina, kad moterys savižudės taip pasielgė prisiimdamos (ir kitiems primindamos) kaltę už gėdingą savo vyrų ar sužadėtinių neatsargumą (sutriuškinimą)... Kodėl aš pateikiu tuos, manyčiau, šių eilučių skaitytoją gal nustebinusius istorinius faktus? Man gali būti užduotas tiesmukiškas klausimas: ką bendro turi minimi faktai (užmarštin nutolusi istorija) ir pastabos apie p. Birutės Fedaravičienės asmenybę? Juos pateikiu manydamas, kad tas ryšys turi gana organiškų kontūrus. Taip, laikai ir papročiai esmingai, neatpažįstamai pasikeitė. Nuotolis iki anų amžių toks didelis, kad mes anų laikų kultūros, gal net jos dvelksmo nebepagauname, nebesuprantame. Bet kai įsigilini, įsijauti į didžiai gerbiamos p. Birutės gyvenimą, į jos viešą elgseną, čia pat susigaudai, pajauti – ji priklauso anų, savo vyrams ir Tėvynei pasiaukojusių moterų kategorijai. Mūsų akyse retėjančiai,

vos ne kaip pavasario sniegas tirpstančiai kategorijai. Ji tirpsta kartu su mūsų tauta, su mūsų dvasine kultūra. Ji nyksta kartu su pasaulyje kaip maras išgalinčia beprasmybe; su, anot popiežiaus Benedikto XVI, besiplečiančia dvasios dykuma.

Negaliu susilaikyti neperpasakojęs iš p. Birutės turtingos biografijos vieno jos „nuotykiu“, kuris neabejotinai prilygintinas didžiam žygdarbiui! Tai atsitiko 1940 metų balandžio pradžioje, kai Vilnius jau buvo sugrąžintas Lietuvai ir į jį buvo perkeltos (perkeltos) kai kurios valstybės centrinės valdžios įstaigos.

Kaip žinoma, Sovietų Sąjungai ir Vokietijai pasidalinus įtakomis ir visų pirma tuometinės Lenkijos valstybę, pačių lenkų pasipriešinimas negeso. Vilniaus krašte plėtėsi ne tik Armijos Krajovos dvasia, bet ir jos fizinis pavidalas. Lenkų teroristinė organizacija „Juodasis erelis“ (kalbama, kad tokią užduotį ji gavo iš lenkų egzilinės vyriausybės Londone) buvo pasiruošusi staigiu smūgiu išžudyti visus iš Kauno perkeltus ministerijų ir valstybės institucijų pareigūnus. Birutės teigimu, turėjo įvykti žiauri Lietuvos istorijai „Baltramiejaus naktis“. Tuo norėta parodyti pasauliui, kad Vilnius – organiška Lenkijos, nors ir parklupdytos, dalis. To baisaus sąmokslu išvakarėse pas p. Birutę, kaip Lietuvos pareigūnę, Vilniaus administratoriaus Kazio Bizausko padėjėją, tą vakarą ilgiau užtrukusią darbe, netikėtai apsilankė susijaudinęs ukrainietis, organizacijos „Juodasis erelis“ „aktyvistas“. Vedamas sąžinės (ir, ko gero, pagarbos lietuviams bei ukrainiečių „sąskaitų“ su lenkais motyvacijos) jis ne tik jai pranešė apie rytoj 8 valandą ryto suplanuotas žudynes, bet ir sąmokslininkų susirinkimo vietas, kuriose jie turėtų rinktis 7 val. Birutė Fedaravičienė tą patį vakarą susisiekė su Vilniaus komendantu Pranu Kaunu ir pakvietė jį skubiai susitikti su tuo ukrainiečiu. Komendantas juo patikėjo, nedelsdamas „ant kojų“ sukėlė savąsias saugumo pajėgas, kurios areštavo ir uždarė į Lukiškių kalėjimą nurodytose

vietose jau susispietusias sąmokslininkų grupes (daugiau nei 100 gincluotų vyrų). Deja, jau birželio mėnesį rusų okupacinė valdžia paleido teroristų grupuotę, iš kurios formavosi lenkų Armija Krajova. Istorikai apie šį istorinį faktą turėtų pasidomėti smulkiau, nes dabartinių įvykių Ukrainoje plotmėje jis byloja apie ukrainiečių ir lietuvių brolybę, reikšmingą ne tik šių tautų istorijai, bet ir kitų tautų tarpusavio santykių sampratai.

Štai jums, mielas skaitytojau, faktas, pats savaime bylojantis ne tik apie p. Birutės žygdarbį, bet ir apie to žygdarbio gilumines šaknis. Ir apie tai, kad visas jos sąmoningas Vilniaus krašto lietuvaits gyvenimas buvo tarsi pasiruošimas tam žygdarbiui atlikti. O paskui, įsisukus bjauriems skersvėjams ir vėjams, ši iškili asmenybė ilgam buvo užslopinta. Kaip ir daugelis kitų, atlikusių to ar kito masto žygdarbių dėl lietuvių tautos tęstinumo ir Tėvynės išsaugojimo. Betgi, kaip rodo p. Birutės Fedaravičienės biografija, jos, kaip lietuvis, pilietinė patriotinė veikla yra išskirtinė – turėtų būti pateikiama jaunosios kartos ugdymo programose. Deja, jos ir toliau išlieka pilkos, dvelkiančios dvasiniu infantilizmu ir patriotinių nuostatų ignoravimu. Tikėtina, kad ši knyga apie didžios pagarbos vertą lietuvių moterį sulauks deramo mūsų visuomenės dėmesio.

2014 m. lapkritis

Žodis apie maestro Aloyzą Stasiulevičių ir jo kūrybą

Tai, kas bus mano pasakyta apie maestro ir jo tapybą, tebus priimta kaip prašaliečio (tolimo nuo profesionaliųjų tapybos aiškintojų) versija...

Jau sovietiniais metais maestro Aloyzas savo kūriniais demonstravo labai aiškia, nuoseklią maišto poziciją – maišto prieš kūrėjo dvasią (ir visuomenę) slopinančią sistemą. Tiesa, jis toje kovoje nebuvo vienišas – maištavo ne vienas tuometinis teptuko brolis, bendratautis. Tačiau, skirtingai nei kiti, maestro buvo dar ir ypač aktyvus tautos atgimimo ir valstybės atkūrimo barikadose dalyvis. Nepaisant garbaus amžiaus, toks ir šiandien liko.

Ką matydavome ir išgyvendavome stovėdami prie maestro Aloyzo sovietmečiu tapytų drobių? Dažniausiai – maksimaliai stilizuotų miestų, na, dar atskirų pastatų, jų ansamblių (Vilniaus!) siluetus. Tai ne šiaip modernisto ranka nutapyti siluetai. Netgi ir tie – geometrinės schemas primenantys ansambliai – tarsi savotiškos poetinės odės, o kai kur – ir himnai, skirti išaukštinti žmogaus kūrybinę prigimtį. Įsijautus galima pagauti tapytojo siekį atskirti tą prigimtį nuo Gamtos provokuojamų jausmų; priartinti žmogaus kūrybą, jos dvasią prie Visatos Tvarkytojo nužymėto nesibaigiančio Didžiosios kūrinijos kelio. Sustyguoto miesto (urbanistiniai) siluetai kažkaip primindavo M. K. Čiurlionio impresionistines, simbolistines vidinių sielos virpesių pagimdytas sonatas.

Žinoma, pirmas išpūdis būdavo (ir pasilieka!) ne emocinis. Tai būdavo (ir būna) intelektualinis stabtelėjimas. Maestro Aloyzas, skirtingai nei kiti savo „cecho“ broliai, yra uždaresnis žiūrovui. Jis kalba lyg ir labiau užkoduota kalba. Kiekvienas sielos pagavą turintysis tą kodą vis kitaip, kitais niuansais atkoduoja. Ir visai natūralu, kad ne iki galo. Kiekvieno kūrėjo dvasia negali būti įreminama...

Ką matome, ką išgyvename regėdami ir įsijausdami į pastarųjų keilerių metų maestro Aloyzo nutapytus ciklus? Kalbėsiu labai glaustai. Išgyvename žmogiškosios kančios, prigimties jam „primesto“ vienišumo ir gal dar civilizacijos nešamų grėsmių motyvą (pvz., Nukryžiuotajam skirtos drobės). Išgyvename savaip poetizuotus Vilniaus kontūrus (maestro čia gali būti suprantamas dar ir kaip išpūdingos mūsų sostinės senosios architektūros tapytojas-dainius). Išgyvename Sietyne išsidėsčiusių žvaigždynų mįslingą alsavimą...

Kančios, Dramos motyvą maestro teigia per jo pamėgtą sodrią raudoną (purpurinę) spalvą. Kosmoso (Visatos) pajautą – per tamsiai mėlyną spalvą. Man regis, kad pilkšva ar balta spalva maestro (gal ir pats to dorai nesuvokdamas) išreiškia Kosmoso, taip pat ir žemiškojoje (urbanistinėje) erdvėje plevenančią Dvasią, žmones vienijančią Dvasingumą.

Man regis, kad tapytojo įkvėpimui, siluetams ir jų spalvinei gamai užgimti įtakos turėjo ir turi (!) Jo pašamoneje glūdinti (ir šiandien ypač išviešinimo besišaukianti) senųjų aisčių – lietuvių pasaulėjauta, pasaulėžvalga. Būtent ją, tą brangujį paveldą, maestro Aloyzas, kaip visi žinome, itin nuosekliai gina dar ir visuomeninės, pilietinės veiklos baruose ir puoselėja savo kūryboje, ryškiu savitumu – praturtindamas lietuvių tautos dvasinės kultūros kapitalą.

Tapytoja, suradusi švytėjimą skleidžiantį šaltinį

Apie tapytoją Gražiną Vitartaitę

Savo vaikystės metus menu kaip ypatingus metus dėl vienos išskirtinės aplinkybės. Imli, skaudžių išgyvenimų nepatyrusi, aplink vykstančios socialinės dramos dar nesuvokianti širdelė gaudyte gaudydavo – kaip dabar suprantu – keistą, vibracijų kupiną, bet nematomą šviesą. Ji sklisdavo iš laukų, iš gojelių, nuo netoliese tekančio Nevėžio, jo slėnio, iš kiekvieno kaimo ir net iš atskiros ūkininko sodybos. Ką jau kalbėti apie pavasarį: sugrįžusių paukščių čiulbesį, pienių, obelų žydėjimą... Viso šito paslaptinių virpesių ir ženklų prisodrinto egegoro (dvasingumo, sakralumo tinklainės) lyg ir neužgoždavo jau tada dažnėjantis blogis ir jo baisingos sklaidos pajauta. Tų metų įspūdį, jo ilgesį tebenešioju... Bet mano parašytose knygose jau seniai dominuoja nenuslepama kančia dėl dramatiško (gal tragiško) mūsų tautos istorinio kelio, nerimas dėl jos dabarties ir ypač ateities. Nerimas dėl šiuolaikinį pasaulį kėrciančio drammatizmo.

Kodėl šią apybraižėlę, skirtą tapytojai p. Gražinai Vitartaitei, pradėjau nuo savęs? Ogi jau vien dėl to, kad visai neseniai akis į akį susidūręs su Jos kūriniais nustėrau. Apstulbau! Tapytoja iš tų labai, labai retų kūrėjų, kurie su amžiumi vis aiškiau regi (ir kitiems tą siūlo) ne Blogio, o vien Gėrio pasaulį. Jau čia susiduriame su savotiška paslaptimi...

Gerb. Gražina neįtikėtinai talentingai gauda, regis, iš mūsų jausenos seniai išsprūdusio, laiko skersvėjų išpūkštyto Pasaulio kvapnų, akso-minį alsavimą.

Bažnyčia tvirtina, kad žmogus sukurtas pagal Dievo atvaizdą. Kokia prasme? Žinoma, ne fizine prasme, bet pajėgumu, jam duota galimybė toliau tęsti ir įvairinti pasaulio kūrimą. Nebus sutirštinta pasakius, kad tapytoja p. Gražina tos dieviškosios kūrybinės potencijos turi su kaupu. Ji apdovanota ypatinga rega, ypatinga dovana ne tik pajauti, išgyventi, bet ir kitiems (be interpretatorių!) perteikti ne tik Gamtoje, bet ir žmogaus (kūrėjo) sieloje egzistuojančios Dermės, Grožio įvairovę ir jos vibracijas.

Gražinos V. drobėse nebepamatysime pernelyg įkyriai sovietiniais metais įpiršto žmogaus. Nepamatysime net ir kokių nors jo pėdsakų. Bet žmogaus esybė egzistuoja. Pats būdamas nematomas, tapytojos dėka žmogus tarsi savo astraline esatimi išgyvena visai kitokį – ne profaniškąjį (buitinį, kupiną įtampos), bet sakralinį (šventinį) pasaulį. Maža to, žmogus (tapytojos dėka) organiškai jaučia esąs to nematomo, buitinio alaso užgožto (ir užmiršto) sakralinio pasaulio dalelytė. Tai „dalelytei“ primenama, kad ji pati apdovanota galimybe pinti ir skleisti Darnos ir Grožio tinklaines. Man regis, kad iš tapytojos drobių ypatingu dvasingumu, jo spindesiu alsuoja kompozicijos, kurios primena, nurodo žmogaus atsakomybę – atsakomybę už tą sakralumą, kuris praturtina jo paties prigimtį, teikia stiprybės. Primena ir prigimtinę pareigą bylinėtis už sakralumo pasaulyje tęstinumą; priešintis beprasmybei, tuščiaskambei butaforijai.

Tapytoja savo kūriniiais demonstruoja Moteriškumą. Ji išlieka asmenybe, kurioje aiškiai dominuoja jausminis, intuityvusis pradas. Filosofinis – atsargiame atstume nujaučiamas. Egzistencialistinis. Kai kada prasiveržiantis ir šiek tiek aiškesniais kontūrais. Antai sodresnę mintį

galime išskaityti kai kuriuose ypač įdomaus „Salos“ ciklo paveiksluose. Lyg ir matai į Gordijo mazgą persipynusius, bet kaip suraizgytus (sujauktus) žmonių santykius, jų dvasinį gyvenimą. Kitais žodžiais išsireiškus, galime įžvelgti atvaizduotus dievojautos ir gamtojautos, darnos ir grožio praradimo kontūrus... Bet visa tai, kas pasakyta, gali būti priimta vien kaip laisvamaniška šių eilučių autoriaus interpretacija.

Į ką įžvelgtume: į gerb. Gražinos nutapytus naturmortus ar gilesnius jausmų klodus išreiškiančias kompozicijas – visos drobės išsiskiria stebėtinu estetiniu subtilumu ir preciziškumu; tiesiogiai ir staigiai žiūrovo sielą suvirpinančiu įtaigumu. Tiesa ir tai, kad tapytoja net nebando kaip nors pritraukti, „prijaukinti“ žiūrovo. Ji betarpiškai dalinasi su kitais ta rega, to supančio (bet nematomo, astralinio) pasaulio pagava, kurią, ko gero, gavo kaip prigimties dovaną, kaip šauksmą tokią regą perduoti kitiems primenant kadaise egzistavusią kultūrą (civilizaciją), kurioje dominavo ne profaniškumas, bet sakralumas: dievojauta ir gamtojauta, tautojauta ir sielojauta...

Susipažinimas, įsijautimas į tapytojos p. Gražinos kūrybą dar ir dar kartą priverčia susimąstyti: kodėl širdis „nelimpa“ prie Kandinskio, Munko ar Pikaso paveikslų? Gal jų modernumas, jų pasaulietiškumas yra ieškojimas formų, kurios būtų labiau atplėstos nuo prigimtinės kultūros? Nuo tautinės, nacionalinės tapatybės? Aiškiau atstovautų ir įtvirtintų į visuotinumo teisę pretenduojančią urbanistinę civilizaciją? O štai XIX–XX a. sandūroje prancūzų impresionistų sąjūdžio kūryba jaudina. Be pašalinių interpretatorių... Gal dėl to, kad jie be pozos, be užkodavimo išreiškėdavo žmonėms bendrą prigimtine jauseną. Atviru tekstu jaudina ir garsusis rusų tapytojas Nikolajus Rerichas, nuostabiai pagavęs Darnos ir Amžinybės alsavimą. Žmogaus, civilizacijos šis menininkas irgi vengia. Nors N. Rerichas ir slavas, slavai kaip etnosas formavosi daug ką, žinoma, ir pasaulėjautos kultūrą perimdami iš prabaltų.

Šioje apžvalgėlėje nekalbu apie mūsų Čiurlionį, kuris tarsis iš amžinybės, iš piktos užmaršties bus prikėlęs prabaltų ir mūsų protėvių pasaulėjautą.

Gerb. Gražinos tapybinės vizijos, man regis, gražiai susisieja su A. Vivaldžio „Metų laikais“, J. S. Bacho fugomis, netgi su V. Belinio „Normos“ ar Dž. Verdžio „Aidos“ arijų skleidžiamais jausmais ir jų vibracijomis. Kiekvienas ypatingu talentu apdovanotas kūrėjas savaip išjaučia pasaulį ir savaip tą jauseną perteikia kitiems. Kiekvieno iš jų toji pajauta jėgų semiasi iš prigimties: vienu atveju labiau prasiveržia protėvių, kitu atveju – bendraeuropietiškoji, bendražmogiškoji prigimtis. Nenoriu būti teisėjas, bet atvira širdimi sakau: iš nunykusių, seniai užmirštų kapų į tapytojos p. Gražinos kūrybą įsijautę kriviai ir vaidilos, raganiai ir kanklininkai greičiausiai Ją priimtų kaip tautojautos-tauto-raščio meistrę; kaip tesėją tų darbų, kurių dėka puoselėjamas žmogaus, tautos ir viso pasaulio dvasinis kapitalas. Būtent tokių protėvių kultūros, praeities alsavimą nesunku pagauti daugelyje tapytojos kompozicijų.

Paskutinė mano išsakyta mintis tarsis savaime prašosi papildomos argumentacijos. Tarsiu keletą „prašaliečio“ žodžių apie spalvas, jų var-toseną tapytojos p. Gražinos drobėse. Į jas pažvelgsiu vėlgi tautotyri-ninko ir sociologo akimis...

Balta spalva mūsų protėviams reiškė visaapimančią Damą, Dermę ir tų imperatyvinių (pamatinių) vertybių siekiamybę. Sakau – visaa-pimančios vertybės, nes balta spalva taip pat buvo išreiškiama darna, dermė tarp gyvųjų ir iškeliavusiųjų. Kai iš tokių pozicijų žvelgi, negali nesujaudinti p. Gražinos kompozicija, kurią ji pavadino „Trapus bal-tumas, išėjus tėvui“... Savita apoteoze, dvasios rimtimi alsuoja šitame paveiksle besisklaidanti (lyg būtų tapytojos tėvelio siela) balta spalva...

O mėlynoji? Kurios atsikartojančios įvairiais aspektais apstu tapy-tojos kūrinuose?

Visi gerai žinome, kaip mūsų protėviai žvelgė į vandenį – viso, kas gyva, gyvybingumo substanciją. Vanduo, kuris buvo išreiškiamas mėlyna spalva, buvo sakralus. O iš kur šio mineralo (taip vandenį vadina geologai) spalva? Iš dangaus. Mūsų protėviai ypač pagarbiai žvelgė ir į dangų. Suvokdami Sietyno paslaptį, begalybę ir amžinybę, siekė tuo suvokimu tvarkyti savo gyvenimą – ne tik dvasinį (sakralinį), bet ir buitinį (profaninį)...

Na, o spalvų ir jų niuansų gausa tapytojos drobėse? Jų aibių aibės! Tos kompozicijos, iš kurių ne viena verta simfonijos įvardžio?..

Ar galima visa tai paaiškinti išsilavinimu, išsimokslinimu? Kitų pasaulyje pripažintų tapytojų pažinimu? Gausiais muziejais, galerijomis, parodomis, plenerais ir pan.? Nemanau. Nors viso to nurašyti taip pat negalime. Pasikartodamas pasakysiu: gal pagrindinio kūrybos impulso, tapytojos sielos „alsavimo“ ieškokime giminystėje su „jungiškaisiais“ archetipais, su jų prasiveržimu į laisvę?

Skaitytojui priminsiu XX a. pirmosios pusės išymųjų psichiatrą K. G. Jungą, kuris įsitvirtino su teorija, teigiančia apie protėvių kultūros, pasaulėjautos galimą atsikartojimą kelioliktoje žmonių kartoje vadinamųjų archetipų pavidalu.

Drįstu išsakyti dar ir tokią mintį...

Manau, kad tapytoja intuityviai giliai suvokė, jog mūsų protėvių pasaulėjautoje, jų gyvenimoje (civilizacijoje) žmogus, jo asmenybiškumas buvo „už kulisų“. Jis buvo traktuojamas (suvokiamas) kaip laikina tautos vyksme, Gamtoje ir Amžinybėje ištirpstanti dalelytė. Bet dalelytė, kuri apdovanota jausmu ir protu suvokti amžinuosius Pasaulio Tvarkytojo (Darnos) įstatymus ir jau vien dėl to suvokimo privalanti atsakingai elgtis. Jam, žmogui, tapusiam net didžiavyriu, anais laikais nestatė paminklų ir niekas nekūrė odžių, iškeliančių jį virš kitų. Žmogus, atsakingai atlikęs jam skirtą (ne tik šeimos, genties, tautos, bet ir Visatos Tvarkytojo)

pareiḡą, be ambicijų ir be jį liaupsinančių ditirambų nueidavo nuo scenos. Į Amžinybę. Į Dausas, kur jo vėlę priglausdavo kitos...

Beje, dėl tų „ditirambų“ anais laikais stygiaus kažkas ir iš mūsiškių traktuoja kaip argumentą mūsų praeitį ženklinant necivilizuotumo, barbarizmo stigma. O gal viskas kaip tik atvirkščiai? Gal tai, ką mes šiandien matome per tas jubiliejų atžymėjimo ir kitas asmens pagarbinimų prakaituotas grūstis, yra labiau panašu į savotišką „klounadą“, į civilizacijos rūbais aprėdytą barbarybę?

Šių eilučių skaitytojas gali man tylomis papriekaištauti: ar ne per daug išsakyta panegirikos, adresuotos tapytojui p. Gražinai? Tvirtai atsakau – ne. Jau vien dėl tos priežasties, jog intelektualinės ir ypač dvasinės veiklos asmenys šiuolaikiniam pasauliui (ir mūsų valstybei) tampa lyg ir nebereikalingi. Jeigu jie neužsiima pigiais, „soumeniškais“ dalykais – vis dažniau išgyvena socialinę atskirtį, vienišumą. Ne vienas jų, apdovanotas aiškiu prigimtinio talento, yra nustumiamas į psichologinę emigraciją. Netgi į fizinį palūžimą. Bet kiti, išsilaikę, pamokyti kančios, su kaupu realizuoja savo prigimtinių šauksmą. Ir tas „šauksmas“ aidu paliečia ne tik tokius pat „išrinktuosius“ (kūrybinę mažumą), bet sujudina ir gausesnį būrį tų, kurie yra ištroškę dvasinio peno. Savo buvimu ir kūryba jie net ir per atstumą palaiko vienas kitą. Jie ir visuomenei (tiksliau išsireiškus – atskiroms jos grupėms) suteikia, sustiprina jungties, sąsajingumo pajautą; praplečia prasmingo buvimo pasaulyje ir prasmingo veiksmo galimybes.

Prie šių, tarsi „dvasios dykumoje šaukiančiųjų“, neabejotinai priklauso tapytoja p. Gražina V. Savo valingumu išsilaisvinusi iš bet kokių ją varžusių grandinių ir pajėgi talentingai išreikšti save taip, kaip ji siešlos akimis regi pasaulį. Jos rega turtina visų mūsų pasaulį, įlieja buvimo jame prasmės ir stiprybės.

Prašaliečio įspūdžio kontūrai

Apie dainininkę Juditą Leitaitę

Juditos Leitaitės su atida klausau gal jau porą dešimtmečių. Su kolegomis išgirdome sielas gaivinantį ir mus visus įtraukiantį jos balsą 2015 metų pabaigoje Lietuvos mokslų akademijoje pasibaigus sesijai. Gal mūsų, mokslininkų, auditorija buvo kitokia. Bet tą dieną Judita išėjo į sceną ir žavėjo klausytojus, primindama pačius geriausius savo pasirodymus. Kad ir kokį kūrinį dainininkė atliktų, savo esybe jauti: ji ieško ir suranda raktą į kasdienio šurmulio ir nuovargio nualintą žmogaus širdį. Savo balso virpesiais Judita pažadino klausytojo sielą, kad ši tarsis unisonu imtų gyventi Gėrį skleidžiančių jausmų pasaulyje. Drįstu manyti, kad Judita, nepaisydama kai kurių „akademinio dainavimo“ kanonų, gal ir pati to dorai nesuvokdama, savo balsu tarsis kviečia patį klausytoją pasikelti į savo būties, savo buvimo pasaulyje filosofinį apmąstymą. Ar gali kas nors likti abejingas sau (ir pasauliui!) klausydamasis Juditos išdainuojamų tokių neblėstančių tiek melodijos, tiek ir žodžių prasmėmis kūrinį kaip „Ar aš kaltas“ (muz. A. Raudonikio, žodžiai A. Baltakio) arba „Švelnumas“ (muz. A. Raudonikio, žodžiai E. Selelionio)!

Esu girdėjęs: solistė Judita savo repertuare neišvengia pasikartojimų. Na, ir kas? Gal kaip tik kartotėje slypi žavesio (dvasinio artumo) elementas. Kas iš to, jeigu žmogus neatsigręždamas visą laiką pėdina nuo

taško A prie taško B, paskui – prie taško C, D ir t. t. Ar ne maldos (pamaldų) kartotėje žmogus stabteli, aiškiau pamato ne tik save, išsigrynina savąjį „Aš“, bet ir kitus? Pasaulį – esamą ir buvusį... Ar ne kartotės dėka mes galime įžiūrėti kultūrinės tradicijos tęstinumą, o kartu – ne tik pasaulio stabilumą, bet ir jo prasmingumą. Kaip čia neprisiminti japonų „No“ ir „Kabuki“ teatrų, kuriuose atliekamos vienos ir tos pačios judesių, mimikos pjesės. Tenykštis žiūrovas ieško ir, žinoma, suranda naujų spalvų, taip pat ir niuansų, primenančių protėvius. O gal ir šito, žemiškojo, pasaulio laikinumą...

Manau: mūsų iškilioji solistė Judita Leitaitė turi tikrą, prigimties duotą ir jos pačios išnešiotą, iškentėtą talentą – skleisti kitiems Dvasingumo aurą.

2015 12 16

Grožio pajautos kontūrai ir signatūros

Apie tapytojų G. Vitartaitės, A. Stasiulevičiaus ir S. Armino kūrybą

Meno pasauliui priklausančių autorių kūryba prilygintina sielų kalbai. Muzikos mes klausomės visa savo esybe, širdimi. Atjungę protą ir protavimą. Kūrinio suvokimui, jo emocinei pajautai atvėrę ne tik savo širdį, bet ir tai, ką įprasta vadinti siela. Lygiai tą patį galėtume pasakyti ir apie daile, tapybos kūrinius... Bet ar gali pašalinis žmogus, o gal net ir profesionalusis dailėtyrininkas iki galo suvokti, išjausti regimo paveikslo esmę? Juolab tokių kūrėjų, apie kuriuos vis dėlto išdrįstu pasidalinti patirtais įspūdžiais. Idėja, subrandinta, išnešiotą tapytojo širdyje ir išreikšta drobėje, man regis, net ir pačiam autoriui atrodo „nešimtaprocentinė“, t. y. neišbaigta. Taigi pasikartodamas teigiu: tapyba priklauso subtiliajam, tik žmogaus dvasia ar siela prisiliečiančio (prisiartinančio) suvokimo dimensijai.

Išsakęs tokias mintis čia pat drįstu pastebėti ir kitką.

Gyvename šurmulingame, įvairių negatyvų, jų procesų ir įvykių kupiname pasaulyje. Gėris ir Darna, Meilė ir Grožis tarsi stumte išstumiami iš gyvenimo. Iš politikos. Netgi iš jaunuomenės ugdymo. Žmogaus būtį siekiama užpildyti daiktais, kūrybos erzacais ir skuba. Nuolatine skuba... Kur? Kokia kryptimi? Dėl ko?.. Kaip neprisiminsi popiežiaus Benedikto XVI vizito Japonijoje metu (2008 m.) ištartą frazę: „Pasaulį apniko dvasinės kultūros dykuma...“

Todėl džiaugiamės, išgyvename dvasios (sielos) katarsį susidūrę su tikraisiais kūrėjais. Su tais, kurie teigia anas tautas ir civilizacijas nuo nunykimo, nuo savinaikos gelbstinčias vertybes. Ačiū Aukščiausiam. Jeigu lietuvių tauta dar neišnyko, dar kvėpuoja ir dar tebetiki savo prasmingu buvimu pasaulyje, savo ateitimi, turime būti dėkingi talentingiesiems, savo gyvenimą Gėrio teigimui aukojantiems kūrėjams. Tebus atleista man, kaip prašaliečiui, atsilankiusiam 2015 metų pabaigoje į Gariūnuose organizuotą mūsų iškiliųjų tapytojų: Aloyzo Stasiulevičiaus, Gražinos Vitartaitės ir Svajūno Armono kūrinių ekspoziciją pasidalinti patirto įspūdžio kontūrais. Nepriklausau dailėtyrininkams ir nemanau, kad juo galiu ar galėsiu tapti. Mano širdžiai (ir protui) artimesnė sociologinė, filosofinė, tautotyrinė mintis. Ten, Gariūnuose, pabendrau su mano sielai tikrai artimomis asmenybėmis.

Aloyzas Stasiulevičius. Tapytoją pažįstu nuo „seniausių“ (sovietinių) laikų ir tarsi savaime stebiu jo, kaip kūrėjo, kelionę. Koks mano, kaip stebėtojo, įspūdis? Visų pirma tai ėjimas nuo vieno ciklo prie kito... Tai ne tik tapytojo, bet ir mąstytojo didelių pastangų ir, man regis, nesibaigiančios kančios reikalaujanti kelionė. Tą paieškų kančią apytikriai nujaučiu iš savo patirties, prirašęs keliolika monografijų ir... ne kartą smūgiuotas širdimi. Maestro Aloyzo ciklai – tikrų tikriausios monografijos! Tačiau tapytojo dvasinę, sielų kalbą suprasti reikalaujančios monografijos. Žiūrovas turi ilgiau pastovėti ir pasitikėti ne tik savo jausminiu pradū, bet ir įjungti savąjį intelektą.

Ką išgyvename regėdami ir įsijausdami į ekspozicijoje išstatytus ir keletų metų tarpsnyje Maestro nutapytus ciklus? Tebeišgyvename savaip, išradingiau poetizuotus Vilniaus kontūrus. Maestro čia gali būti suprantamas kaip mūsų įspūdingos sostinės siluetų, čia glūdinčių dvasios lobių ir ypač senosios architektūros dainius.... Išgyvename Sietyne išsidėsčiusių žvaigždynų mįslingą alsavimą primenančią mūsų protėvių iškiliają,

bet istorijos lyg ir užmirštą Kosmojautos kultūrą... Mačiau: tapytojas taip pat turi sukūręs ciklus, kuriuose pajauti žmogaus prigimčiai „primestą“ kančią, vienišumą, civilizacijos nešamų grėsmių motyvą... Kad ir ką žiūrėtum, labiau įsijautęs gali pagauti tapytojo nuolatinį siekį atskirti žmogaus profaninę (subuitintą, supragmatintą) būtį ir priartinti ją prie Visatos Tvarkytojo nužymėto nesibaigiančio Didžiosios kūrinijos kelio...

Gražina Vitartaitė. Prieš gerus metus Jos tapyba man buvo neįtikėtiną įspūdį padaręs atradimas! Net keista, kodėl aš taip vėlavau.

Visai nuoširdžiai pasakysiu: tapytojos Gražinos kūriniai – tai išgryninta poezija! Tai – šopeniškieji, čiurlioniškieji muzikiniai preliudai ar menuetai. Ne, tai – poetinės simfonijos! Jauti, tiesiog fiziškai jauti, kaip atsigauja tavo siela, kaip ji valosi nuo įkyraus šurmulio, nuo skubos. Jauti, kaip tavoji būtis lyg ir įgauna, tegu ir minutei kitai, sparnus, kurie tave galėtų nuskraidinti į dar Neregėtą, bet vis dėlto pasąmonės gėlmėse svajotą ir siekiamą pasaulį. Gerbiamos Gražinos tapyba alsuote alsuoja iš Narvo išsilaisvinusios sielos dvasia, išlaisvėjusios pajautos improvizacija – neįtikėtinai turtinga improvizacija. Mąstau: moteriškąjį Pasaulio suvokimą Gražina sugeba pakylėti į visai kitą gal vyriškajai lyčiai iki tol nesuvoktą supratimą?

Tiesa, Gariūnų ekspozicijoje pastebėjau ir poslinkį. Mane iki tol stebinęs neįtikėtinai šviesus pasaulis pastarojo laiko drobėse įgavo lyg ir daugiau „šešėliškumo“, atsirado lyg ir labiau debesuoto pasaulio nuojautų... Žinoma, aš galiu ir suklysti. Nebijau... Bet man tas poslinkis tapytojos kūryboje vis dėlto nebuvo netikėtas. Tarsi aš jo tik ir laukiau... Na, o tą „laukimą“ lyg ir siūlė, diktavo pats pasaulis, kurio nuolatinėje apsuptyje mes gyvename...

Svajūnas Armonas. Prisipažinsiu: šį tapytoją pirmąkart identifikuojau išvydus būtent Gariūnuose (ir vėl tas „prakeiktas“ vėlavimas). Na, o pirmoji mintis, kuri ten gimė: neįtikėtinai turtinga, savais jausmų kon-

glomeratais besipuošianti mūsų šalis Lietuva! Kokie čia, mūsų žemėje, glūdi protėvių sukaupti dvasinės kultūros klodai! Kokiais talentais išpuošta mūsų šalis! Ir kodėl bėga jaunimas?.. Gal dėl „valstybininkų“ nesugebėjimo tvarkyti valstybę? Jų abejingumo dvasinei kultūrai? Gal dėl negebėjimo kultūrą suvokti kaip pačią tautą ir jos valstybę kuriantį, integruojantį ir Europą puošiantį pradą?.. Visi, visi ieškome atsakymo.

Maestro Svajūnas mane nustebino viskuo. Ir spalvų koloritu, ir piešinių siluetais, jų kompozicijomis. Ir – temų įvairove. Ir – modernumu, šiuolaikiškumu. Ir ypač – už visų tų gal ir siurrealistinių siluetų, už tų spalvinių, dvasios pagavą įaudrinančių gamų – glūdinčiu ir, regis, neįspėjama paslaptimi alsuojančiu kontekstu. Atrodo taip, kad kur Maestro teptukas pasisuktų, čia pat užgimsta visai netikėtos kompozicijos ir kolorito kūrinys. Ir visai ne realizmas ar jo motyvai čia yra svarbūs. Svarbi tapytojo dvasia, pasaulio pajauta, kuria jisai nori pasidalinti su kitais. Man regis, kad šis dialogas, šis Pasaulio Įvairovės ir viso to pajautos teigimas Svajūnui talentingai sekasi.

Epiloginė mintis. Mąstau apie prigimtiniais talentais apdovanotus ir savo kančiomis įgyto profesinio meistriškumo nešėjus. Apie jų buitį čia, Tėvynėje. Kodėl Ji, oi, ne – ne ji, o valstybės politika tokia artima abejingumui? Apskritai alsuojanti abejingumu intelektualinei, kūrybinei kultūrai? Kodėl vos ne visais kanalais mes girdime nuolat atsikartojančius pasisakymus vien apie unitarinį, t. y. grynai pragmatinį, materialųjį pasaulį? Kodėl, sekant šia nelemta tradicija, įvardytų tapytojų kūriniai kabo šalia batų, šalia drabužių, šalia lūpdažių, tarsi būtų koks jų papildas? Kodėl Gariūnų darbuotojai neatranda pagarbos, elementarios pagarbos jausmo atriboti dvasios kūrinius nuo batų, na, kad ir juodos drobulės užuolaida? Jos fonui?.. Tiesa, tapytojai džiaugiasi ir tuo, ką gauna. O dovanų gauna euraiš nekaštuojančius katalogus.

Grigas, Romualdas

Gr351 Portretiniai eskizai / Romualdas Grigas. – Vilnius : Versmė, 2016. – 112 p.

ISBN 978-609-8148-31-2

Knygos autorius sociologas, tautotyriminkas, publicistas, prozininkas, habilituotas socialinių mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos narys, Lietuvos mokslo premijos laureatas (2002) prof. Romualdas Grigas dalinasi savo pažintine ir emocine patirtimi, išraiškingu žodžiu piešdamas šalyje žinomų asmenybių portretus. Tekstai pateikiami tokie, kokie įvairiomis progomis buvo skelbti spaudoje 2002–2015 m.

UDK 821.172-4+929(474.5)

Romualdas Grigas

Portretiniai eskizai

Redaktorė Auksė Gasperavičienė

Dailininkė ir maketuotoja Ona Liugailienė

Atsakingoji redaktorė Sonata Jonušaitė

Išleido VŠĮ „Versmės“ leidykla

Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius

www.versme.lt

Spausdino UAB „CIKLONAS“

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos

Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2019-12-19

ISBN 978-609-8148-31-2 (popierinė kn.)

ISBN 978-609-8148-92-3 (elektroninė kn.)

Knygos autorius sociologas, tautotyryninkas, publicistas, prozininkas, habilituotas socialinių mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos narys, Lietuvos mokslo premijos laureatas (2002) prof. Romualdas Grigas dalinasi savo pažintine ir emocine patirtimi, išraiškingu žodžiu piešdamas šalyje žinomų asmenybių portretus. Tekstai pateikiami tokie, kokie įvairiomis progomis buvo skelbti spaudoje 2002–2015 m.

9 786098 148312